Barn och unga som involveras i våldsbejakande extremism

En kunskapsöversikt om barn inom höger-, vänster- och islamistisk extremism

BARN OMBUDS MANNEN

Författare:

Jennie Sivenbring

Göteborgs universitet

Segerstedtinstitutet

Innehåll

DEL 1. Kunskapsöversikten 8
1.1 Uppdrag och problemformulering 8
1.1.1 Tolkning av uppdraget 11
1.2 Begreppsdefinitioner 12
1.2.1 Våldsbejakande/våldsutövande extremism 12
1.2.2 Radikalisering 15
1.2.3 Deradikalisering 18
1.2.4 Terrorism 19
1.2.5 Trauma och masstrauma 22
1.3 Genomförande 23
1.3.1 Metodologi 23
1.3.1.1 Urval, avgränsningar och begränsningar 24
1.3.1.2 Bortval 26
1.3.2 Barndomssociologiskt perspektiv 27
1.3.3 Barn som respondenter 28
1.3.4 Etiska utmaningar i forskning med barn 29
1.3.5 Reflektioner över barnet i forskningen 32
DEL 2. Barn, terrorism och våldsbejakande extremism 34
2.1 Barnets samtida position 34
2.2 Barn som offer eller förövare 37
2.3 Barns reaktioner på extremt våld 38
2.3.1 Posttraumatiskt stressyndrom 39
2.3.2 Pojkar och flickor 42
2.4 Barn som betraktar terror på avstånd 44
2.4.1 Barn och media 46
2.4.2 ”Passiv terrorism” 47
2.5 Barns copingstrategier 47
2.5.1 Risk och resiliens 48
2.5.2 Kraft och möjlighet i kölvattnet av trauman 51

2.5.3 Barn som aktörer 52
2.6 Internet och sociala medier 53
2.7 Attityder och hållningar till våldsbejakande extremism bland ungdomar 55
DEL 3. Våldsbejakande islamistisk extremism 57
3.1 Introduktion 57
3.1.1 Hot mot demokratin 59
3.1.2 ”Homegrown terrorism – hotet inifrån” 59
3.1.3 Krigsresenärer 60
3.1.4 Kvinnor och flickor som reser 62
3.2 Barnets position 64
3.2.1 Barn till krigsresenärer och återvändare 64
3.2.2 Rekrytering till IS 66
3.3 Propaganda 68
3.3.1 Internet och sociala medier 69
3.4 Barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism 71
3.4.1 Brott mot mänskliga rättigheter, brott mot mänskligheten 72
3.4.2 Barn i Islamska staten 74
3.4.3 Barn som föds in i extremism – familj i Islamska staten 75
3.4.4 Barnsoldater 78
3.5 Att lämna våldsbejakande islamistisk extremism 79
3.5.1 Rehabilitering och social integrering 79
3.5.2 Insatser för Kalifatets barn 81
3.5.3 Barn som anhöriga 83
3.6 Fortsatta utmaningar 84
3.6.1 Muslimska barn och ungdomar – konsekvenser av ”the war on terror” 85
DEL 4. Våldsbejakande högerextremism 88
4.1 Introduktion 88
4.1.1 Hot mot demokratin 89
4.1.2 Högerextremistisk terrorism 91
4.1.3 Grupperingar, organisationer och miljöer 92

4.1.3.1 Nordiska motståndsrörelsen ... 92
4.1.3.2 Nordisk ungdom ... 93
4.1.3.3 ”Ensamagerande” ... 95
4.2 Barnets position ... 96
4.2.1 Högerextremism ett pojkproblem? ... 96
4.2.2 Högerextremistisk anslutning ... 97
4.2.3 Barn och våldsutövande högerextremism ... 102
4.2.4 Familj och högerextremism ... 103
4.3 Propaganda ... 103
4.3.1 Symbolik och musik som lockelse ... 106
4.4 Barns erfarenheter av våldsbejakande högerextremism ... 107
4.5 Att lämna våldsbejakande högerextremism ... 108
4.6 Fortsatta utmaningar ... 109
DEL 5. Våldsbejakande vänsterextremism ... 111
5.1 Introduktion ... 111
5.1.1 Hot mot demokratin ... 113
5.1.2 Grupperingar, organisationer och miljöer ... 114
5.1.2.1 Antifascistisk aktion ... 114
5.1.2.2 Revolutionära fronten ... 115
5.1.3 Brytpunkter i Norden - Göteborgskravallerna och BZ-rörelsen i Köpenhamn ... 116
5.1.3.1 Göteborgskravallerna ... 116
5.1.3.2 BZ-rörelsen och Ungdomshuset i Köpenhamn ... 117
5.2 Barnets position ... 119
5.2.1 Vänsterextremistisk anslutning och legitimering av våld ... 121
5.2.2 Vänsterradikalitet och familj ... 122
5.3 Barns erfarenheter av våldsbejakande vänsterextremism ... 123
5.4 Propaganda ... 125
5.5 Att lämna våldsbejakande vänsterextremism ... 126
5.6 Fortsatta utmaningar ... 126
Del 6. Prevention och stöd ... 128

6.1 Introduktion 128
6.2 Prevention mot radikalisering, våldsbejakande extremism och terrorism 128
6.3 Samhällets stöd till barn och unga (i Norden) 129
6.4 Betydelsen av skola och utbildning 132
6.4.1 Utbildningssystemets uppgift 133
6.4.1.1 Identifiera riskindivider 135
6.4.1.2 Media och informationskritiska kompetenser 136
6.5 Preventivt arbete som kan fungera 137
6.5.1 Demokratisering 138
6.5.1.1 Kontroversiella frågeställningar som pedagogisk resurs 140
6.5.2 Verkningsfulla mekanismer 142
6.5.2.1 Toleransprojektet/Kungälvsmodellen 144
6.6 Att lämna extremistiska miljöer – nordiska perspektiv 145
6.6.1 Intervention 147
DEL 7. Diskussion 150
7.1 Likheter och skillnader 150
7.1.1 Barnperspektiv och teoretiska utgångspunkter 151
7.1.2 Våldsbejakande islamistisk extremism 151
7.1.3 Våldsbejakande högerextremism 151
7.1.4 Våldsbejakande vänsterextremism 152
7.1.5 Konsekvenser för barndomar 152
7.1.6 Stigmatiserade barndomar 153
7.1.7 Social tillhörighet 154
7.1.8 Auktoritarism 154
7.1.9 Risk och resiliens 155
7.1.10 Kön och jämlikhet 155
7.1.11 Propaganda och sociala nätverkssajter 156
7.1.12 Stöd och prevention 157
7.2 Reflektioner över fortsatt kunskapsbehov 159
7.2.1 Barn i extremistiska miljöer 160

7.2.2 Återvändares barn och barn med erfarenheter av krig 162
7.2.3 Barns erfarenheter av passiv terrorism 163
7.2.4 Barn, unga och (sociala) medier 163
7.2.5 Förskola och skola 164
7.3 Slutligen 164
8. Referenser 165
Elektroniska källor: 184
Andra källor: 189

DEL 1. Kunskapsöversikten

1.1 Uppdrag och problemformulering

Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet mottog i juni 2017 uppdraget från Barnombudsmannen att ta fram en kunskapssammanställning med fokus på forskning och kunskap om svenska och internationella förhållanden vad gäller barn (0–18 år) som direkt eller indirekt berörs av våldsbejakande extremism och terrorism inom extrema islamistiska miljöer (VBI), vänsterextrema miljöer (VBV) och högerextrema miljöer (VBH). Kunskapssammanställningen avser att fungera som underlag till den rapport som Barnombudsmannen ska författa inför ramen för myndighetens regeringsuppdrag att öka kunskapen om barns upplevelser av våldsbejakande extremism och terrorism (Ku2016/02294/D). Uppdraget för sammanställningen uppmanar att var för sig redovisa forskning om VBI, VBH och VBV.

Med utgångspunkt i ett barndomssociologiskt perspektiv, föds barn inte in i en svart-vit värld med internaliserade moraliska system. För att tydliggöra detta inleds själva kunskapsöversikten med en generell del som innefattar barns upplevelser och erfarenheter av extremism, terrorism, krig och våld. Därpå följer forskning som berör de tre miljöer Barnombudsmannen vill fokusera på.

Kunskapsöversikten struktureras utifrån frågeställningar och teman som återfinns frekvent i litteraturen. I motsats till att presentera forskningen verk för verk, är det således fråga om en tematisk översikt som gör att de olika kapitlen ser något olika ut i respektive avsnitt beroende av vad forskningen fokuserar på. Rapporten har i sin slutgiltiga form fått sju delar, enligt följande:

DEL 1. Kunskapsöversikten

Denna första del ger en översikt över det uppdrag Segerstedtinstitutet genomfört för Barnombudsmannens räkning. Den redovisar tolkningar av uppdraget och de ramar som givits avseende utgångspunkter och teoretiska aspekter och vilka metodologiska ställningstaganden som gjorts i arbetet. Den redovisar även centrala begrepp som

används i kunskapsöversikten och avslutas med reflektioner över forskning om och med barn.

DEL 2. Barn, terrorism och våldsbejakande extremism

Denna del fokuserar på barn och barndom i relation till terrorism och extremism ur ett mer övergripande perspektiv. Barns erfarenheter av våld, krig och terrorhandlingar blir alltmer central när barn görs till måltavlor i krig och terrorism och för radikalisering till våldsbejakande extremism. Deras ålder, beroende av vuxenvärlden och utsatthet ger dem i det här fallet en särskild position som särskilt skyddsvärda. Del 2 redovisar internationella och nationella studier och erfarenheter som har med barns position i vår samtid att göra. Den belyser barnets potentiella utsatthet och motståndskraft samt hur vi kan förstå hanteringsstrategier hos barn som utsätts för svåra erfarenheter i sin närhet eller på distans.

DEL 3. Våldsbejakande islamistisk extremism

Den tredje delen fokuserar på barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism (VBI). Denna del utgår från Barnombudsmannens specifika frågeställningar och belyser främst akademisk forskning men lyfter också myndighetsrapporter av relevant karaktär samt en del rapportering från nyheter och media. Översikten innehåller redovisning av och en diskussion kring undersökningens slutsatser.
Barnombudsmannens frågeställningar är:

- Vilken forskning där barn själva är informanter finns om VBI?
- Vilken forskning och övrig kunskap finns om synen på barn och barndom gällande barn som direkt eller indirekt berörs av VBI?

DEL 4. Våldsbejakande högerextremism

Denna del bygger vidare på föregående del och fokuserar på barns erfarenheter av våldsbejakande högerextremism (VBH). Även denna del belyser främst akademisk forskning men lyfter också myndighetsrapporter av relevant karaktär. Rapporten innehåller en redovisning av och en diskussion kring undersökningens slutsatser och utgår från samma frågeställningar som under del 3, men med inriktning mot VBH.

DEL 5. Våldsbejakande vänsterextremism

Del fem bygger vidare på föregående delar men fokuserar på kunskap om barns erfarenheter av våldsbejakande vänsterextremism (VBV) utifrån samma frågeställningar som under del 3, men med inriktning mot VBV.

DEL 6. Prevention och stöd

En del av den kunskap som sökningen utifrån ovanstående frågeställningar har resulterat i, handlar om prevention och stöd till barn och unga med erfarenheter av våldsbejakande extremism. För att underlätta för läsaren presenteras kortfattat denna kunskap i ett eget avsnitt.

DEL 7. Diskussion och rekommendationer rörande fortsatt forskning

Denna del sammanfattar kunskapsläget utifrån de frågeställningar som anges för kunskapsöversikten. Därtill diskuteras likheter och skillnader mellan de olika miljöerna och Segerstedtinstitutet redovisar rekommendationer vad gäller fortsatt kunskapsbehov om barn som berörs av de tre våldsutövande grupperingarna. Texten utgår från Barnombudsmannens två sista frågeställningar:

- Vilka likheter och skillnader går att utläsa mellan VBI, VBV och VBH vad gäller hur barn direkt eller indirekt berörs av våldsbejakande extremism och terrorism?
- Vilka rekommendationer kan göras från översikten vad gäller fortsatt kunskapsbehov gällande barn som direkt eller indirekt berörs av VBV och VBH?

1.1.1 Tolkning av uppdraget

Kunskapsöversikten skall enligt Barnombudsmannen belysa aspekter relaterade till artikel två i FN:s konvention om barns rättigheter som lyder:

2.1 Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess föräldrars eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

2.2 Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars eller vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

I kunskapsöversikten utgör Barnkonventionens artikel två en urvalsprincip för de studier och den litteratur som beaktas i kunskapsöversikten samt som en normgivande utgångspunkt för diskussion om de implikationer angående kunskapsbehov som uppdragsbeskrivningen efterfrågar.

Uppdraget anmodar också Segerstedtinstitutet att utgå från ett barndomssociologiskt perspektiv i framskrivandet av kunskapsöversikten. Någon forskning om extremistiska miljöer med en explicit barndomssociologisk utgångspunkt är svår att finna, istället är det vår analys av befintlig forskning som antar ett sådant perspektiv.

I uppdraget till Barnombudsmannen som formuleras av Kulturdepartementet Ku2016/02294/D formuleras också ett särskilt fokus på skillnader vad gäller hur pojkar och flickor kan ges olika position och påverkas olika av att involveras direkt eller indirekt i våldsextremistiska miljöer. Exempelvis finns forskning som visar hur normer om femininitet och maskulinitet inverkar på synen på jämställdhet mellan män och kvinnor och pojkar och flickor. Med anledning av denna formulering beaktas jämställdhetsperspektiv i genomförandet av kunskapssammanställningen. En ambition har varit att i texten genomgående utveckla en sådan analys där skillnader mellan kön tas i beaktande i de olika avsnitten.

1.2 Begreppsdefinitioner

Forskningsfältet som intresserar sig för omständigheter kring extremism och terrorism är relativt nytt och det finns en ständigt levande diskussion om vilka begrepp som används och hur de används. Att begrepp är omtvistade betraktas i sammanhanget som produktivt. Forskningen behöver vara överens om vad begrepp innehåller för att kunna diskutera lösningar och tillvägagångssätt och i denna strävan är dekonstruktion och diskussion av begrepp fruktbara. I diskussioner om terminologi ges också möjlighet att utveckla och definiera nya begrepp och vägar att förstå våldshandlingar relaterade till extremism. Definitioner är också nödvändiga för att göra avgränsningar och peka ut konfliktytor inom ett kunskapsfält som anstryks av olika discipliner och vetenskapliga fält. Följande avsnitt avser att belysa en del av de begrepp som används i kunskapsöversikten.

1.2.1 Våldsbejakande/våldsutövande extremism

Våldsbejakande extremism relateras till grupperingar som förespråkar eller är villiga att använda våld för att uppnå förändring. I exempelvis de nordiska handlingsplanerna mot radikalisering och våldsbejakande extremism pekas motiven för extremism ut som missnöje med rådande samhällsförhållanden, politiska eller religiösa motiv eller ideologiska åsikter och idéer (Sivenbring 2017). Det är dock inte olagligt att organisera sig, att yttra sig och att bära på eller stå för åsikter som avviker från dem som definierar ett demokratiskt samhälle; snarare är organisationsfrihet, yttrandefrihet, och åsiktsfrihet några av grundstenarna i en livaktig demokrati. Skillnaden mellan att förespråka eller legitimera våldshandlingar och att faktiskt ägna sig åt våld finns alltid närvarande och utgör en gräns som många med radikala åsikter eller extrema ställningstaganden aldrig överträder. Därmed kan beteckningen *våldsutövande extremism* tydligare peka på den extremism som de facto utför våldshandlingar. I denna kunskapsöversikt används understundom begreppen våldsutövande extremism för att poängtera att det är just handlingar snarare än kognitiva strömningar som främst står i fokus.

Våldsutövandet i Sverige har under en tioårsperiod (2005–2015) visat på en generell minskning. Främst är det alkoholrelaterat våld mellan män och partnervåld som minskat. I kölvattnet av dessa två former av ibland dödligt våld, är de våldsbrott som begås inom

kriminella miljöer de tredje vanligaste i brottsstatistiken. I Stockholm, Göteborg och Malmö är dock bilden omvänd (Brå 2012:10). Det dödliga våldet mellan och mot unga män har ökat i större städer. Grip och Anthony (2017) spårar orsakerna till ökad marginalisering och ekonomisk ojämlikhet bland den svenska befolkningen samt minskad social sammanhållning och därtill syns en slags normalisering av våld mot minoriteter. Dessa faktorer är av betydelse då forskare ser tydliga paralleller och överlappningar mellan individer som ansluter sig till kriminella eller till våldsutövande miljöer.

När vi talar om våldsextremistiska grupperingar i svenska sammanhang och i säkerhetspolitiska riskbedömningar av läget i Norden adresseras främst tre politiskt eller religiöst motiverade grupperingar: vit makt-miljö eller våldsbejakande högerextremism, våldsbejakande islamistisk miljö samt delar av den autonoma miljön eller våldsbejakande vänsterextremism (CTA 2016; DS 2014:4; Skr 2014/15:144; Pst 2016;)[1]. Utöver dessa miljöer finns exempelvis kärnkraftsaktivister, djurrättsaktivister och andra religiösa inriktningar och sekter än islamistisk extremism, som kan definieras som extremistiska utan att ha som främsta mål att störa eller förstöra demokratin. Helene Lööw (2017) skriver i en genomgång om våldsbejakande extremism som begrepp och diskurs att de tre miljöer som kommit att definieras under begreppet kommit att utgöra någon slags enhet ”de våldsbejakande extremisterna” (s. 38), det är en enhet som suddar ut ideologiska och taktiska skillnader vilka i debatten blir utbytbara och allt för lika varandra.

Gemensamt för de tre grupperingarna och deras särskilt definierade status som riskmiljöer är ändå att de på olika vis underkänner samtida former för demokrati och demokratiska system. Carlsson (2016) sammanfattar de olika grupperingarnas missnöje enligt följande:

> Den autonoma miljön menar, förenklat uttryckt, att dagens demokrati upprätthåller kapitalismens förtryck och att den representativa demokratin inte är representativ alls, utan främst tjänar och reproducerar existerande maktförhållanden. Vit makt-miljön, å andra sidan, förkastar demokratin som styrelseskick helt och hållet och ser ett auktoritärt styrande som enda vägen till det idealsamhälle de eftersträvar. Också i de våldsbejakande islamistiska miljöerna förkastas

[1] De tre grupperingarna beskrivs närmare i respektive del.

> demokratin som styrelseskick och rättsapparatens legitimitet: rättssamhället ska enligt ideologin istället styras genom de religiösa lagar som ligger i linje med den egna tolkningen av islam. (Carlsson 2016, s. 15)

Den ”våldsbejakande extremisten” är således en individ som på olika vis kan anses hota den demokratiska samhällsordning vi ansluter oss till. Det är en individ som genom att ansluta sig till våldsbejakande grupperingar, accepterar våld som ett medel att destabilisera och störa rådande strukturer i samhället. Dessutom handlar det om hot, otillåten påverkan och våldshandlingar mot förtroendevalda, myndighetspersoner och mot en allmänhet som utsätts för våld på grundval av kategoriseringar som etnicitet, religionstillhörighet eller sexuell läggning (Sivenbring 2017).

Trots att det är tre grupperingar som står i fokus har de senaste årens terrorhandlingar runt om i Europa främst placerat den islamistiska extremismen i strålkastarljuset (COM 2016:397), vilket också avspeglas i nordiska sammanhang, där det är den våldsbejakande islamistiska extremismen som främst skrivs fram i de utvärderingar som gjorts av aktuella hotbilder i de nordiska länderna (CTA 2016; DS 2014:4; Skr 2014/15:144; Pst 2016;). Trots detta fokus är det enligt Gardell (2017) radikalnationalister som begår flest och mest blodiga terrorattentat i Sverige. Jämfört med andra miljöer är radikalnationalister också överrepresenterade när det kommer till planerade och genomförda mord. Den islamistiska extremismen är ändå den som det fokuseras mest på i media och vi vet att det funnits aktiva al-Qaidanätverk i Sverige sedan början av 90-talet och att krigsresandet från nordiska länder under de senaste åren med europeiska mått mätt varit relativt omfattande (Hegghammer 2014; Säkerhetspolisen 2016; Sandelin 2016).

Säkerhetspolisen (2016) bedömer att risken vad gäller hot, otillåten påverkan, våld och terroristattentat från den islamistiska miljön är överhängande, och hotet kommer särskilt från ensamagerande aktörer. Läget i världen under de senaste åren har eldat på uppfattningar som härbärgeras av vit makt-miljöer som också anges öka i omfattning. Flyktingförläggningar och transitboenden har bränts ner och trenden i övriga Europa tillsammans med retoriken som användes i presidentkampanjen i USA 2016 kan bidra till att dessa grupper och deras ställningstaganden mer och mer normaliseras och att de

därmed anser sig vara en del av ett större sammanhang. Under 2016 ordnades ett flertal protestaktioner med flyktingmottagande som tema. Denna typ av aktioner skapar motaktioner från den autonoma miljön som under året begick fler brott i form av misshandel, hot och otillåten påverkan mot personer inom vit makt-miljö än tidigvarande år.

Det finns också exempel på extremistiska grupperingar som utövar andra former av våld än den vi vanligen förknippar med islamistisk, höger- eller vänsterextremism och terroristdåd utförda i dess regi. Till exempel kan nämnas kristna extremistiska grupperingar i olika delar av världen. Guiroa (2010) har i ett antal studier belyst barns position och rättigheter i The Fundamentalist Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints (FLDS), en radikalt kristen mormonförsamling om runt 10 000 medlemmar, som lever i främst Utah och Arizona i USA. Församlingen praktiserar en kristendom som tolkats av profeten Jim Smith och hans ”samtal med Gud”. En av de mest normbrytande praktikerna som förknippas med FLDS är de tre sammanlänkade aspekterna: polygami, barnbrudar samt konceptet ”lost boys”. Det hela hänger samman med att vissa av församlingens äldre medlemmar har rätten att ta sig flera fruar, en rätt som ärvs genom blodsband. Månggiftet har lett till ett underskott på unga flickor och ett överskott på pojkar – vilket gör att pojkar förskjuts och jagas bort för mindre förseelser eller på grundval av att de inte bedöms vara tillräckligt religiösa. Dessa ”lost boys” har inget kontaktnät i den ”vanliga världen”, vilken de också har fått lära sig är en farlig och ond plats. De har inga ekonomiska tillgångar, ofta ingen utbildning och ingenstans att ta vägen. Denna form av kristet extremistiskt våld är trots sin omfattning och trots att den är riktad mot barn, relativt osynlig i västvärldens hotvärderingar av farliga grupperingar och våldsutövande extremismdefinitioner.

1.2.2 Radikalisering

Radikala åsikter och handlingar beskrivs som ett ungdomsfenomen (DS 2014:4), något som är vanligast förekommande bland ungdomar och unga vuxna män (15–30 år), och Pels och de Ruyter (2012) menar att det finns indikationer på att radikala åsikter och bruket av våld sjunker allt längre ner i åldrarna. DS 2014:4 anger att genomsnittsåldern för individer som misstänks för politiskt motiverade brott är 20 år och att relativt få brott

begås av individer som är äldre än 23 år. Liknande siffror lämnas av Brå och Säkerhetspolisen (2009).

Radikal och radikalisering har också blivit allt mer omtvistade begrepp i takt med att forskningsfältet om extremism, våld och terrorism har breddats. I Svenska Akademiens Ordlista definieras radikal som en reformivrare, i Svenska Akademiens Ordbok är den som är radikal en individ som verkar för vittgående omdaningar eller reformer gällande samhällets styrelse i fråga om religiösa, moraliska, kulturella, språkliga förhållanden. Nationalencyklopedin (2016) definierar radikal som en förändring som är stor och genomgripande. Därmed kan radikal eller radikalisering även uppfattas ha positiva konnotationer. Vad som uppfattas som extremt eller radikalt avvikande handlar förstås också om antaganden om normalitet, vilket skiljer sig åt mellan individer, större sammanslutningar, grupper, myndigheter och så vidare (Sedgewick 2010). I en diskussion om begreppet påpekar van San, Sieckelinck och de Winter (2013), att när radikalisering relateras till barn och ungdomar anses det uteslutande vara något negativt. ”By portraying young people with extreme ideals as nothing more than ’radicals’, we tend to lose sight of the fact that we are dealing with potentially critical citizens who could help shape our democracy” (ibid: 277).

Radikalisering förknippas också ständigt till extremism och terrorism, trots att de som har radikala åsikter kanske aldrig tar till våld. Bland andra Hafez & Mullens (2015) poängterar att det finns en distinktion mellan kognitiv och beteendeorienterad radikalisering. Kognitiv radikalisering handlar om utvecklandet och accepterandet av värderingar och attityder och ideologier som radikalt avviker från de som råder i ett samhälle. En beteendeorienterad radikalisering innefattar handlingar – våldshandlingar och aktiviteter ämnade att störa, förstöra och skada och som kan komma att kulminera i terrorism.

Radikalisering som vi känner begreppet i termer av våldsbejakande extremism har emellertid en relativt kort historia. Det var först några år in på 2000-talet som radikalisering började användas mer frekvent för att förklara samverkande processer som får individer att godkänna och använda sig av våld för att nå politiska mål (Stevens & Neumann 2009). Denna definition stämmer väl överens med den definition som generellt används i svenska policydokument och av t.ex. Den nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism, Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen och Säkerhetspolisen. Det finns dock anledning att förhålla sig kritisk till definitionen. Steget

mellan att godkänna våld till att faktiskt använda sig av det för att nå politiska mål kan vara både långt och bero på i vilken kontext det gäller. Kühle och Lindekilde (2012) visar till exempel i en studie av somaliska muslimska ungdomar hur de godkänner våldet som används i muslimska krigszoner, men att de inte gör det i det danska sammanhang som studeras. Frågan är om dessa unga muslimer då kan anses vara radikaliserade i sitt godkännande av våld för att nå politiska mål i vissa sammanhang. I en studie av vänsterradikalisering påpekar Karpantschof (2015) att radikalisering alltid handlar om politisk eller ideologisk gemensam interaktion och att den aldrig kan ha sitt ursprung eller upprinnelse hos enskilda individer. Ett problem med radikalisering som koncept och som pekas ut av Mattsson, Hammarén och Odenbring (2016) är att metoder och modeller som behandlar radikalisering tenderar att fokusera på individer och hur dessa möjligen kan inverka på eller skada samhället och att det sällan handlar om hur individer själva kan påverkas av radikalisering.

Litteraturen som behandlar radikalisering som koncept och fenomen är omfattande och innefattar en mängd modeller, metaforer och förklaringar som inte behandlas i någon större utsträckning i denna översikt (för utveckling av begreppet se t.ex Borum 2011; Heath-Kelley 2012; Kundnani 2014; Hafes & Mullenz 2015; Herz 2016). När det handlar om radikalisering till våldsbejakande extremism föreslås ibland användandet av begreppet extremisering för att tydliggöra att det handlar om processer som leder till just våldsutövande extremism.

Forskningen resonerar understundom i termer av push- and pull-faktorer som utgångspunkt för radikalisering. Säkerhetspolisen (2016) radar upp (push-)faktorer som: upplevda orättvisor, upplevt förtryck, identitetssökande meningssökande, destruktiva familjeförhållanden, personliga trauman och tragedier, våldsfascination, viljan att göra skillnad och frustration över bristande resultat vid försök att använda demokratiska parlamentariska vägar vilka beskrivs vara faktorer som kan knuffa individer mot extremistiska miljöer. Tilldragande faktorer (Pull-) definieras som utsikten till makt och kontroll, status i gruppen, social gemenskap, vänskap, tillhörighet, meningsfullhet, tydliga levnadsregler, attraktiva ideologiska argument, lojalitet, övertygelse om att företräda det goda och bekämpa det onda samt äventyrskänsla. Faktorerna isolerade eller var för sig är förstås inte determinerande för extremisering men som Simi, Sporer och Bubolz (2016) argumenterar för kan individer som vuxit upp under förhållanden där de ständigt utsätts

för negativa händelser bli mer mottagliga för tilldragande faktorer i kriminella eller våldsextremistiska miljöer. Som Sarnecki (2017) uttrycker det är extremistiska grupper också generellt öppna för dem som söker sig till dem ”och frågar vanligen inte om professionella eller akademiska meriter” (ibid. s. 81). Eventuella tidigare brottsliga handlingar är inte heller demeriterande i extremistiska miljöer så som de är i det etablerade samhället – de kan snarare anses vara en merit.

Det finns också anledning att nämna att radikalisering inte alltid handlar om brist, missnöje eller sökandet efter status som individer saknar. Pisoiu (2015) menar att det är ett synsätt som gör extremisten till ett offer för omständigheter hen inte rår på och att det berövar individen på dess eget agentskap. I utredningar av vägen in i våldsutövande extremism, uppmärksammar Flyghed (2016) att processen ofta beskrivs i termer av att något ”gått snett” och att unga övertalas, manipuleras och lockas in i extremistiska miljöer. Detta är något som återkommer i forskningen om radikalisering och även i EU:s dokumenterade policies, där unga understundom utmålas som svaga offer utan egen fri vilja. Accepterandet och införlivandet av våldsextremistiska tankar och bejakandet och utövandet av våld kan likväl vara en handling av fri vilja och önskan. När Lhotzy (2001) skriver att högerextrema miljöer inte har någonting att erbjuda en utbildad vuxen individ eller att högerextremismen kan anses extra farlig och skrupellös för att det inte finns någon intellektuell nazist eller nynazistiskt influerad människa (ibid s. 88), utan att dessa i regel har minimal utbildning och låglönearbeten, bör vi absolut betrakta påståendet med kritisk blick.

1.2.3 Deradikalisering

Inte heller begreppet deradikalisering är glasklart definierat. Etymologiskt torde deradikalisering betyda avradikalisering eller mot radikalisering. I praktiken handlar det i termer av våldsutövande extremism om att sluta med utövandet av våld eller att lämna en våldsam gruppering. Carlsson (2016) använder att lämna istället för att hoppa av eller avradikaliseras. Detta val motiveras med att det kan hända att individer lämnar våldsbejakande aktivism, utan att sluta med politiskt motiverad brottslighet; likaväl kan individer sluta begå brott och utöva våld utan att lämna extremismen. Individer kan så att säga frikoppla sig, avradikaliseras eller lämna våldsbejakande extremistiska miljöer. I

denna kunskapsöversikt handlar det främst om våldet och våldsutövande som ett hot, därav används främst deradikalisering, utträde eller att lämna för att hantera beskrivningar av hur individer lämnar våldsbejakande extremism.

1.2.4 Terrorism

Liksom med andra begrepp inom fältet finns inte heller någon entydig definition av terrorism. I regel handlar terrorism om illegitimt bruk av våld för att nå politiska mål; avgränsningen av vad som med hjälp av den definitionen kan kallas för terrorism är däremot oklar. En del vill avgränsa terrorism till brott utförda av icke statliga aktörer, medan andra menar att det handlar om att måltavlor utgörs av civil befolkning och ytterligare andra inkluderar icke stridande. Vissa definitioner menar att terrorism alltid inkluderar politiska mål medan andra hävdar att kriminella grupperingar också kan använda sig av terrorism som metod för att nå sina mål (Bjørgo 2015). Trots att en gångbar definition saknas har EU:s medlemsländer kommit fram till en gemensam definition av terroristbrott vilken definieras som handlingar som kan skada en stat eller mellanstatlig organisation och som syftar till att:

1. Injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller befolkningsgrupp.
2. Tvinga offentliga organ eller mellanstatliga organisationer att vidta eller avstå från att vidta åtgärder.
3. Destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer[2].

En annan svårighet med att komma fram till en entydig definition av terrorism är distinktionen mot ”legitim motståndskamp”; problemet uppstår när en organisation till exempel inte riktar sin kamp mot en utländsk ockupationsmakt utan mot den egna regeringen eller mot andra grupperingar inom det egna landet.

Huruvida handlingar definieras som terrorism är också en fråga om vem som definierar brottet. En etablerad tes är att samma individer som kan beskrivas som terrorister av sina motståndare kan vara sitt folks frihetskämpar. Nelson Mandela är ett välkänt exempel på

[2] Myndigheten för beredskap och samhällsskydd MSB (2015) [hämtad 2017-06-21 från http://www.sakerhetspolitik.se/Hot-och-risker/Terrorism/Vad-ar-terrorism/]

en frihetskämpe[3] som definierats som terrorist av den rasistiska Apartheidregimen i Sydafrika, medan Apartheidregimen utövade en form av statsterror mot den svarta befolkningen. Det finns alltså även en distinktion mellan s.k. statsterrorism som utövas av stater och deras allierade mot utpekade hot. Garbarino m.fl. (2015) illustrerar perspektiv på terrorism med exemplet att det enligt beräkningar dödades tio barn i terroristattacken mot World Trade Center den 11 september 2001 medan det i den amerikanska militärens snabba statsstödda motattack dödades ett hundratal barn i Afghanistan och tusentals barn i Irak. Dessa händelser betecknas sällan som terrorism i västvärlden.

I FN:s Global Counter-Terrorism Strategy (UN 2016) skrivs ”Reaffirming also that terrorism cannot and should not be associated with any religion, nationality, civilization or ethnic group”[4]. Detta innebär att terrorism är kopplad till våldshandling med avsikt och därmed är motivet av sekundär betydelse. Trots det är den övervägande delen av alla studier av terrorism efter 2001 exklusivt fokuserade på islamistisk extremism och terrorism. Att enbart konstruera förklaringar baserade på en typ av terrorism underminerar enligt Simi (2010) möjligheten för teoretisk utveckling av ett helt fält.

FN:s tidigare generalsekreterare Kofi Annan föreslog 2004 att terrorism kan definieras som en ”handling som syftar till att döda eller allvarligt skada civila eller icke stridande, med avsikt att skrämma befolkning eller utöva tvång på en regering eller en internationell organisation” (MSB, 2015). Det är denna definition som främst används i denna översikt.

Terrorism behöver inte kräva många dödsfall för att vara verksam i sitt syfte att skrämma och tvinga människor och samfund. Terrorism är massvåld i den bemärkelsen att den har destruktiv psykologisk effekt för ett stort antal människor världen över. Alexander & Klein (2003) sammanfattar terrorismens målsättning i fem punkter[5]:

- Skapa ångest, oro, skräck och panik.
- Skapa hjälplöshet, hopplöshet och demoralisering.
- Förstöra antaganden om vår personliga säkerhet.

[3] I detta fallet gör ju också författaren en definition.
[4] UN. (2016). *Global Counter-Terrorism Strategy*. [hämtad 2017-07-14 från: https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy]
[5] Författarens översättning J.Sivenbring.

- Störande av samhällets, städers och kulturers infrastruktur.
- Demonstrera vikten av att myndigheter klarar av/eller inte klarar av att skydda den vanliga medborgaren och hens miljö.

Ovanstående effekter liknar dem som vanligen blir konsekvenserna när katastrofer, våld och våldsamma händelser drabbar människor och samhällen. Terrorattentat kombinerar två psykologiskt kraftfulla karaktäristika: oförutsägbarhet, intention och terrorattentat är designade av människor i syfte att döda, skada och injaga rädsla bland oskyldiga (Gurwitch, Kees & Becker 2002b). Det som ytterligare skiljer ut terrorism från andra katastrofer är att de sällan går att förutsäga och att det "aktiva skedet" tidsmässigt är relativt kort (Comer & Kendall 2007).

Säkerhetspolisen (2016) anger att sannolikheten för att terrordåd ska drabba Sverige är relativt hög. Det är främst islamistiskt motiverade terrorattentat som förväntas, och ensamagerande gärningsmän bedöms vara de mest troliga förövarna. Detta är precis vad som sker på Drottninggatan den 7 april 2017, då fem människor mister livet när Rakhmat Akilov med lastbil rammar, skadar och dödar civila flanörer. Säkerhetspolisen (2016) håller det också för troligt att det kan komma att utföras terrorattentat med främlingsfientliga, högerextremistiska motiv. I dessa fall verkar dock definitioner av terrorbrott vara svåra att applicera. I slutet av 2016 och tidigt 2017 utför tre personer med anknytning till näste 2 (Västra Götalands lokalavdelning) i högerextrema Nordiska motståndsrörelsen (NMR) bombattentat i Göteborg. En bomb detonerar på ett Syndikalisternas bokcafé, en annan på ett flyktingboende, en tredje placeras (men utlöser aldrig) på ett mellanboende på en camping för flyktingar[6]. Diskussioner förs huruvida dåden ska brottsrubriceras som terrorbrott eller som allmän ödeläggelse[7]. I detta fall beskriver åklagare att brottet inte kan rubriceras som terrorbrott på grundval av att flyktingarna på boendena inte kan definieras som folkgrupp, inte heller finns det en tydligt uttalad politisk agenda vilket gör det juridiskt omöjligt att väcka åtal för terrorbrott. Det samma gäller för seriemördaren Peter Mangs som med rasistiska motiv under några år sprider skräck och mördar eller

[6] Dagens Nyheter 2 februari 2017. *Sprängdåden i Göteborg liknar terrorism*. [hämtad 2017-08-03 från: http://www.dn.se/nyheter/sverige/sprangdaden-i-goteborg-liknar-terrorism /]

[7] SVT nyheter. 22 april 2017. *Kritik mot att bombdåd i Göteborg inte kallas terrorbrott.* [hämtad 2017-08-03 från: https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/kritik-mot-att-bombdad-i-goteborg-inte-kallas-terrorbrott]

försöker mörda personer med utomeuropeiskt utseende i Malmö[8]. Detta trots att han under åtta års tid bedriver vad han själv benämner för ett ”lågintensivt terrorkrig mot mångkulturen (Gardell 2015; 2017).

1.2.5 Trauma och masstrauma

I litteratur och forskning om barn, våldsutövande extremism och terrorism används trauma och masstrauma frekvent. Terrorism eller terrordåd är en extrem form av våldsamt trauma som ofta drabbar civilbefolkning urskillningslöst. Det sker plötsligt och kan få ödesdigra konsekvenser för individer och samhällen.

Trauma betyder skada. Ett psykiskt trauma handlar ofta om erfarenheter av svåra och chockartade upplevelser som är så svåra att hantera att de resulterar i stress, överväldigande känslor och oro. Dessa reaktioner kan vara både fysiska och psykiska.

När det gäller barn som utsätts för trauma delar man ofta in dem i varianterna typ 1- och typ 2-trauman (Joshi & O’Donnell 2003).

Ett typ 1-trauma relateras till en enskild händelse som kommer plötsligt och oväntat – till exempel en olycka, ett terrordåd eller en naturkatastrof.

Ett typ 2-trauma handlar istället om händelser som pågått under en längre tid och vid upprepade tillfällen. Det kan vara misshandel, sexuella övergrepp, krig och konflikt och ofta handlar det också om skeenden som pågår i en miljö där barnet förväntas vara trygg (Joshi & O’Donnell 2003).

Sammanfattningsvis visar ovanstående avsnitt hur begreppsanvändning inom forskningsfält som berör våldsbejakande extremism och terrorism är under

[8] Se t.ex. Gardell, M. (2015). *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Leopard Förlag. Eller Palmkvist, Joakim (2015). *Äventyr i Svenssonland: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Bonnier.

ständig förändring och förhandling. I denna översikt används som regel de begrepp som originalförfattaren använder, i andra fall används de begrepp som föreslås av Segerstedtinstitutet.

1.3 Genomförande

Följande avsnitt beskriver hur kunskapsöversikten genomförts och vilka urval och bortval som gjorts. Vidare presenteras barndomssociologi som teoretiskt perspektiv i rapporten och en del aspekter relaterade till forskning med barn.

1.3.1 Metodologi

Den litteratur som används i denna kunskapsöversikt har identifierats genom sökning i forskningsdatabaser kompletterat med reflektioner från expertnätverk och forskningsnätverk i Norden över forskning som kan vara relevant för översikten. Forskningsfältet som centreras kring våldsbejakande extremism, terrorism och radikalisering är i hög grad tvärdisciplinärt. Därmed finns en mängd angreppssätt och fokus i den akademiska litteraturen, vilket kan ge forskningsöversikten en bred bas, men den kan även uppfattas som något eklektisk.

Det finns också olika tendenser och riktningar inom forskning om terrorism, radikalisering och extremism. En del av denna forskning brukar definieras som kritisk i den mening att den ofta dekonstruerar, analyserar och kritiserar diverse CVE- (Countering Violent Extremism), PVE- (Preventing Violent Extremism) och antiterror-insatser. Annan forskning fokuserar mer på deskriptiva studier eller är inriktad på att utveckla teoretiska verktyg och modeller för att analysera orsaker, konsekvenser och konkreta skeenden. Målet för de olika angreppssätten är att erövra kunskap för att med till buds stående medel förhindra mer våld och skada. I denna kunskapsöversikt är målsättningen att låta flera olika riktningar och angreppssätt representeras. Den huvudsakliga utgångspunkten är ändå barn, och målsättningen att barn ska ges utrymme att representeras i frågor som berör dem trots att de i regel har ringa möjligheter att påverka de skeenden som drabbar dem.

Med utgångspunkt i artikel 2 i konventionen om barns rättigheter utgår den också från synen att barn är särskilt skyddsvärda.

I kunskapsöversikten ingår också en del ”grå litteratur” (som inte är utgiven av peer-reviewade tidskrifter), i form av rapporter, policydokument, översikter, statistiska data och material från NGO (non governmental organisations). Därtill finns utdrag från en del dokumentär- eller journalistisk litteratur samt inslag från media som kan relateras till frågeställningar om barns relation till våldsbejakande extremism och terrorism. Vi är medvetna om att denna typ av källor inte har samma krav att kontrollera eller redovisa sina källor och därmed inte underställs samma krav på validitet som vetenskapliga verk. Den journalistiska eller dokumentära genren har dock en möjlighet att skydda och representera röster som annars inte får komma till uttryck i exempelvis forskning. I de fall kunskap är hämtade från media eller journalistiska, dokumentära källor, anges det i texten eller i fotnot.

Inledningsvis har en bred systematisk sökning gjorts med hjälp av ordstammar och sökord som exempelvis barn/ungdom/familj + våldsbejakande extremism/extremism/islamism/vit-makt/vänsterextremism/terrorism/konflikt/ + erfarenhet (samt givetvis engelska motsvarigheter till dessa sökord). I genomläsning av materialet[9] och angivna referenser i diverse studier har andra texter som berört ämnet identifierats genom en form av snöbollsurval – på så vis har ett stort antal texter kunnat samlas in. Därefter har materialet tematiserats och strukturerats utifrån kunskapsöversiktens givna frågeställningar, varpå en innehållsanalys har gjorts för att se över vad forskning och litteratur fokuserar och hur barns position framträder i relation till våldsbejakande extremism och terrorism.

1.3.1.1 Urval, avgränsningar och begränsningar

Givetvis ger denna översikt inte på något vis en fullständig bild av all forskning och litteratur som berör barn i relation till våldsbejakande extremism och terrorism, därtill finns en hel del begränsningar och möjlighetsvillkor. Dels är den forskning som inbegrips främst anglosaxiskt orienterad, på grund av språkliga barriärer och författarens begränsade språkförmåga, men också på grundval av hur det vetenskapliga och politiska

[9] I denna kunskapsöversikt har samtliga texter som anges lästs i sin helhet, i motsats till att enbart läsa sammanfattningar eller abstract.

samhället kan kontextualiseras. Dels finns det tidsbegränsningar och institutionella ramar som omöjliggör en fullständig kvalitativ genomlysning av all tillgänglig litteratur på fältet; ett fält som också som tidigare konstaterats har många discipliner anslutna. Översikten strävar dock efter att representera en bred och kvalificerad bild av forskning om och med barn i relation till våldsbejakande extremism och terrorism.

Det är inte heller helt lätt att dra gränser för vad som kan definieras som terrorism eller våldsbejakande extremism när det kommer till barns erfarenheter och upplevelser. Forskningen kring exempelvis erfarenheter i kölvattnet av terrordådet i New York den 9 september 2001 är omfattande och händelsen markerar i mångt och mycket inledningen av ett nytt paradigm för vetenskapliga discipliner med kopplingar till terrorism och extremism. Som Moscardino m.fl (2007) skriver, finns det också relativt lite forskning om hur barn och familjer i andra länder än USA reagerar och lever i skuggan av extremism och terrorism. Detta inverkar på vilka kunskaper som blir möjliga, särskilt med vetskapen om att kulturella och religiösa normer och möjligheter till professionell hjälp, sociala system etcetera ser mycket olika ut i olika delar av världen och ger olika mening och utfall av traumatiska skeenden.

Terrorism och våldsbejakande extremism är ingalunda något som enbart drabbar barn i västvärlden varpå det är av vikt att försöka göra en mer internationell överblick. Barn har levt med terrorism längre än vad vi generellt tänker oss. Närmast kan vi betrakta händelser i Nordirland, forna Jugoslavien, Sierra Leone, Kambodja, Rwanda, Israel och Palestina, som bara är några exempel på platser där barn mött och möter terrorhandlingar (och folkmord); en strävan är att trots att fokus ligger på samtida händelser, också hämta exempel och studier från dessa platser och skeenden.

Avgränsningar har också gjorts i fråga om tid och fokus har främst placerats på studier och kunskaper som tillkommit efter år 2000 (med vissa undantag). En sådan avgränsning är förstås praktisk då den förenklar sökandet av relevant litteratur, men den är också nödvändig då olika skeenden har sin upprinnelse på olika platser och vid olika tidpunkter. En hel del av den forskning som finns på området utgår som tidigare nämnts från terrordådet i New York 2001 och ”war on terror”-diskursen (Hodges 2011): Händelsen markerar också ett tydligt skifte i den forskning som gjorts. En avgränsning i fråga om tid handlar således också om hur diskursen förändrats efter millennieskiftet.

Barn i krig och väpnad konflikt ingår heller inte i kunskapsöversiktens initiala frågeställning. Terrorism och våldsbejakande extremism har dock starka konnotationer med konflikt och krig världen över. En alltför stor andel av världens barn i vår samtid lever i områden där krig och konflikter med religiöst, politiskt eller ideologiskt orienterade motiv pågår och där terrorhandlingar präglar deras vardag; av denna anledning inbegriper översikten även en del aspekter av barn i krig. Dessa aspekter är också av stor relevans då vi förväntar oss återvändare från stridigheter i exempelvis Syrien och samhällets institutioner tilldelas ansvar att hantera barn med erfarenheter och barndomar vi själva med våra bristande erfarenheter och kunskaper kan ha svårt att föreställa oss.

Det finns ett stort antal studier som fokuserar på att motverka radikalisering, extremism och terrorism genom övervakning, identifikation av riskindivider, insatser i utbildning samt olika metoder och projekt. Därtill följer också en hel del kritik mot dessa insatser. Ett exempel är Storbritanniens Prevent-program som ständigt omnämns och kritiseras i olika studier. Storbritannien, USA och Norra Europa finns således väl representerade i forskning. Denna forskning belyses inte djupare, men omnämns i översikten (främst i del 6).

Familj är en avgörande komponent för barn som växer upp i extremismens och terrorismens skugga. Familjer och närståendes erfarenheter och roll kan innefatta både möjlighet och risk för barnet. Dessvärre är även de aspekterna undermåligt beforskade (Guru 2012; Spalek 2016). En ambition har varit att söka efter studier som inbegriper familj och närstående.

1.3.1.2 Bortval

Arbetet med denna översikt har förstås även berört en del forskningslitteratur som inte representeras eller presenteras i texten. Exempel på sådan forskning är då den bedöms vara för fragmentarisk, snäv eller för specialiserad eller inte tillför någon ytterligare kunskap till översikten.

Metodologisk eller teoretisk litteratur och referenslitteratur omnämns enbart i referenser – samtliga verk som används i kunskapsöversikten finns angivna i referenslistan.

1.3.2 Barndomssociologiskt perspektiv

Ett barndomssociologiskt perspektiv innebär att se barn och barndom som socialt och kulturellt konstruerade. Corsaro (2015) skriver att en utgångspunkt är att barn betraktas som aktiva, kreativa och sociala agenter som producerar sina egna unika kulturer samtidigt som de medverkar till att forma samhället i sin helhet. En utgångspunkt är hur barndom betraktas som en social kategori, likt en social klass eller åldersgrupp. Barn är så att säga tillfälliga medlemmar av en social kategori innan de byter till nästa livsfas. För det enskilda barnet är det en tillfällig period men för samhället är barndom en permanent kategori som aldrig upphör att existera och som ständigt reproduceras i takt med att barn som individer föds in i och senare lämnar den. Barn är så att säga kollektivt ansvariga för att (re)producera barndom (som kategori) genom sina förhandlingar med varandra och med vuxna (Corsaro 2015). Som Qvortrup (1994) konstaterar, korsar barndomen som kategori ständigt andra kategorier som social klass, kön, etnicitet och åldersgrupper.

Föreställningar om barn och barndom förändras ständigt och inverkar på våra idéer om vad barn är och hur de ska bemötas (Trondman 2013). Åldersbaserade regler och normer, som innebär att barn förväntas vara på ett visst sätt, gör att vissa saker ses som ”naturligt”, önskvärt eller lämpligt för en viss ålder (Näsman, Eriksson & Cater, 2015, s 10). Det händer att barn inte agerar i enlighet med våra föreställningar om vad barndom innefattar, ett exempel på detta kan vara att våra föreställningar om krig, soldater, och våld inte alls stämmer överens med vad vi anser att ett barn skall vara eller vad barndomen skall innehålla. När vi får kunskap om företeelser som att det till exempel finns barnsoldater, sexarbetande barn och barn som utför sysslor eller arbetsuppgifter rörande det vi betraktar som ”tillhörande vuxenvärlden”, får vi svårt att veta hur vi skall (re)agera. Hur skall ett barn som varit soldat och utfört mord och krigsförbrytelser bemötas? Är barnet ett offer eller en förövare?

Traditionella teorier och tankesätt som att barnet socialiseras in i samhället genom att spegla och härma vuxna, eller utvecklas ”normalt” i olika stadier, har kritiserats av barndomssciologisk teori. I stället betonas barn som aktiva och kompetenta aktörer som både formas i och av sin omgivning och är aktörer i sina liv (Corsaro 2015). Barn ses i

barndomssociologiskt perspektiv som ”varande” i nuet, och inte enbart som ”blivande” vuxna individer (Qvortrup 1994).

Uppfattningar om barndom är inte universella, trots att barndomen som vetenskapligt koncept ofta är modern och västinfluerad. Användandet av ett gemensamt globalt koncept för barndom i formulerandet av mänskliga rättigheter missar ibland att det inte finns någon gemensam uppfattning och förståelse för barndom och vad vi fyller den med. Däremot tjänar globala definitioner av barndom syftet att avgränsa och hantera juridiska och människorättsliga regleringar.

Genom barndomssociologins betoning på barns aktörskap, har det skett ett skifte från forskning *om* barn till forskning *med* eller för barn (Corsaro 2015). Detta innebär att barndomssociologisk inriktad forskning eftersträvar att fånga barns röster och erfarenheter, att deras perspektiv, intressen och rättigheter ska tas tillvara. Det finns en skillnad i vad som kan betraktas som ett vuxet barnperspektiv, som barns egna perspektiv eller ett barnrättsperspektiv.

I forskningen diskuteras barns olika rättigheter i barnkonventionen som skydd, delaktighet och samhälleliga resurser. Särskilt diskuteras hur barns rätt till skydd kan kombineras med deras rätt till delaktighet i frågor som berör dem. Eriksson och Näsman benämner detta som ett omsorgsperspektiv, där barnet är beroende av och underordnad den vuxne omsorgsgivaren, och ett delaktighetsperspektiv, där barnet ses som en kompetent aktör (se Näsman, Eriksson & Cater, 2015).

Den litteratur och forskning som utgör kunskapskälla till föreliggande kunskapsöversikt tar nästan uteslutande ett vuxen- eller vuxet barnperspektiv.

1.3.3 Barn som respondenter

Studier som tar barns perspektiv och som empiriskt studerar barns erfarenheter och uppfattningar av terrorism och extremism är svåra att finna. Gilligan (2009) påpekar att det också är väldigt sällsynt att studier som berör barns utveckling och förståelse av krig och fred faktiskt utförs i områden där politiskt våld faktiskt påverkar befolkningen och är en del av deras vardag. Det innebär att barnens upplevelser av sin konkreta verklighet inte representeras i forskningen. Barnet som ”varande” i krigets, terrorns och extremistiska

miljöer kommer inte fram (jfr Corsaro 2015; Trondman 2013). Barn som direkt berörts av terrorism har helt enkelt andra erfarenheter än barn som betraktar det på avstånd.

Gillian (2009) uppmärksammar också det anmärkningsvärda faktum att så få studier utförts för att generera kunskaper om barns psykiska hälsa och utveckling i krigets, extremismens och terrorns närhet. Det förefaller enligt författaren som om studier inte primärt intresserat sig för konsekvenser av politiskt våld för ”verkliga” barn, utan istället fokuserat på hur våld kan påverka en idealiserad bild av västerländska barn och barndomar. Även Myer-Walls (2004) poängterar att det finns allt för lite fokus på barn som informanter i studier om krig och terrorism. Detta faktum kan anses anmärkningsvärt särskilt då barn i enlighet med konventionen om barnets rättigheter anses särskilt sårbara för att falla offer för indoktrinering, trauma, förvirring, rädsla eller dödlig utgång som följer med våldsamma händelser (Myer-Walls 2014). Därtill finns allt för få studier som fokuserar på barns erfarenheter av att leva i en tid som kan tänkas präglad av passiv terrorism, det vill säga ett offentligt samtal och en mediediskurs som fokuserar mycket på hot om terror och våld, och som kan tänkas inverka på samtida barns erfarenheter av trygghet.

1.3.4 Etiska utmaningar i forskning med barn

Det finns förstås en mängd etiska utmaningar med forskning som berör barn i en utsatt situation. Barns särskilda utsatthet anges ibland vara ett motiv till att inte utsätta dem för denna typ av studier. I en rapport av Unicef (2014a) adresseras en etisk aspekt om att väga värdet av kunskapstillskottet emot dess möjliga skada för individen när man involverar barn i forskning, då det kan upplevas som obekvämt, eller till och med åter-traumatisera barn som upplever svåra händelser och minnen igen (ibid:20), särskilt om de som genomför studien inte är välinformerade och utbildade i att hantera sådana frågor tillsammans med barn. Katastrofer, krig och terror sker ofta i utvecklingsländer där infrastrukturen är skadad, de verktyg forskningen använder är inte alltid designade eller utvecklade med utgångspunkt i särskilda kulturella kontexter då katastrofer och terror inte går att förutsäga.

För att kunna utveckla stöd till barn som upplevt till exempel våldsbejakande extremism och utvärdera betydelsen av sådant stöd behövs dock kunskap om barns upplevelser (jfr Cater och Överlien 2015). Cater och Överlien argumenterar att om vi inte ges möjlighet att förstå barns erfarenheter av våld[10] och deras tankar och känslor förknippade med det, så kan vi inte fullt ut förstå deras reaktioner och handlingarn eller veta vad som hjälper, förebygger eller faktiskt skadar dem ännu mer (ibid, s 32). Att fokusera på barns sårbarhet gör att vi antar ett omsorgsperspektiv på barn, medan om vi fokuserar på hur de hanterar en svår livssituation, betonar vi deras kompetens och antar ett delaktighetsperspektiv (jfr ibid, s 33).

Etiska överväganden om kunskapsvärdet kontra skada finns även rörande forskning med barn som inte fallit offer för, eller som inte har personliga erfarenheter av våld och terror. Här finns frågetecken kring vad frågeställningar om sådant som barnen inte har förståelse för eller erfarenhet av, kan väcka hos barnet.

En annan etisk aspekt handlar om respondenternas samtycke till att delta i forskning. Det har visat sig finnas svårigheter förknippade med att få tillgång till familjers och familjemedlemmars erfarenheter av att befinna sig i närheten av våldsbejakande extremism eller terrorism. Närstående till individer i extremistiska miljöer eller till individer som utreds eller anklagas för terroristverksamhet har generellt uppvisat låg tilltro till främlingar eller personer med myndighetsstatus (Guru 2012). Vuxna tenderar också att vilja skydda sina barn mot ytterligare påfrestningar. Därför är det också svårt att få tillstånd att observera eller genomföra interventioner tillsammans med barn som utsatts för svåra händelser (Gurwitch m.fl. 2002b).

För familjer som lämnat Islamska staten finns ofta osäkra juridiska förhållanden inblandade inför utsikten att delta i studier. Många av de länder varifrån individer rest för att ansluta sig till islamistiska grupperingar, har börjat åtala och fängsla dem som återvänder (Neumann 2015). Detsamma gäller individer som lämnat vissa högerextremistiska organisationer eller som sitter i fängelse på grund av brott de begått i en extremistisk miljös namn, en del tvingas byta vistelseort eller leva under skyddad identitet, då de kan leva under hot från miljön de lämnat och en del lever under hot att deras familjer ska råka illa ut (Kimmel 2007; Sela-Shayovitz 2012). För den

[10] Cater och Överlien diskuterar dock etiska aspekter för forskning om barn som upplevt våld i sin familj.

vänsterautonoma miljöns räkning finns för forskningens del svårigheter förknippade med aktivisters misstro till myndighetspersoner och motviljan att registrera sig, att låta individer tala för kollektivet samt viljan att välja sin yttrandefrihet och rätten att avstå från att yttra sig (McClosky & Chong 1985; Andersson 2016a/2016b).

Samtycke är en komplex fråga eftersom barns deltagande kan bli ifrågasatt av en vårdnadshavare. Barns rätt till skydd från negativa konsekvenser av att delta i forskningen behöver beaktas, samtidigt som barns rätt till delaktighet, rätt till integritet – till exempel att prata fritt utan hänsyn till förälderns mening på samma sätt ska tas på allvar (jfr Cater och Överlien 2015, s 35).

Forskningen om barn i extremismens närhet är också (av bland annat ovan nämnda anledningar) i hög omfattning teoretisk och tar i huvudsak vuxna individer som utgångspunkt. Exempel på detta finns hos Gurwitch m.fl. (2002a) som intervjuar föräldrar till 11 barn som varit närvarande vid bombdådet i Oklahoma City; hos Moscardino m.fl (2007) som intervjuat föräldrar till barn som varit gisslantagna vid terrorattentatet på skola nr 1 i Beslan: eller hos Guru (2012) som intervjuar kvinnor i familjer där pappan tagits i förvar som misstänkt för terrorhandlingar. Dessa studier tar barnperspektiv, men inte barns perspektiv.

Det finns också en del studier som fokuserar på retrospektiva erfarenheter av att ha tillhört en extremistisk organisation eller deltagit i terroristorganisationer, ett exempel är Kimmel (2007) som intervjuar ungdomar som lämnat nynazistiska organisationer. En anmärkning som Kimmel gör är att i retrospektiva studier är minnet ofta en aning selektivt och färgat av den vuxnas perspektiv. Carson och Esbensen (2016) menar att retrospektion, samtidigt som de ges subjektiva omtolkningar för att passa individens bild av sig själv också ger möjligheten för respondenter att tillskriva sina minnen och erfarenheter någon form av mening och att detta i sig är viktigt för att förstå och begripliggöra erfarenheter, känslor och tankar. Det finns emellertid en hel del skönlitterära eller journalistiska verk som kan ge en inblick i barns och familjers erfarenheter. Dessa är som tidigare nämnts inte granskade i vetenskaplig mening, men kan ändå erbjuda intressant och välgrundad kunskap (se exempel i referenslista över övrig litteratur).

Det finns ett fåtal studier där barns erfarenheter tas tillvara. Ofta är dessa fokuserade på innovativa metoder där barn på olika sätt görs till aktörer då de får rita och berätta eller på andra vis skapa objekt som kan användas för reflektion (Oppenheimer & Mandemaker 2008; Oppenheimer 2010). Det finns också exempel på etnografiska studier med äldre ungdomar (över 18) och enkätstudier som inkluderar en större mängd ungdomar under 18 år (t.ex. Vestel & Bakken 2016).

1.3.5 Reflektioner över barnet i forskningen

Den empiriska bristen i forskningen om barn i extremismens och terrorismens närhet kan anses vara anmärkningsvärd med hänsyn till att barn påverkas av både direkta och indirekta möten med denna typ av våld.

Forskningen som studerar barn i terrorismens och extremismens närhet har i huvudsak en teoretisk ingång och använder data från andra fält eller studier för att säga något om frågan. Detta angreppssätt utgör en teoretiserad generalisering som inte alltid låter sig göras med tillförlitlighet. Betraktas den existerande forskningen ur ett barndomssociologiskt perspektiv, är det uppenbart att barns röster, perspektiv, intressen och rättigheter generellt filtreras genom vuxnas perspektiv (Corsaro 2015). Vuxnas filtrering betyder dock inte att forskning med barn är undermålig eller oviktig. Trondman (2013) menar i en kritisk dekonstruktion av synen på barnet som being eller becoming, ”att barn har upplevelser av att vara barn och att de äger all rätt att få berätta om detta för lyssnande och ansvariga vuxna som tar dem på största allvar” (ibid:20). Trondman poängterar således att trots att barnet är aktör i sitt liv, trots att barn är sociala agenter som bidrar till kulturen, är ansvarsfördelningen asymmetrisk och det är vuxna som måste ansvara för att ta barns erfarenheter tas tillvara och se till att möjlig förändring kan ske.

Om vi har en genuin vilja att förstå barns erfarenheter och vardag måste vi vara beredda att ta del av deras värld på deras premisser och behandla dem som experter på sitt eget liv (jfr Cater och Överlien 2015, s 39).

DEL 2. Barn, terrorism och våldsbejakande extremism

There can be no keener reflection of a society than through the examination of how it treats its children (Nelson Mandela).

2.1 Barnets samtida position

Barn är enligt barnkonventionens definition alla människor under 18 år. Samhället och samhällets institutioner har ett särskilt ansvar för barn som far illa. Barn som på olika vis involveras i våldsextremistiska sammanhang kan anses fara illa vad gäller både reellt våld och då de exponeras för våldsbejakande budskap eller bilder. Barn till föräldrar som ansluter sig till våldsextremistiska grupperingar behöver inte med nödvändighet vara delaktiga eller erfara svåra händelser. Det är när barn exponeras för våld och för dem traumatiska upplevelser, oavsett vad motivet är som vi kan anta att de på allvar påverkas.

Barn är ingen isolerad grupp, de påverkas av en mängd faktorer i det samhälle de växer upp i. I Sverige finns en hel del forskning som pekar på att faktorer i omgivningen har stor inverkan på huruvida barn och unga riskerar att begå eller utsättas för brott. Risken minskar genom social kontroll, goda förebilder och nära tillitsfulla relationer med föräldrar och andra vuxna. Familjer i socialt och ekonomiskt utsatta områden löper större risk att hamna i social problematik och kriminalitet (Lunneblad, Odenbring & Johansson 2016).

Internationellt sett görs barn allt oftare till måltavlor i krig och terrorism. Det ökade involverandet av barn signalerar ett utökande av terrorns gränser för att hålla människor i osäkerhet och skräck. Mellan åren 2009 och 2014 attackerades skolor i mer än 70 länder. Unicef (2016) anger att under 2012 attackerades 3 000 skolor, lärare och elever världen över. Vidare noteras att 15 miljoner barn är direkt berörda av konflikter.

Barn runt om i världen är offer för rädsla, trauma och förvirring relaterat till extremism, krig och terrorism även när de inte är i direkt fara eller risk (Myer-Walls, 2004; Garbarino m.fl. 2015). Barn är ansedda att vara de mest beroende och sårbara medlemmarna av våra samfund och många barn erfar personligen all den störning, hot, förlust, hat och rädsla som uppkommer till följd av extremism, krig och terrorism och de har i regel begränsade resurser för att hantera det. Barn är dessutom känslomässigt och materiellt beroende av en fungerande vuxenvärld (Williams 2007). Barns utsatthet och särskilda skyddsvärde understryks i deklarationer och lagar, exempelvis Barnkonventionen begränsas inte av nationella gränser, när barn av olika anledningar flyttar, flyr eller tvingas byta vistelseort – tar de sina rättigheter med sig (UNHCR, 2017).

Williams (2007) sammanfattar forskning över barns utsatthet och psykosociala reaktioner mot våld, terrorism och katastrofer och menar att barn som utsätts för våldshandlingar kan drabbas på en mängd olika sätt, vilket i sin tur får varierande konsekvenser. Ibland påverkas de på flera sätt på en och samma gång.

Barn kan vara:

(1) Direkta offer för våld

(2) Indirekta offer för våld (som en konsekvens av hur våld påverkar närstående vuxna och den omvårdnadsförmåga föräldrar och vårdnadshavare har att se efter, skydda och nära sina barn).

(3) Förövare eller utövare av våld (inkluderat särskilt som barnsoldater)[11].

Samtidens krig och konflikter kan också ur ett historiskt perspektiv betraktas som okonventionella; många stridande saknar officiell status, gerillagrupper kräver utrymme, frontlinjer och gränser är ofta oklara och terrorism används för att orsaka största möjliga rädsla och skada hos den civila befolkningen (Garbarino m.fl. 2015; MacDermid Wadsworth 2010). Som ett resultat av detta utgörs 90 procent av offren för modern krigföring av civila (efter de båda världskrigen var summan 5%). Av de civila offren är ungefär hälften barn. Dessutom är det idag fler barn än soldater som dör och skadas i väpnade konflikter (Unicef 2013).

[11] Williams (2007:265), författarens översättning, J. Sivenbring.

Risken för att barn skall utgöra mål för framtida terroristattentat kan anses överhängande (Williams 2007; Brandenburger och Regens 2007; Horgan m.fl. 2017). Få händelser inverkar så känslomässigt och betungande för ett samhälle som när barn utsätts för fara, blir skadade eller dödade. I inledningen till en rapport som utforskar barn och terrorism skriver Garbarino, Governale, Henry och Nesi (2015) att terrorism är beroende av förövarens absoluta villighet att utöva våld mot oskyldiga och barn betraktas generellt som oskyldiga civila som skall skyddas från våldshandlingar. En medveten attack mot barn kan ses som en desperat akt som sätter förövarna i ett läge där de riskerar att förlora all legitimitet för sin sak, där de riskerar att underminera det stöd de eventuellt har hos en allmänhet och samtidigt dra på sig vrede och hat från en annan (Biberman & Zahid 2016).

Högst verkliga exempel på att barn används som måltavlor för att sprida terror och skräck i högerextremistiska och islamistiska (politiska) syften är terrordåd, som bombningen i Oklahoma City 1995 då 19 barn dödades och 47 barn skadades allvarligt, eller massakern på Utøya 2011, där ett 70-tal ungdomar dödades och ett hundratal skadades av Anders Behring Breivik. Ytterligare exempel utgörs av gisslantagandet av barn i en skola i ryska Beslan 2004, då närmare tvåhundra skolbarn dödades av tjetjenska rebeller och i korselden från ryska säkerhetsstyrkor eller de 132 skolbarn som 2014 massakrerades i Peshwar av pakistanska talibaner. I Nigeria fördes flera hundra barn och kvinnor bort av Boko Haram och under åren 2012–2014 dödade gruppen 314 barn i skolor i nordöstra Nigeria. Enbart under år 2014 attackerades 163 skolor i Afghanistan, nio skolor i centralafrikanska republiken och 67 skolor i Irak (Unicef 2016). Därtill kommer alla de barn som dödats, skadats och lemlästats av regeringsstyrkor och av islamistiska grupperingar under den pågående konflikten i Syrien.

I studier om barns erfarenheter av möten med terrorism och extremism är graden av påverkan en fråga om en interaktion mellan risk och resiliens samt yttre faktorer som sociala nätverk, boende, stödfunktioner och grader av uppfattad normalitet som spelar in för hur barn erfar våld, extremism och terrorism. Solomon och Laufer (2005) visar exempelvis i en studie av hur barn i Israel erfar mindre negativa konsekvenser av terror i sin vardag, än vad som tidigare varit fallet för barn i Kuwait, Eritrea, Bosnien eller Palestina. En slutsats som författarna drar är att barn i Israel generellt har en mer välordnad vardag, deras skolgång fortgår någorlunda regelbundet och deras föräldrar

fortsätter arbeta trots ett överhängande hot om våld, samtidigt som statens infrastruktur och ekonomi är någorlunda stabil. Detta betyder enligt Solomon och Laufer att ackumulerade riskfaktorer i kombination med frånvaron av utvecklingsmässiga tillgångar tenderar att skada barn i det långa loppet mer än närvaron eller frånvaron av riskfaktorer.

2.2 Barn som offer eller förövare

Diskurser om offer och förövare inverkar på hur vi resonerar kring radikalisering och individens position, kanske särskilt då det rör sig om barn under 18 år. Mattsson, Hammarén och Odenbring (2016) påpekar exempelvis att modeller över radikalisering tenderar att fokusera på hur individer kan komma att skada samhället och sällan fokuseras på hur individen själv kan komma att skadas i processen. När det gäller barn som misstänks för eller utfört straffbara våldsamma handlingar, i det här sammanhanget extremistiskt våldsutövande, och som uppnått straffrättsålder, träder rättssystemet in. I straffrättsprocesser ska barn och unga dock inte behandlas på samma sätt som vuxna. Det är viktigt att beakta barnets rättigheter även för unga lagöverträdare i enlighet med barnkonventionen. Barnet har rätt till utveckling och rehabilitering även inom straffrättsprocessen. Det vuxna barnperspektivet måste med andra ord innefatta ett dubbelt perspektiv och se barn som förövare och samtidigt som offer.

Det dubbla förhållningssättet för barn som offer och förövare behöver också inverka på det preventiva arbetet. Det förekommer diskussioner bland första linjens personal huruvida individer inom eller i anslutning till våldsbejakande extremism ska angripas med mjuka eller hårda åtgärder (t.ex. Johansson & Arvidsson 2016; Johansson 2017; Larsson & Björk 2015). Barn som till exempel växer upp i samhällen som karaktäriseras av terrororganisationers eller andra gruppers systematiska våld löper stor risk att viktimiseras och inte sällan blir de själva våldsutövare (Unicef 2014a). Mattsson och Persson (2017) nämner i en genomgång av rättsliga aspekter av motverkandet av våldsbejakande extremism behovet av och socialtjänstens skyldighet att stötta barn och unga som återvänder från krigsdrabbade områden, som utövat våld och som blivit brottsoffer eller på andra vis kommit i kontakt med våldsbejakande extremism.

Dessutom behövs det dubbla förhållningssättet i diskussionen om push- och pullfaktorer för barn som involveras i våldsbejakande extremism, som till exempel barnsoldater. Benotman & Malik (2016) sammanfattar olika pushfaktorer som att: undkomma

svårigheter i hemmet eller i skolan, uttråkning och att undvika fattigdom orsakad av krig. Pullfaktorer kan vara till exempel löfte om mat, möjligheten att få slåss för en ideologi, att få en inkomst eller social status. Utöver detta finns förstås många fall där barn tvingas in i rådande konflikter genom hot och kidnappning. Betancourt m.fl. (2010) resonerar i termer av att deltagande i krig för barn som ett ”best of the worst options”; det innebär att barn understundom ställs inför ultimatumet: slåss eller dö.

En del barn tvingas in i krig, andra anmäler sig frivilligt även om det kan vara svårt att avgöra skillnaden mellan dem båda. Deltagande i krig och konflikter är en aktiv gärning och vare sig den är frivillig eller inte till att börja med, tenderar det att internaliseras och barnet växer in i sin lojalitet för att sedermera transformeras till ”krigare” (Bandura, 1990).

Barn har en särskilt skyddsvärd position och det bör således gälla även barn som kan ha utfört vålds- eller krigshandlingar.

2.3 Barns reaktioner på extremt våld

Trauman hos barn kan ge olika konsekvenser och det finns indikationer på att skeenden som är hastiga, plötsliga och oförutsedda: så som terroristattacker eller naturkatastrofer (trauman typ 1) leder till andra reaktioner än skeenden som pågår under en längre period och exponerar barn för trauma om och om igen så som krig och konflikter (typ 2) gör (Joshi & O’Donnell 2003). Trauman av typ 1 leder oftare till posttraumatiska stressyndrom medan typ 2 tenderar att leda till dysfunktionella hanteringsstrategier som bortträngning och dissociation. Diagnoser som ADHD, depression, uppförandeproblem och ångest är vanligare hos ungdomar som utsatts för trauman av typ 2.

Tre huvuddrag har identifierats när det gäller barns reaktioner på långvarigt och extremt våld. Dessa kan betecknas som rädsla, aggression och desensibilisering. Rädsla kan paralysera och inverka negativt på den känslomässiga utvecklingen och välmåendet. Joshi & O’Donnell (2003) resonerar kring hur aggressivitet och aggressivt beteende är vanligt hos barn och unga som utsatts för våld. Vidare menar de att barn och unga som utsatts för våld ofta uppvisar förändrade attityder och värderingar i fråga om att förespråka och acceptera våld och aggressivitet som ett sätt att lösa konflikter. Det finns

indikationer på att de som utsatts för ökade grader av våld desenisibiliseras, det vill säga de minskar sin känslighet för vad som är våldsamt och sin villighet att bruka våld eller acceptansen för våld generellt. ”The hoplessness, despair, oppression, lack of education and employment during wars, and a state of chronic terror are the ingredients of the recipe for ongoing acts of violence, terrorism and war” (Joshi & O’Donnell 2003, s. 280)

2.3.1 Posttraumatiskt stressyndrom

Posttraumatiska stressyndrom (PTSD)[12] återkommer i litteratur och forskning som konsekvens av att drabbas av terroristattentat och det nämns frekvent oavsett om individen själv drabbats eller om de bevittnar händelsen på avstånd eller via media. PTSD är också en vanlig konsekvens som uppmärksammats hos förövare. Gurwitch, Kees och Becker (2002b) visar med stöd i tidigare studier att just posttraumatiska stressyndrom är den överlägset vanligaste konsekvensen för barn som av olika anledningar utsätts för traumatiska händelser. Barnet behöver inte själv ha bevittnat händelsen utan kan vara närstående till någon som drabbats, eller exponeras genom medias nyhetsrapportering eller genom vuxnas samtal och oro. Författarna menar med referens till attentaten 11 september 2001 i New York, att medias rapportering i kombination med spekulationer om ytterligare hot och fara och upprepade visningar av själva händelsen, kan ha tvingat barn att uppleva traumat om och om igen.

I linje med Williams (2007) definitioner av barns utsatthet, visar Pfefferbaum, Noffsinger, Wind och Allen (2014) med hjälp av tidigare forskning över hur barn och unga hanterar trauman relaterade till katastrofer och terrorism, hur barn också påverkas av att andra påverkas. Vuxna närstående som drabbas av posttraumatiska stressyndrom tenderar att överföra sina trauman, erfarenheter ångest, rädsla på sina barn (även: Cardeña, Dennis, Winkel & Skitks 2005). Studier visar också att individer som drabbats av PTSD ofta uttrycker aggressivitet och ilska mot både partners och barn; känslomässig avtrubbning och svårigheter med intimitet är andra symptom som kan inverka på relationen mellan föräldrar och barn (MacDermid Wadsworth 2010). Vidare diskuterar Pfefferbaum m.fl.

[12]För att en individ ska diagnostiseras med Posttraumatiska stressyndrom (PTSD) enligt DSM-III, behöver hen varit exponerad för traumatiska händelser och uppvisa minst något av de symtom som anges i manualen och som antyder att personen återupplever traumatiska händelser. Exempel på symptom är: störning, tillbakadragenhet, undvikande och/eller ökad vakenhet och retbarhet med reaktioner som intensiv rädsla, hjälplöshet och skräck.

(2014) hur barns motståndskraft och eventuella resiliens [13]utmanas av att de blir rädda, av att de inte förstår vad som sker, eller av att de är nära någon som påverkats direkt.

Individer som utvecklar kliniskt signifikanta posttraumatiska symptom är i huvudsak tillhörande kategorier som i övrigt också saknar status, erfarenhet och resurser det vill säga: unga människor, kvinnor, etniska minoriteter, individer med tidigare psykiska problem och individer som saknar stöttning eller tro på att de klarar av att hantera uppkomna svårigheter (MacDermid Wadsworth 2010). Williams (2007) poängterar dock med bestämdhet att barns reaktioner är beroende av våldets art, närhet, hur personligt påverkad barnet eller barnets familj är och hur familj och närstående samfund responderar.

Även spädbarn kan reagera på masstrauman genom att bli mer lättskrämda, sova mindre och kräva mer närhet av sina närmaste, men ändå förefaller det som om yngre förskolebarn kan vara mindre medvetna om hot och fara än vad äldre barn är (Gurwitch m.fl. 2002a). Detta kan ha att göra med att yngre barn i högre grad förlitar sig på sina vårdnadshavares agerande. Vanligt hos yngre barn är att de reagerar på traumatiska skeenden genom att uppvisa ett oorganiserat beteende och känslomässig osäkerhet som separationsångest och sömnproblem samtidigt som de kan förlora några av sina utvecklingskompetenser som att kunna kontrollera blåsan eller tarmen (Williams 2007; Gilligan 2009). Joshi & O'Donnell (2003) analyserar barns reaktioner utifrån kognitivistiska teorier om utveckling och menar att barn i förskoleåldern ännu saknar förmåga till abstrakt tänkande och därmed kan ha svårigheter att ta andras perspektiv. Det är förstås en generalisering men barn i den här åldern kan också tendera att ägna sig åt så kallat magiskt tänkande och ta på sig skuld för skeenden.

Barn i skolåldern brukar ha en vidare kognitiv uppfattning om vad som sker. Svåra erfarenheter, rädsla och oro kan leda till mardrömmar, sömnsvårigheter, ätstörningar, sämre förmåga att prestera i skolan och en mängd olika varianter av ångest, depression och somatiska tillstånd. Tonåringar tenderar att antingen dra sig undan eller agera ut på olika sätt, de kan visa mer vuxenliknande reaktioner, de kan drabbas av dödsångest, svag impulskontroll samt ett brottsligt-, sexuellt-, eller drogrelaterat utlevande som kan späda på faran för ytterligare utsatthet. Äldre barn kan också vara mindre villiga att samtala om

[13] Med resiliens avses förmåga till anpassning, se närmare förklaring länge fram i texten.

sina upplevelser än vad yngre barn kan vara och de är därmed mer beroende av stabiliteten i sina kamratrelationer (Williams 2007; Gilligan 2009). Även om ungdomar som utvecklat PTSD efter traumatiska upplevelser uppvisar mer vuxenliknande symptom, inverkar symptomen ofta på känslan av välmående och ungdomar kan få svårigheter att frigöra sig från sina vårdnadshavare, de kan också utveckla orealistiska förväntningar och förtroende till världen. Det finns också enligt Gurwitch Kees och Becker (2002b) anledning att vara uppmärksam på att ungdomar kan uppleva meningslöshet och ett stärkt fokus på död och döende som gör dem särskilt sårbara för suicidala tankar som följd av ett trauma.

Barn som upplever personliga förluster när en familjemedlem dör uppvisar fler och mer allvarliga symptom på PTSD (Gurwitch m.fl. 2002a). Barn och unga som förlorar en nära vän, eller kanske till och med tvingas bevittna när en bästa vän dör, så som var fallet för många unga på Utøya eller i skolmassakern i Beslan – har också ofta starka sensoriska minnen av upplevelsen. Rapporter från Beslan beskriver hur barn blev djupt påverkade av graden av våld och hur länge förloppet pågick. Många av barnen reagerade starkt på ljud, som att en dörr slog igen, andra försökte hålla sig gömda från vuxna, några var helt förkrossade av en sorg och skuld över att inte ha kunnat hjälpa eller att de själva har överlevt. Föräldrar till barn som överlevde attacken i Beslan rapporterar att barnen verkar ha åldrats, att de försöker skydda andra från sorg och att de uttrycker stor skräck över att återvända till skolan (Moscardino m.fl. 2007). En fysisk skada kan också förstärka och förlänga upplevelsen av traumat, smärtan påminner om orsaken och den skadade riskerar att återuppleva händelsen om och om igen (Daub m.fl. 2014).

Förekomsten och arten av posttraumatiska stressyndrom ifrågasätts av Gilligan (2009). Dels på grundval av att barn inte kan diagnostiseras med samma instrument som vuxna, barn är helt enkelt enligt författaren en allt för diversifierad kategori med alldeles för stora inbördes utvecklingsmässiga skillnader mellan individer. Instrumenten som används för att ställa diagnoser anges också vara alltför trubbiga. Gurwitch m.fl. (2002b) poängterar att diagnosen PTSD för barn, först kom med i DSM-III 1987 och baserades då på de symptom som vuxna uppvisar. Dessutom är reaktioner och handlingsstrategier kulturellt betingade. Barn kan också enligt Joshi & O'Donnell (2003) inledningsvis snarare än rädsla, hjälplöshet och skräck, uppvisa ett beteende som är oorganiserat genom sömnsvårigheter, mardrömmar med oklart innehåll (ofta inte om själva traumat), ökad retbarhet och psykosomatiska besvär.

Ur ett barndomssociologiskt perspektiv kan vi tänka oss att barn inte enbart är passiva mottagare av det de erfar, utan att de också är aktivt medskapande i att ge det som sker en mening, och att händelser konstituerar individen i en ständigt pågående process (Gilligan 2009). Möjligen är Garbarino m.fl. (2015) förslag Posttraumatisk stressutveckling en gångbar term för att förstå hur barn kan reagera och att de gör det beroende på hur de bemöts, behandlas och vilket stöd de har i sin omedelbara närhet.

2.3.2 Pojkar och flickor

Oavsett vilken av miljöerna som en individ ansluter sig till eller lever inom, finns det ideal och föreställningar om hur pojkar, flickor, män och kvinnor skall vara. Dessa föreställningar inverkar på hur individer förstår, formar och tänker om sin omgivning. Vestel och Bakken (2016) drar slutsatser från studien av norska ungdomars hållning till extremism att killar tenderar att visa mer positiva attityder till att bruka våld för att åstadkomma politisk förändring än vad tjejer gör. Killarna visar sig också mer positivt inställda i fråga om att stötta högerorienterade eller islam-kritiska grupperingar eller till att stötta krigsresande till Syrien, medan tjejerna visar positiva attityder till volontär- och humanitärt arbete i samma region. Författarna relaterar detta till traditionella könsnormer där tjejer förstås som mer relations- och omsorgsinriktade. Med utgångspunkt i att MUCF:s ungdomsenkät från 2015 med svenska ungdomar också visar att det finns överensstämmelser mellan stereotypa uppfattningar av kön och villighet att utöva våld.[14] MUCF (2016a) understryker vikten av ett preventivt arbete och menar att ett förebyggande arbete som utmanar konservativa normer också kan få effekt på hur tilltalande propaganda kan vara för unga människor.

Vi vet att våld främst utövas av män och att denna våldsanvändning genom historien gett män fördelar i form av makt (Sarnecki, 2017). Demografiska studier visar också att individer som rekryteras till våldsextremistiska grupperingar kommer från miljöer som karaktäriseras av hög våldsanvändning så som socialt utsatta förortsområden eller på mindre orter med utpräglad maskulin kultur (Brå och Säpo, 2009; Forkby & Turner 2016; Sarnecki 2017). Därtill finns indikationer på att pojkar och flickor hanterar våldsutövande extremism, terror och katastrofer på olika vis. Studier visar att flickor löper större risk att

[14] Enkäten visar att risken att en individ ska utöva våld är 4,4 gånger högre för pojkar som instämmer i påståenden som har en koppling till stereotypa könsroller.

drabbas av posttraumatisk stress än vad pojkar gör och att de uppvisar fler symptom. Återkommande resultat av studier visar att flickor har fler och mer allvarliga symptom som kvarstår under längre tid än vad som är fallet för pojkar (Dyb m. fl. 2014; Gurwitch, m.fl. 2002a). Flickor tenderar också att uppvisa inåtriktade symptom som ångest och depression medan pojkar utagerar med aggressivitet och fientlighet. Det finns också bevis för att flickor i högre grad tar till droger för att hantera efterspelet av svåra erfarenheter (Soumalainen m.fl. 2011).

En av slutsatserna rörande detta är att flickor tenderar att använda mer emotionellt orienterade hanteringsstrategier samt att de använder hanteringsstrategier som förnekande eller frånkoppling (Pfefferbaum m.fl. 2014). I en enkätstudie av hur ungdomar hanterade händelser i New York 11/9 visar att pojkar främst använder sig av droger, planering, humor och acceptans för att hantera händelsen (Cardeña m.fl. 2005).

En annan aspekt av hur pojkar och flickor reagerar olika lyfts av Masten och Narayan (2012) som hänvisar till studier av palestinier i Gaza där föräldrar i extremt hotfulla situationer tenderade att skydda och begränsa flickor medan de uppmuntrade pojkar att delta i konflikten, vilket resulterar i olika exponering av pojkar och flickor. Skillnader kan givetvis också bedömas utifrån normativa antaganden om att pojkar är mer utåtagerande medan flickor är mer inåtagerande. Gurwitch m.fl. (2002b) uppmärksammar att normativa könsskillnader i inåt- eller utåtagerande beteende också kan inverka på diagnostisering då en del av de mer utåtagerande beteenden som pojkar uppvisar inte fångas av de kriterier som används för att diagnosticera PTSD hos barn. Erfarenheter från terroristattacken mot skolan i Beslan 2004, säger att lokala och kulturella normer dikterar att en man inte öppet visar vad han erfar och känner – det vill säga ”sina svagheter”[15]. I Beslan fanns också skillnader i hur skuld eller efterverkningar hanterades av män och kvinnor. Kulturella normer som framhäver mod och oräddhet inverkar på förväntningar och viljan att placera en skuldbörda och att hämnas (Moscardino m.fl. 2007).

[15] The Lancet 4 december 2004. Tom Parfitt (2004). *How Beslan’s children are learning to cope*. [Hämtad 2017-07-30 från: http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(04)17532-6/fulltext]

2.4 Barn som betraktar terror på avstånd

Som Myer-Walls (2004) konstaterar behöver barn inte befinna sig i krigszon eller vara offer för terrorism för att drabbas. Barn lär av det de möter i media och genom att erfara och observera reaktioner hos vuxna i sin omgivning. Reality-våld medieras genom nyhetssändningar med ocensurerat bildmaterial och tidigare forskning visar att våld på tv skrämmer många barn (Cantor & Nathanson 1996; Valkenburg, Cantor & Peeters, 2000). Mängden våld som genomsyrar nyhetsrapportering kan leda till att barn känner sig sårbara, oavsett hur långt borta från krig och terror de befinner sig. Att ständigt utsättas för våldsamma bilder och videor kan leda till upplevelsen av att världen är en farlig plats.

Rädsla är den största (och förstås den avsedda) konsekvensen av krig och terrorism. Förutom rädsla, visar studier (t.ex. Myer-Walls. 1991; 1992) att ilska, ledsenhet och oro är vanligt hos barn som bevittnar krig och terrorism ”på avstånd”. Myer-Walls (2004) menar att detta medför att också barn som befinner sig långt från aktiva faror, fienden eller krigshärdar löper risk för stress och rädsla, vilket inverkar på den mentala och känslomässiga hälsan hos barn över hela världen. Terroristattentat och våldsextremistiska handlingar är designade av människor vilket kan väcka olust och oro hos barn (Gurwitch m.fl. 2002).

Barn föds inte med internaliserade bilder av vem ”fienden” är. Barn lär sig under sin uppväxt och i förhandling med föräldrar, kamrater och omvärld om rätt och fel. Epstein (2006) studerar hur (religiösa) extrema ideal förs över från en generation till en annan och menar att extrema ideal (och kraven på religiös efterlevnad) ibland kan överdrivas i barns uppväxt för att föräldrar skall vara säkra på att barnen som vuxna skall få med sig en del av sina föräldrars sociala praktiker. Barn kan därmed anses falla offer för en retorisk uppbyggnad av de fiendebilder som följer med internationella spänningar och konflikter. Barn lär sig tidigt vem ”the bad guy” är. Denna bild förstärks i och med media, leksaker och underhållning för barn och inverkar på formerandet av barndomar. Garabrino m.fl. (2015) menar att det finns en risk att barn som exponeras för terrorism internaliserar hat mot dem som symboliserar fienden. Barn som lär sig att andrefiera, och att hata ”de andra” kan bära med sig det hatet in i vuxen ålder. Med en utgångspunkt i

barndomssociologiska teorier om att barn själva formar kategorin barndom och förhandlar genom kulturell interpretering kan etikettering och tillskrivandet av egenskaper med vidhäftade känslor och negativa stereotyper därmed förlänga krig och konflikter när barnen ärver dem in i nästa generation (Garabrino 2015; Corsaro 2015). Detta innebär att barn behöver stöttning att hantera erfarenheter och upplevelser.

2.4.1 Barn och media

Exponering av våld och terror i media nämns frekvent i forskning om barns erfarenheter och reaktioner. Utsträckningen i hur mycket barn utsätts för medierapportering varierar i fråga om tillgänglighet och användning och faktorer som social klass i olika delar av världen. Dessutom kan media vara statsreglerad och vinkla rapportering, samtidigt som skolor, föräldrar, myndigheter eller andra individer kan kontrollera hur mycket barn exponeras för media. Det finns studier som visar samband mellan tid spenderad framför TV:s nyhetsrapporteringar efter terrordåd och uppvisad oro, stress, ångest, sömnsvårigheter och symtom på PTSD hos barn (Gurwitch m.fl. 2002; Cardeña m.fl. 2005; Pfefferbaum m.fl. 2014; Garbarino m.fl. 2015; Masten & Narayan 2012). Det kan också förefalla som om terrordåd genom medias rapportering upplevs om och om igen – det kan vara svårt att konceptualisera för ett litet barn (Gurwitch m.fl. 2002a).

Huruvida vuxna finns närvarande och hjälper barnet att förstå och begreppsliggöra det de ser eller hör på tv, radio och på sociala medier kan ha stor betydelse för hur de lyckas hantera framställningar av terrorism. Comer och Kendall (2007) hänvisar till forskning som säger att föräldrars skepticism och kritik av det som rapporteras i media kan vara hjälpsamt för att stötta barn i att utveckla media-litteracitet; det vill säga att föräldrar eller andra vuxna undervisar eller talar med barn om medias ibland bristande perspektiv eller brister i orsaksförklaringar och kontextualisering. De kan också samtala med barn om de ekonomiska incitament som finns för att bevaka och rapportera om våldsamma och skrämmande händelser. Vuxna kan också vara hjälpsamma i att visa på positiva och hoppfulla aspekter av det som sker och som ofta inte adresseras i medieflödet. En annan uppgift för vuxenvärlden är att reglera hur mycket tid barnet får ägna sig åt olika media. Barn tenderar som tidigare nämnt i denna översikt, att ta efter sina närmastes reaktioner på traumatiska händelser. Det samma menar Comer och Kendall (ibid.) gäller för reaktioner på terrorism och våld i media, vuxna som reagerar med rädsla och oro kan alltså föra över densamma på sina barn. Garbarino m.fl. (2015) resonerar kring hur dessa konsekvenser och medias uppenbara påverkan på barn och unga kan användas för att intervenera. I MUCF:s (2016a) intervjuer med ungdomar om våldsbejakande extremism, är media ett ämne som ständigt dyker upp i ungdomarnas berättelser. Informanterna menar att medias rapportering och porträtterande av gärningsmän och offer får stora effekter på samhället likt ringar på vattnet.

2.4.2 ”Passiv terrorism”

I en studie av hur ungdomar påverkas av att leva i en samtid som präglas av terrorism och terrorhot, introducerar Comer och Kendall (2007) begreppet second-hand terrorism eller passiv terrorism[16]. Författarna menar att de som växer upp i vår samtid har få möjligheter att undvika diskurser om terror och terrorism som genomsyrar vardagen. Statistiskt sett är det högst osannolikt att barn i västvärlden någonsin skall drabbas av terrorism, ändå upplever de passiv terrorism där (stundtals oproportionerligt) mycket utrymme i media och det offentliga samtalet ägnas åt frågor om terrorhot, terrorism och hur samhället skall skyddas från farliga element. I många fall är barn rädda i onödan, misstolkningar och begränsad kunskap kan göra att de drar felaktiga slutsatser som väcker onödig rädsla. Exempelvis kan vuxnas språkbruk och användandet av begrepp som ”smarta bomber”, ”skyddseld”, ”kanonmat” [eller engelska varianter: ”smart-bombs”, ”friendly fire”, ”collateral damage”] verka förvirrande för barn som tolkar det bokstavligt. När barn känner sig osäkra och sårbara gentemot krig och terrorism, behöver vuxna erbjuda någon form av säkerhet och trygghet, på ett realistiskt och ärligt sätt visa att de vuxna som bryr sig om barnet kommer att göra allt i sin makt för att skydda det (Masten & Naraya 2012). Den uppväxande generationen lever i en samtid där ”the war on terror” präglar deras möjligheter att betrakta omvärlden som trygg och säker (Hodges 2011; Comer & Kendall 2007). Den passiva terrorism som barn erfar och lever med bör tas på allvar.

2.5 Barns copingstrategier

Barn hanterar svåra erfarenheter på olika sätt. Ur ett barndomssociologiskt perspektiv, kan barns reaktioner förstås som normala konsekvenser av abnorma skeenden. Barns reaktioner och hanteringsstrategier är också kontextberoende och stöttas eller störs av tidigare erfarenheter och av de vuxna som finns i barnets närhet.

[16] Andemeningen är att denna form av terrorism har samma verkningar som second-hand smoking alltså passiv rökning, därför väljer jag att översätta det till passiv terrorism.

I Unicefs (2014b) programförklaring Ending Violence Agains Children: Six Strategies for Action, anges fyra genomgående teman som är essentiella för barns motståndskraft eller resiliens[17].

- Tillse att barn växer upp i en miljö som främjar och möjliggör resiliens, så att de har styrkan att uthärda och hantera trauman i fall de utsätts för våld.
- Omdefiniera maktförhållanden i fråga om ålder, kön, ras, socio-ekonomisk status och sexualitet och/eller könsidentitet och -uttryck.
- Lyssna på barn för att förstå deras bekymmer och omständigheter.
- Tillse att alla dem som i sin vardag tar hand om barn får kunskap och utbildning så att deras omsorg också är ett skydd.

I forskningen är diskurser som relaterar till risk och resiliens vanliga. Risk är ett vanligt begrepp i barndomsforskning och har sin upprinnelse i en hälsodiskurs som eftersöker risker för att kunna eliminera sjukdom. Inom kriminologi är riskfaktorer ett väletablerat begrepp som används för att förutspå risker och minimera brott (Simi m.fl. 2016). I studier av barn i relation till våldsbejakande extremism är resiliens ändå ett mer framträdande begrepp och rön om vilka faktorer som kan stärka barns motståndskraft och återhämtningsförmåga är mångtaliga.

2.5.1 Risk och resiliens

Forskning på olika gängmedlemmars barndomshistorik tenderar visa att riskfyllda familjeförhållanden präglade av alkohol och drogmissbruk, våld, sexuellt utnyttjande, incest, försummelse och instabilitet skapar barndomstrauman. Simi m.fl (2016) belyser hur mönstret återkommer för individer inom våldsbejakande grupperingar och att upprepat skolk och akademiska misslyckanden är vanliga hos individer som anslutit sig till våldsutövande högerextremistiska miljöer. Det förefaller också vara vanligt att unga människor som ansluter sig till extremistiska grupperingar har bakgrunder som präglas av kriminalitet. Sturup och Rostami (2017) visar t.ex. med hjälp av nationella och

[17] Författarens översättning, J. Sivenbring.

internationella data, ett starkt stöd för att många personer som ingår i extremistiska miljöer har begått brott före, under eller efter det att de lämnat miljön och att dessa brott inte alltid kan relateras till deras politiska/ideologiska tillhörighet. Detta föranleder författarna att argumentera för studier av så kallad organiserad antagonism där olika miljöer: extremistiska och brottsliga, överlappar varandra. Forskning om risk och resiliens i relation till gängtillhörighet och våldsutövning kan således bidra till förståelsen för våldsbejakande grupperingar.

Myer-Walls (2004) konstaterar att det allra effektivaste sättet att skydda barn från konsekvenser av krig och terrorism är att reducera förekomsten av internationella beväpnade konflikter. Med medvetenheten om att det knappast är troligt, visar författaren på handlingar som i alla fall kan hjälpa barn och familjer att hantera problematiken och att bygga motståndskraft och resiliens hos barn. Med resiliens avses förmågan till anpassning eller återanpassning efter händelser som kan (men inte måste vara) traumatiska eller svåra. Williams (2007:268) definierar resiliens på följande vis:

> En persons kapacitet att psykiskt, fysiskt och känslomässigt anpassa sig väl och utan bestående men på jaget, relationer eller personlig utveckling i mötet med svårigheter, hot eller utmaningar[18].

Resiliens kan således vara en motståndskraft som barn och unga mer eller mindre besitter, men det betyder inte att de klarar av att hantera svåra händelser på egen hand, till det behövs vuxnas handlingar och strategier och förståelse för barns eventuella reaktioner.

Forskningen identifierar också risk- och friskfaktorer som inverkar på barns resiliens och som kan inverka på barns hantering både innan och efter det att de utsätts för trauman. Skyddande faktorer kan vara självkontroll och problemlösningsförmåga, nära relation med kompetenta vårdnadshavare, bra skolor, säkra närområden och tron på att livet har en mening. Tidigare, traumatiska upplevelser, fysisk skada vid tillfället, bevittnandet av andras död eller skada, funktionshinder, negativitet och grubblande läggning anges vara riskfaktorer hos barn (Gurwitch m.fl. 2002; Masten & Narayan 2012).

[18] Författarens översättning. J. Sivenbring.

Barn kan reagera på trauman genom att så snabbt som möjligt vilja och försöka att återgå till rutiner och till det välbekanta. Denna anpassningsförmåga kan misstolkas av vuxna som att barnet är opåverkat av händelsen och att det har hämtat sig och de vuxna undviker att ta upp händelsen då det kan verka obekvämt. Ett undanträngande eller avledning från svåra händelser ökar risken för att barn skall utveckla ångest och posttraumatisk stress lång tid efter det att händelsen ägt rum. Den vuxnes tystnad kan av barnet tolkas som en önskan om att inte samtala om något som inte är accepterat, detta missförstånd i all välvilja, kan leda till en cirkel av tystnad där varken barnet eller den vuxne får utrymme att hantera traumat. För att undvika denna cirkulära tystnad behöver den vuxne vara nära, sensitiv och öppen för att ge respons. I en genomgång av coping-strategier (hanteringsstrategier) hos barn efter det att de exponerats för katastrofer eller terrorhandlingar, visar Pfefferbaum m.fl. (2014) att just vuxnas hantering och stöd till barn är av stor betydelse.

I en studie av ungdomar som överlevde terrorattentatet på Utøya där många unga miste livet eller skadades visar Dyb m.fl. (2014) att socialt stöd från föräldrar, närstående och vänner är av stor vikt för i vilken grad ungdomarna bemäktigar att hantera händelsen. Författarna menar att det inte enbart handlar om att barn och unga som genomlevt svåra upplevelser behöver professionellt stöd, utan att det främst handlar om stödet från närstående.

Vi bör dock vara medvetna om att traumatiserade vuxna snarare än att stötta sina barn, riskerar att föra över sin egen oro, olust och ångest (Gurwitch 2002; Cardeña m.fl. .2005). Rädda föräldrar skapar stor rädsla hos barn. Studier av palestinska familjer visar att föräldrar som klarar av att vara stöttande och förmår visa värme, bättre hjälper sina barn att anpassa sig, att bli mindre aggressiva och bättre på problemlösning än föräldrar som är avståndstagande och bestraffande. Studier av kroatiska familjer visar att barn som uppfattar sina föräldrar som mer positiva, bedömdes av sina lärare som mer öppna och sociala (MacDermid Wadsworth 2010). Forskning förordar också en kollektiv resiliens som kan uppkomma då familjer eller samfund arbetar tillsammans för att återanpassa livet efter svåra händelser (Garbariano 2015; MacDermid Wadsworth 2010). En sådan kollektiv resiliens innefattar ekonomisk utveckling, information och kommunikation, kompetensen att identifiera och effektivt möta samhällets behov (Garabrino 2015).

Fungerande skolor och förskolor och andra platser där barn kan leka och lära i säkerhet är en frekvent utpekad skyddande faktor för barn som haft svåra upplevelser (Masten & Narayan 2012). Skolor och förskolor kan erbjuda barn en möjlighet att återetablera rutiner och interaktion med kamrater och kompetenta vuxna. Betancourt m.fl. (2010) menar också att en regelbunden skolgång associeras med förbättrade prosociala attityder och beteenden hos före detta barnsoldater i Sierra Leone.

Negativa effekter och långtgående konsekvenser av erfarenheter av våld, krig och terrorism är mer allvarliga och långsiktiga ju längre traumat har varat och ju mer utsatt barnet blivit. Det finns också indikationer på att ju äldre ett barn är desto mer påverkat blir det. Långsiktig utsatthet och ålder relateras till större medvetenhet om vad som pågår (Masten & Naraya 2012).

Ur ett barndomssociologiskt perspektiv formas barnet av den omgivning det befinner sig i men barn är också aktörer i sina egna liv (Corsaro 2015), det innebär också att barn formas av svåra erfarenheter. Det kan bland annat innebära att de bär med sig erfarenheter och beteenden som fungerar väl i ett sammanhang över i ett annat. Om våld fungerat som en lösning i en kontext kan det således föras över i andra kontexter och erfaras som en rimlig och begriplig lösning på konflikter och svårigheter i andra kontexter. Stödet från närstående och andra vuxna får då ännu större relevans också för vilka hanteringsstrategier barnet utvecklar och kan använda sig av in i återanpassning eller rehabilitering efter svåra händelser.

2.5.2 Kraft och möjlighet i kölvattnet av trauman

Det kan också finnas en kraft och en möjlighet i hanterandet av traumatiska erfarenheter. En del människors anpassningar efter svåra händelser kan helt enkelt leda till positiva förändringar så som förbättrade och närmare relationer, revidering av värderingar och upptäckten av nya styrkor och individuellt växande (Williams 2007). Traumatiska händelser kan validera ens antaganden om världen istället för att omkullkasta dem. I en studie av 2 999 israeliska ungdomars erfarenheter fann Laufer och Solomon (2006) att två tredjedelar av de studerade ungdomarna hade erfarit en terrorhändelse och en fjärdedel hade exponerats för fler än tre olika terrorhändelser. Runt 41 procent av

ungdomarna rapporterade att de drabbats av lätt till allvarliga posttraumatiska symptom. Samtidigt beskriver 75 procent av ungdomarna att de har växt och utvecklats av händelserna. Flickor samt de ungdomar som hade en religiös tro är de som i studien anger högst grad av personligt växande och utveckling. Denna form av växande och utveckling diskuterar Masten och Narayan (2012) som en slags vaccinering eller sensitivisering som stärker individens försvar, förberedelse och motståndskraft mot framtida svårigheter.

Även bland barn som deltagit i krigshandlingar nämner studier kraft och växande som en möjlig konsekvens av svåra erfarenheter. Betancourt m.fl. (2010) beskriver hur före detta barnsoldater kan besitta en särskild resurs som synliggörs i hur en del över tid får ökat självförtroende och agentskap. I studien finner författarna bland annat hur barnen beskriver att de kan hålla sig lugna i kritiska situationer och att de tror på sin egen kraft att klara av saker och ting. Studien visar också att prosociala kompetenser som att vara vänlig och hjälpsam sågs som viktigt och som ett sätt att signalera för omgivningen att en inte är farlig.

2.5.3 Barn som aktörer

Barn har få eller inga möjligheter att inverka på extremistiska ideologier eller av upplösning eller hejdandet av krig och terrorism. Walker (2002) visar dock att en del barn i konflikters närhet önskar att göra skillnad och jobba för fred. Att stötta barn som önskar göra skillnad är en hanteringsstrategi för att främja barns aktörskap som förändringsagenter i stället för offer. Föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående vuxna kan underlätta och stötta barns engagemang genom att ge dem verktyg och agera som förebilder för att förändra. Det finns indikationer på att föräldrar som stöttar sina barn att göra skillnad, ökar hoppet hos barn att världen kan förändras till det bättre.

Joshi och O'Donnell (2003) poängterar att det finns möjligheter att förhindra överförandet av våld mellan generationer och att barn och föräldrar som besitter eller lär sig resiliens i mötet med trauman kan bli effektiva fredsbyggare. "Peace building is perhaps the central effort in preventing irrational violence that plagues our children around the world (ibid:289).

Efter terrordådet i Oslo och på Utøya då många unga människor miste livet, lämnade barn tillsammans med sina föräldrar, blommor, ljus och meddelanden vid domkyrkan i Oslo. Barnens meddelanden vittnade främst om hopp och medmänsklighet, i kombination med en önskan om rättvisa (Sagberg 2014). Materialet visar att barn kan hålla samman hopp och altruistiska värden med ilska, sorg och önskan om rättvisa. Efter terrorattacken på Drottninggatan i Stockholm den 7 april 2017, samlas människor spontant för att lämna blommor och meddelanden och på platsen finns barn som kommer tillsammans med sina föräldrar för att försöka förstå[19]. Stockholms stadsmuseum samlar in och arkiverar meddelanden som lämnas på gatorna och på en särskild plats på Sergels torg i Stockholm[20].

2.6 Internet och sociala medier

Med sociala mediers utbredning och tillgänglighet, har möjligheten att sprida propaganda och potentiellt rekrytera nya medlemmar och anhängare i alla fall ökat. Genom tillgänglighet och användarvänlig teknik kan individer som tidigare varit passiva konsumenter av budskap och propagerande innehåll transformeras till aktiva producenter av extremistiskt innehåll och propaganda. Detta gäller i hög grad barn och unga som spenderar tid framför skärmar i miljöer som inte alltid är övervakade av vuxna.

I delar av världen och särskilt i den nordiska regionen växer barn och unga upp som det som har kommit att kallas för digital natives (digitala infödingar, Prensky 2001). Det innebär att de under hela sitt liv levt med digitala interaktiva tekniker, Internet och sociala medier och använder dem som kulturella verktyg. För digitala infödingar är sociala relationer online lika kvalitativt signifikanta som relationer offline (Sivenbring 2016a). De äldre generationerna är däremot enligt detta synsätt digital immigrants som fått lära sig allt eftersom tekniken introduceras och som därmed kan tendera att betrakta online-

[19] Dagens Nyheter 8 april 2017. *Människor strömmar till platsen för lastbilsattentatet på Drottninggatan.* [hämtad 2017-08-01 från http://www.dn.se/sthlm/manniskor-strommar-till-attentatsplatsen/]

[20] Dagens Nyheter 12 april 2017. Blommorna får ligga kvar tills vidare vid Åhlens och Sergels torg. [hämtad 2017-08-01 från http://www.dn.se/sthlm/blommorna-far-ligga-kvar-tills-vidare/]

miljöer som virtuella och inte riktigt verkliga. Så som ofta blir fallet när olika generationer arbetar med olika objekt för att förstå sin samtid, uppstår understundom moralpanik (Johansson 2000). Den utgörs av rädslor för uppfattade risker relaterat till ungas internetvanor som inbegriper faror som okända kontakter, spridning av farliga idéer, grooming, internetberoende och risken för att unga skall utsättas för obehagliga bilder eller att de skall dras in i våldsamma miljöer eller radikaliseras.

Propaganda har över tid och med de nya interaktiva kommunikationskanalernas förändrats från att vara ett instrument för att övertyga allmänheten till ett allmänt tillgängligt och användbart instrument. Arkitekturen i web 2.0 (O'Reilly 2009) är användarvänlig och på Internet kan var och en producera, manipulera och publicera sitt eget material, vilket givetvis används av extremistiska miljöer. Rieger, Frishlich och Bente (2013) menar att innehåll i media kan influera emotioner, kognitioner, kunskaper och beteenden. Det innebär inte att extremistisk propaganda kan vara den enda orsaken till att någon radikaliseras utan att propaganda kan påverka mottagarens tankar och känslor. Internet och budskap som kommuniceras på internet kan knappast skapa rasistiska eller extremistiska åsikter, däremot kan olika digitala kommunikationskanaler och forum på nätet förstärka och uppmuntra extrema och radikala världsbilder och föreställningar (Askanius, 2017). Höga nivåer av social identifikation med extremistiska grupper i propaganda kan således enligt bl.a. Rieger m.fl. (2017) betraktas som ett första litet steg i riktning mot att ansluta sig till en extremistmiljö och införliva och ta efter gruppens beteenden och attityder.

Det finns en del kunskap om hur terrororganisationer och våldsextremistiska miljöer använder sig av internet (I del 3–5 redogörs närmare för de olika miljöernas användning), dock är det inte lika klart hur mottagare och användare påverkas av digitala budskap och propaganda. En hel del studier tar sig an frågan om individer kan radikaliseras online (digital radicalization) och huruvida terrorism kan ha sitt ursprung i deltagande i interaktiva sammanhang på nätet (Alava, Frau-Meigs & Hassan 2017). Det är så att säga av stort intresse att finna ut hur barn och unga påverkas av internet och sociala medier.

Internet erbjuder olika former för kommunikation. På hemsidor kan information inhämtas, dock är detta ofta en envägskommunikation där användaren själv aktivt får söka sig till sidan. I chatt-rum är det däremot möjligt att diskutera med individer som bär på samma idéer och attityder som kan förstärka ungas egna idéer och attityder. I chatt-

rummen kan också sociala relationer utvecklas och information och taktik kring aktioner kan diskuteras och utvecklas (Sageman 2004). Det finns exempel på hur både islamistisk och högerextrem propaganda och videor sprids framför allt på YouTube men i viss mån även på Facebook. Facebook kan fungera som organisering av individer som annars befinner sig långt ifrån varandra i livet offline (Alava m.fl. 2017).

2.7 Attityder och hållningar till våldsbejakande extremism bland ungdomar

Våldsbejakande extremism beskrivs ofta som ett ungdomsfenomen (vilket visat sig vara en sanning med goda möjligheter till modifikation). Det finns ett antal studier av attityder och hållningar till våldsbejakande extremism bland s.k. ”vanliga ungdomar”. Tiden som inbegriper ungdom sträcker sig lite olika långt och ungdom är inte heller definierad i kronologisk ålder utan utgår snarare från karaktärsdrag och livsstil. I Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF 2016a), intervjuas 48 ungdomar i Göteborg, Stockholm och Kalmar om våldsbejakande extremism. Ungdomarna i studien är mellan 15 och 25 år, några av dem placerar sig således inom kategorin barn. De relaterar våldsutövande extremism till terrorism och till IS och Al-qaida, till attentatet på Kronans skola i Trollhättan, till Anders Behring Breivik och till Ku Klux Klan. Ungdomarna gör en distinktion mellan extremism och våldsutövande extremism och menar att det är våldshandlingar som skiljer ut våldsutövande extremismen från personer som på ett extremt sätt viger sitt liv åt något (exemplifierat av ungdomarna med Malala Yousafzai). Några av ungdomarna i studien känner eller känner till någon som konverterat till islam och rest till IS eller al-Shabaab och de är överens om att ingen av dem varit särskilt religiös, utan att det snarare har funnits andra sociala problem bakom resandet och att sociala nätverk förefallit ha stor betydelse för att idén ens uppkommer (MUCF 2016a).

Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) vid Høgskolen i Oslo og Akershus har genomfört en studie om ungdomars attityder till extremism (Vestel & Bakken 2016). I studien ingår 8 500 Osloungdomar mellan 16 och 19 år. Författarna identifierar tre gemensamma nämnare hos de ungdomar som anger positiva attityder till föreställningar som finns inom extremistiska miljöer. Författarna poängterar att attityder

inte behöver betyda att ungdomar faktiskt engagerar sig i extremistiska miljöer eller agerar genom våld. De identifierar dock tre typer av faktorer: 1) *Marginalisering och utanförskap*, detta inbegriper ungdomar som har dåliga relationer till jämnåriga, saknar kamrater, som har svag förankring i skolan och en mer negativ framtidssyn än andra ungdomar. Dessa ungdomar anges också vara mer involverade i kriminalitet. Därtill visar studien att ungdomar i mer socialt utsatta områden i samvariation med religion och bakgrund tenderar att ha mer positiva attityder till att bruka våld för att nå politiska mål. 2) *Religion och invandrarbakgrund*, här identifieras ungdomar med muslimsk bakgrund som de som visar högst stöd för extremistiska attityder, det motsatta anges för ungdomar med kristen världssyn, vilka visar lägst stöd. Störst utslag syns hos de ungdomar som erfarit kränkningar på grundval av sin religionstillhörighet. 3) *Samhällsengagemang i kombination med misstro till myndigheter och myndighetspersoner*, studien visar att ungdomar som uttrycker intresse och engagemang för samhällsfrågor och är mer positiva till att bruka våld för att åstadkomma förändring riskerar att involveras i extremistiska miljöer. Detta engagemang samvarierar med politisk aktivitet och diskussion på Internet. I grund och botten är förstås politiskt engagemang något positivt. Författarna menar att en förklaring till denna något motsägelsefulla faktor (positiva attityder till våld och politiskt engagemang), är att utanförskap eller marginalisering kan aktivera upplevelser av att vara avvisad av samhället.

DEL 3. Våldsbejakande islamistisk extremism

Let us remember: one book, one child, one pen and one teacher can change the world.

(Malala Yosafzai)

3.1 Introduktion

Våldsbejakande islamistisk extremism avser säkerhetshotande verksamhet motiverad av islamistiska (politiska) argument, verksamhet som har som syfte att genom våld eller hot om våld förändra samhället i icke-demokratisk riktning. För att förhålla oss till den offentliga diskursen och de begrepp som används i myndighetsdokument och policyer, använder vi i denna översikt begreppet *våldsbejakande islamistisk extremism*.[21] Vi är medvetna om att det är en politiskt influerad ideologi som baserar sig på tolkningar av islam, men som inte är den dominerande tolkningen. Det finns för närvarande lite skrivet om islamistisk extremism i Sverige (Gustavsson & Ranstorp 2017). Den islamistiska extremismen går inte heller att på något vis isolera till svenska förhållanden, dess allra största inverkan på barn sker i andra delar av världen, där den understundom försätter barn situationer där de exponeras för våld och krig.

Denna del av översikten tar därför ett brett grepp på barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism och delar upp erfarenheter och kunskaper i termer av närhet och avstånd. Detta innebär att den tar sin början i erfarenheter och upplevelser för barn som befinner sig i händelsernas epicentrum, de som lever sin vardag i extremismens och terrorismens närhet. Därefter presenteras kunskaper som mer fokuserar på barns indirekta erfarenheter, då de blir sekundära mottagare av extremism

[21] Värt att notera är dock att Säkerhetspolisen använder benämningen islamism.

och terrorism. Det handlar då om de barn som drabbas av trauman av typ 1, de barn som bevittnar svåra händelser eller som är anhöriga till förövare eller offer. Det handlar också om barn som inte lever med fara och risk direkt inpå livet, men som ändå lever i en samtid som präglas av hotet från terrorism och ständigt pågående samtal om islamistisk extremism och terrorismens faror.

Ett antal islamistiska grupperingar använder sig av terrorhandlingar för att nå sina politiska mål; Hamas, Hizbollah, al-Shabaab, al-Qaida, Boko Haram är exempel på organisationer som av EU definieras som islamistiska terroristorganisationer. Organisationerna skiljer sig åt i fråga om hur koranen tolkas, vilka som utpekas som fienden och vad som är målet med väpnad kamp. Exempelvis al-Shabaab i Somalia som utgör en del av al-Qaida skiljer ut rättrogna muslimer från de avfällingar som är legitima att döda. Målet är ett världsomspännande kalifat styrt medelst sharialagar[22] (Sandelin 2012). Islamska staten (som skiljts ut från al-Qaida på grund av att de ansetts för radikala och extrema) pekar ut de otrogna och hycklarna som: shia-muslimer, judar och korsfarare d.v.s Ryssland och USA med allierade samt alla andra otrogna nationer och religioner (McCants 2015).

Under de senaste åren har vi i västvärlden mest relaterat islamistisk extremism till IS eller ISIS/ISIL, alltså Islamska staten som främst är aktiva och ockuperar områden i Syrien och i Irak. I sina aspirationer att skapa en islamistisk stat, är IS egentligen ingen ”traditionell” rebellgrupp eller terrororganisation. Få av världens muslimer erkänner IS som legitim stat, inte heller delar de IS syn på religion och politik, IS är inte heller accepterat som stat av juridiska experter världen om. Trots det har IS (under en period) kontroll över stora områden och de har en allt mer konsoliderad statsformation, egen ekonomi, eget rättsväsende, utbildningsväsende och utnämnda ministrar (Larsson & Björk 2015; Gardell 2017).

I denna text används IS för att beteckna Islamska staten. På grund av de många krigsresande och återvändare med ursprung i Skandinavien är det också IS som i huvudsak får utgöra kunskapsgrund för det som utgör islamistisk våldsbejakande extremism i relation till svenska och skandinaviska förhållanden.

[22] Sharia är de religiösa lagar som nedtecknats i koranen och sedan uttolkats på olika vis.

3.1.1 Hot mot demokratin

Säkerhetspolisen (2015) skriver att den islamistiska extremismen i huvudsak utgör ett hot mot demokratin i andra länder än Sverige. Terrordådet på Drottninggatan i Stockholm den 7 april 2017, tillsammans med ett ökat antal terrordåd runt om i Europa som utförs i den extremistiska islamismens namn förändrar hotbilden.

Säkerhetspolisen (2017a[23]; 2018) anger att det för närvarande finns runt 3 000 så kallade hotaktörer i svenska extremistmiljöer. Den våldsbejakande islamistiska extremismen anges utgöra det största hotet. Terrorhotnivån ligger under 2018, på nivå tre på den femgradiga skalan, vilket innebär en förhöjd hotnivå (Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC, 2018)[24]. I NTC (2018) helårsbedömning av terrorhot för 2018 anges att ensamagerande gärningsmän eller mindre grupper som inspirerats (men inte understödjs) av islamistiska grupperingar utgör det största hotet. Personliga besvikelser i form av förhindrande av resa till konfliktområden, motgångar i asylprocessen och psykisk ohälsa beskrivs kunna vara utlösande faktorer för att individer skall begå terrorbrott i Sverige. Det kan tilläggas att Säkerhetspolisens och NTC:s bedömningar utgår från hotet mot samhället och mot demokratin och således inte utifrån hur barn eller anhöriga påverkas av att relateras till en extremistisk gruppering, det är en viktig skillnad som utgår från att Säkerhetspolisens uppdrag framför allt är säkerhetsbevarande och inte preventivt eller socialt omsorgsinriktat.

3.1.2 ”Homegrown terrorism – hotet inifrån”

I litteraturen talas om ”homegrown terrorism” (Roy 2017) för att beteckna individer som fötts eller vuxit upp i västländer och inte tidigare haft någon direkt kontakt med sina

---

[23] Säkerhetspolisen (2017a) 2017-07-03. *Så mycket har extremistmiljöerna* vuxit. Pressmeddelande. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/ovrigt/pressrum/aktuellt/aktuellt/2017-07-03-sa-mycket-har-extremistmiljoerna-vuxit.html]

[24] Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC. (2018). Bedömning av terrorhotet mot Sverige 2018. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.43eb507e1617a765e5d1f6/1519986833607/NCT-helarsbedomning-2018.pdf]

ursprungsländer och som hastigt radikaliseras och konverterar eller rekonverterar till islam för att sedan genomföra terrordåd. De flesta som följer detta mönster är så kallade andra generationens invandrare och Roy (2017) diskuterar huruvida radikaliseringen i dessa fall kan förstås som en form av revolt mot föregående generationer som uppfattas vara religiöst ignoranta då de lämnat islam och muslimska traditioner. Inte sällan anges dåligt ledarskap och felande strukturella faktorer som bakomliggande i att ungdomar ansluter sig till våldsbejakande islamistisk extremism (Andre m.fl. 2015). Det händer att dessa gärningsmän är så kallade ensamvargar, d.v.s. individer som agerar på egen hand och Gardell (2017) skriver att ensamvargstaktiken är en rationalisering av att våldsorienterade salafiter är så pass få och inte särskilt väl sedda i Europa för att de skall kunna mobilisera en slagkraftig grupp.

3.1.3 Krigsresenärer

I svenska sammanhang relateras den islamistiska extremismen ofta till krigsresenärer som lämnar Sverige för att ansluta sig till terroristorganisationer. Under senare delen av 90-talet anslöt sig ett antal svenskar till al-Qaida i Afghanistan och Pakistan och även krigsresor till Somalia och al-Shabaab samt till Jemen har förekommit (Larsson & Björk 2015; Sandelin 2016). Resandet från Sverige har ökat under tvåtusentalet och ett stort antal individer har anslutit sig till terrororganisationer som IS och andra grupper så som al-Qaida-anslutna Jabhat-al-Nusra/Hay'at Tharir al-Sham i Syrien och Irak. Som respondenter från Fryshuset EXIT poängterar i Mattsson, Lebedinski Arfvidson & Johansson (2016) är det dock relevant att inte reducera krigsresande till att enbart handla om IS och inte enbart fokusera på islam. Ifrån Sverige har vi en historia av krigsresor till spanska inbördeskriget, till kriget i forna Jugoslavien och nu på senare tid högerextremistiskt motiverade resor till Ukraina[25]. Det finns också individer som reser för att strida mot IS, för exempelvis Peshmerga.

Kriget i Syrien har dock med historiska mått mätt dragit till sig ett stort antal krigsresenärer som antingen stöder IS eller Assads regimstyrka, (Hegghammer 2014;

[25] Se exempelvis. Sveriges Radio P1 dokumentär. 19 november 2017. *De svenska Ukrainakrigarna*. [hämtad 2017-11-27 från http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/977674?programid=909]

Larsson & Björk 2015; Säkerhetspolisen 2016; Di Giovanni 2016). Skandinaviska länder har tillsammans med Belgien en klar överrepresentation av krigsresenärer. Denna överrepresentation gör IS särskilt intressant ur svensk synvinkel.

Anledningarna till att så många rest för att ansluta till kriget kan enligt Hegghammer (2014) vara de stora civila förlusterna och den stora ödeläggelsen som inspirerar till resande på ett annat sätt än tidigare. Det är dock en hypotes bland många. Larsson och Björk (2015) skriver att uppgivenhet och utanförskap förefaller vara faktorer som får svenskar att ansluta sig till IS. Teologins och ideologins betydelse för rekryteringen är enligt författarna i skrivandets stund en "öppen fråga" som ännu saknar vetenskapliga belägg. Därtill kommer möjligheterna som ges av digitala bilder och sociala medier som underlättar spridandet av nyheter, propaganda och möjligheterna att etablera kontakter. Unga människor i Europa har rest efter att de betraktat bilder av civila som fallit offer i inbördeskriget i Syrien. De reser i tron att de har en moralisk plikt att hjälpa medmänniskor i nöd (Fazlhashemi, 2017). Det har också varit relativt enkelt för främlingar att ta sig in i Syrien via Turkiet (Hegghammer 2013; 2014).

Sedan 2012 beräknas runt 300 personer ha lämnat Sverige men som Larsson & Björk (2015) skriver, är siffrorna inte helt säkerställda; dessutom råder det som nämnts viss tvekan om i vilka grupper de resande är aktiva. Under 2016 rapporteras ca 160 personer ha återvänt till Sverige (Säkerhetspolisen 2016; Gustafsson & Ranstorp 2017). Det finns en hel del frågetecken och undringar kring individer som återvänder från krigsresor och huruvida de utgör en säkerhetsrisk. De som återvänder har med sig erfarenheter, kunskaper och kontakter, vissa har fått militär träning och kan ha utfört terrorhandlingar under sin resa (Kaati m.fl. 2017a). Det betyder enligt Säkerhetspolisen (2017) att en del av dem som återvänder, med sannolikhet kan fortsätta att verka i Sverige, även om den risken endast bedöms gälla ett fåtal. Hegghammer (2014) resonerar kring att återvändare från Syrienkriget överlag inte utgör ett terrorhot, men att det finns undantag, någon utgör ett hot och i detta finns ett dilemma menar Hegghammer. "Å straffe alle fremmendekrigere som potentielle terrorister er ikke bare etisk betenkelig, men også potensielt kontraproduktivt" (ibid:285). Med detta avser författaren att överdriven misstänksamhet och utredning kan provocera fram hämndaktioner från islamistiska miljöer. Huruvida det ska finnas särskilda stöd eller initiativ för återvändare är en omdiskuterad fråga, och

under senare år börjar rekommendationer gällande återvändare figurera i policysammanhang.

Enligt svenska Säkerhetspolisens (2016) bedömningar är de svenska medborgare som ansluter sig till våldsbejakande islamistisk extremism främst unga män i åldrarna 18–30 år. Medelåldern för de som rest anges av Säkerhetspolisen vara 26 år, men som Gustavsson och Ranstorp (2017) påvisar i en analys av svenskar som reser för att ansluta sig till islamistiska terrororganisationer, är dessa spridda över åldrarna – vissa är mycket äldre och 45 personer (18%) anges vara 19 år eller yngre. Säkerhetspolisen (Ds 0214:4) bedömer att de yngre personerna i miljön är mer handlingsinriktade och det finns tendenser på att beslutet att resa kommer allt tidigare i ”radikaliseringsprocessen”.

3.1.4 Kvinnor och flickor som reser

Andelen kvinnor som reser till Syrien och Irak har ökat. Mellan 2014 och 2015 var 40 procent av de resande kvinnor och de är i huvudsak tonåringar eller unga vuxna mellan 15 och 25 år gamla (Katz 2015). Aasgard (2017) beräknar med stöd av andra officiella rapporter att runt 70–80 kvinnor sedan 2013 har lämnat Skandinavien för att ansluta sig till salafistisk-jihadistiska organisationer i Syrien.

Anne Birgitte Nilsen[26] vid Högskolan i Oslo och Akershus studerar europeiska kvinnor som stöttar IS genom att analysera deras Facebookaktiviteter. I urvalet finner hon flickor i åldrar ner till 14 år. Kvinnorna som stöttar IS anges ha en del gemensamma drag i att de är unga, präglas av ett svartvitt tänkande och tar avstånd från majoritetssamhället de lever i. Däremot finner Nilsen att kvinnorna inte motsvarar medias generaliserade bild av dem som förtryckta eller utan möjlighet att göra egna val, de är snarare unga människor som söker efter ett meningsfullt och gott liv.[27] Flera av de unga kvinnorna har som mål att finna en krigsresenär som kan ta med dem till Syrien. Dock förefaller det som om att motiven för resande främst är drömmen om att bli en jihadi-bride är inkorrekt och direkt

[26] Personlig kommunikation 2017-07-09

[27] Aftenposten 8 maj 2015. Anne Birgitta Nilsen *Facebook som verktøy for å forstå kvinners radikalisering*. [hämtad 2017-07-21 från: https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Kronikk-Facebook-som-verktoy-for-a-forsta-kvinners-radikalisering-40907b.html]

reduktionistisk. Saltman och Smith (2015) finner att kvinnor som flyttar till Islamska staten ofta gör det av ideologiska skäl. Dessutom menar författarna att det är omöjligt att finna någon profil eller gemensam social nämnare för de kvinnor som reser. I intervjuer med svenska aktörer som arbetar med olika program för att stävja islamistisk radikalisering (Mattsson, Lebedinski Arvidson & Johansson 2016) visas hur respondenter förstår kvinnors och mäns resande ur olika (stereotypt könade) perspektiv. Gemensamt för de olika aktörer som intervjuas är att de relaterar mäns resande till en viss typ av maskulinitet där spänningssökande blir avgörande för resandet. Kvinnors resor ses däremot i ljuset av familj och relationer.

Kvinnors anslutning till extremistiska miljöer tycks också enligt Sarnecki (2017) motiveras av en önskan att förändra sin livssituation, en reaktion mot uppfattade orättvisor, solidaritet med utsatta människor och ett behov av mening och gemenskap. Således är de relationer de inleder med radikala män snarare ett resultat av deras medvetet ideologiska val. I liknande ordalag skriver RAN (2017) att bilden av kvinnan som ett offer som ansluter till IS bortser från kvinnors agentskap och ignorerar att kvinnor som ansluter sig ofta är väldigt motiverade och gör det av ideologiska skäl och i sökande efter spänning och mening. Dessutom kan IS locka med en slags befrielse från patriarkala traditioner och kulturella normer med löften om att få välja en make/krigare att stötta vilket också ger en potentiell möjlighet att äras som änka till en martyr. Livet i Kalifatet visar sig ofta inte motsvara utopiska propagandabudskap. I de profiler i sociala medier som Saltman & Smith (2015) studerat, finns också budskap och inlägg som vittnar om att livet i Islamska staten behäftas med missnöje över att behöva förhålla sig till krav och regler, över att inte få lov att delta i väpnad kamp, över tillståndet på infrastruktur och tillgänglighet till service och nödvändiga varor samt sannolikheten eller den reella händelsen att bli änka i mycket unga år.

Det finns indikationer på att det av olika anledningar är svårare för kvinnor och barn än för män att lämna konfliktzoner. I de fall kvinnor återvänder från IS skriver RAN (2017) att det ofta handlar om kombinationer av anledningar som upplevda svårigheter och förtryck, att de blivit änka, har ett behov av medicinsk behandling, stöd eller påtryckningar från närstående eller att familjen köpt henne fri. Kvinnor som återvänder erfar ofta en hel del skuld och rädsla för att deras barn skall omhändertas av sociala myndigheter.

3.2 Barnets position

Det är svårt att veta exakt hur många barn som finns i Islamska staten, RAN (2017) skriver att många kvinnor som ansluter sig till IS snabbt blir gravida då födelsekontroll är förbjudet och kvinnans främsta roll är att agera som statens mödrar.

3.2.1 Barn till krigsresenärer och återvändare

Det finns minst två kända fall där hela familjer har rest ifrån Sverige[28] och den Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism beräknar att under år 2017 lever 40 svenska barn i Syrien.

Barn som återvänder, eller för första gången kommer till Europa med sina återvändande föräldrar erbjuder enligt forskning och policy särskilda utmaningar för utbildningsväsendet, sociala myndigheter, juridiska institutioner och andra myndigheter. Barn kan ha fått militär och ideologisk träning från det att de fyllt nio år, de kan ha erfarenheter av krigstrauman, bevittnat avrättningar och bestraffningar och en del av dem har deltagit i att bestraffa och avrätta andra.

I Europeiska unionen saknas samlade kunskaper om empiriska erfarenheter av hur återvändare och deras familjer agerar och vilka behov de kan ha vid återvändande och eventuell rehabilitering och reintegrering. Kohrt m.fl. (2014) skriver att barn som vuxit upp i konfliktområden och som utsatts för svåra upplevelser och missförhållanden kan vara särskilt sårbara och deras sociala, moraliska, känslomässiga och kognitiva utveckling kan vara påverkad av deras erfarenheter. Återkomsten eller ankomsten och (åter)anpassningen till Europa kan orsaka ytterligare trauma, särskilt om familjer splittrats eller om barnet kommer ensamt. Därtill poängterar Fazlhashemi (2017) att de ursprungliga faktorerna som fått individen att resa finns kvar; såväl den syriska statens krig mot sitt folk som IS fortsätter strida mot.

I juli 2017 kom Radical Awareness Networks (RAN) manual för hur medlemsländer i EU skall agera när krigsresenärer återvänder (RAN 2017). I manualen listas ett antal

[28] Se t.ex. Sandelin (2016)

utmaningar som kan förväntas vara relaterade till de barn som återvänder, eller för första gången kommer till Europa och som medlemsländer kommer behöva hantera:[29]:

- bevis för föräldraskap och barnets nationalitet (möjligen genom DNA-prov).
- fysiska och psykiska problem.
- allvarlig stress och trauman som kan manifestera sig som förlust av tal, aggression, intensiv rädsla och tecken på posttraumatiska stressyndrom.
- erfarenheter av att barnet utsatts för våld och bestraffning som en del av vardagen.
- indoktrinering (barnen lär sig i unga år att de som inte förhåller sig till strikta tolkningar av islam är kafir (otrogna) som skall dödas.
- barnens deltagande vid avrättningar.
- tidigare inblandning i terroristattentat eller spionage och infiltration för IS räkning.
- erfarenheter av arrangerade äktenskap och sexuellt utnyttjande.
- fysiskt lidande orsakat av misshandel, tortyr och våldtäkt.
- fysiska skador orsakade av bestraffning eller kamp.
- avskiljande från sina familjer, vilket ingår för de barn som vistats i träningsläger.
- risken att influeras av föräldrars attityder och beteenden.
- stigmatiserandet av barn som terrorist i skolan.
- brutna vänskaps- och släktband, förändrad lojalitet särskilt för barn som sökt tillhörighet och identitet.
- brist på kunskaper och kännedom om europeiska samhällens normer.

(RAN 2017: 23-24).

[29] Författarens översättning J.Sivenbring.

För barn gäller i första hand ett fokus på snabb normalisering och resocialisering. Manualen rekommenderar att personal som kan komma att möta barn som återvänder, får utbildning och träning för dessa särskilda omständigheter. RAN uppmärksammar att det särskilt gäller förberedelser för att hantera diskurser om barn som offer och förövare, det vill säga hur man ser på barn och vilka typer av mottagande detta kan resultera i, särskilt om barn deltagit i våldshandlingar. Därtill inbegrips förberedelser kring hur informationsdelning mellan olika myndigheter och lagstöd för eventuella straffande åtgärder ska hanteras. Vidare behöver lämplig expertis ses över för att möjliggöra rehabilitering av barn.

> This should include at least expertise on: children from conflict / war zones, radicalisation and extremism, trauma treatment, legal matters related to children, child protection services, child development (RAN 2017: 5) .

Rekommendationerna anmodar också medlemsländerna att utveckla behovs- och riskutvärderingsverktyg utvecklat specifikt för barn. Personal i första linjen behöver enligt manualen, kunskaper inom främst tre områden.

1) Kunskaper om situationen i Syrien och Irak, som dessa barns exponerats för.
2) Grundläggande kunskaper om trauman och de symptom barn kan uppvisa.
3) Information om hur och var tecken på oro ska uppmärksammas och rapporteras.

3.2.2 Rekrytering till IS

Evin Ismail skriver i en kunskapsöversikt om genusaspekter av extremism författad för MUCF (2016b) att individer som ansluter sig till våldsbejakande islamistiska miljöer gör det av en mängd olika skäl och det inte finns några direkta enkla svar på frågan varför unga människor från väst ansluter sig. Det är dock vanligt att mycket av den islamistiska nätpropaganda som sprids på internet riktar sig mot unga och Ranstorp (2015) menar att användningen av internet har blivit en allt viktigare pull-faktor in i miljön.

Forskningen brukar generellt hävda att rekrytering till IS är horisontell och att i berättelser om radikalisering finns det i regel sociala relationer och nätverk inblandade

(Hegghammer 2013; Bloom 2017; Lindekilde & Bertelsen 2015; Roy 2017). Vänskapsband och relationer är det som har störst betydelse både på gott och ont när det gäller rekrytering av ungdomar till IS. Bjørgo (2015) skriver att de som står närmast och de som delar liknande värderingar är de som har möjlighet att påverka och radikalisering sker ofta genom att hela eller delar av en vänskapsgrupp radikaliseras tillsammans. Sociala relationer och gemensamma mål och medel inom en vänskapsgrupp medför också mindre sociala omkostnader (Lindekilde & Bertelsen 2015). Sociala band förefaller också ha betydelse för att unga människor sluter samman i terroristceller för att genomföra attentat i väst, i de flesta fall innefattar dessa grupper syskon, kusiner och barndomsvänner (Roy 2017). En empirisk iakttagelse av betydelsen av sociala band återfinns bland annat i hur krigsresenärer fördelar sig geografiskt i Sverige och i svenska städer. Resandet från Sverige utgår till övervägande del från fyra län och koncentrerar sig till socialt utsatta områden i större städer (Gustavsson & Ranstorp 2017). Detta är till exempel fallet för Göteborg där flera resande har lämnat samma områden, s.k hotspots som Angered eller Bergsjön eller för Örebro där flera resande lämnat stadsdelen Vivalla (Sturup & Långström 2017). Det är heller inte ovanligt att de som reser också har ett kriminellt förflutet.

Det kan således vara nihilism och självdestruktivitet snarare än religiös övertygelse som driver ungdomar in i IS (Roy 2017). Revolten och våldet och avståndstagandet från den egna kulturen eller samhället är det som lockar många unga anhängare till IS; dessa aspekter är gemensamt med andra former av extremistiska grupperingar. Social oro och bristande framtidstro kan rikta ungdomars uppmärksamhet mot grupperingar som erbjuder enkla förklaringar och snabba lösningar på ett problem som till synes är olösligt (t.ex. Braunthal 2010). I en studie av 24 fall av danska krigsresenärer argumenterar Lindekilde och Bertelsen (2015) för att upplevelser av social osäkerhet och svag förankring till samhället i kombination med intolerans mot olikheter, aggressionsproblematik och avsaknad av kritisk förmåga, är bland de mest avgörande orsakerna till rekrytering av unga individer.

3.3 Propaganda

Propaganda är medvetet utformade budskap som syftar till att påverka mottagarens uppfattning, åsikter och attityder i en önskad riktning. Eftersom framtiden för varje land ligger i den uppväxande generationen, är också IS-ledare särskilt intresserade av att locka till sig barn och ungdomar skriver Benotman och Malik (2016) och menar att IS gör stora ansträngningar för att indoktrinera barn med IS extremistiska ideologier i så ung ålder som möjligt. Barn porträtteras också ständigt i IS propaganda. De används i fotoserier och videor på internet där unga (främst pojkar) figurerar utförande både avrättningar med skjutvapen och halshuggningar (Horgan, Taylor, Bloom & Winter, 2017).

Bloom (2017) menar att IS propaganda i huvudsak har två motsatta budskap för att locka till sig nya sympatisörer: brutalitet eller utopi. Den bild vi i väst ofta relaterar till och får uppgifter om är den brutala, medan den utopiska propagandan är den vanligaste och mest spridda av propagandister. Holmqvist och Kaati (2017) finner dock att budskapens huvudsakliga innehåll har förändrats över tid och kommit att handla allt mindre om utopiska budskap till att handla allt mer om krig och brutalitet. Trenden sammanfaller med den negativa utveckling för IS som under 2017 förlorar allt fler territorier och som präglas av interna stridigheter och korruption (Gardell 2017).

Cohen, Hartshorne och Kaati (2017) visar i en kartläggning för Försvarets forskningsinstitut (FOI) hur kvinnor, barn och ungdomar adresseras i IS propaganda som mottagare men också hur de porträtteras och används i olika syften. De finner dock i motsats till Benotman och Malik (2016), ingen propaganda som direkt riktar sig mot barn, däremot att barn används i propaganda som riktar sig till vuxna. Barn i IS framställs enligt Cohen m.fl (2017) på tre sätt: som soldater eller blivande soldater, som offer eller som helt vanliga barn som får ett gott liv och god uppfostran i kalifatet. Barn och barns uppväxtvillkor har ett starkt symboliskt värde menar författarna och porträtt av glada barn fungerar som ett slags motbudskap för västvärldens rapportering av hur barn far illa och utnyttjas. När barn i propaganda porträtteras som offer, handlar det om hur de faller offer för en sekulär västerländsk livsstil. Det kan då handla om ett demoniserande av barn som växer upp med samkönade föräldrar.

I de fall barn adresseras som soldater eller blivande soldater, visar propaganda från exempelvis Dabiq[30] bilder av småbarn som bär vapen, ofta är dessa bilder lekfulla men som Cohen m.fl (2017) konstaterar finns också element av moralisk övertygelse som riktar sig mot att barn tidigt bör fostras för framtida kamp för IS. I Dabiq finns också återgivningar av hur barn deltar i avrättningar av IS-fångar, något som porträtteras som en ära och som gör barnen lyckliga (Benotman & Malik 2016).

3.3.1 Internet och sociala medier

Filmer och bilder är lätt tillgängliga i sociala medier. I MUCF:s (2016a) studie vittnar svenska ungdomar om att de i sina flöden på Facebook kan bevittna propaganda och även avrättningar och mord. Inlägg som kommenteras eller klickas, blir mer synligt i olika flöden och det kan vara svårt att värja sig eller välja bort att få se bilder av det slaget. Det är dock viktigt att vara medveten om det som Askanius (2017) poängterar, att det i analyser av medietexter och budskap aldrig går att få full förståelse och kunskap om hur mottagaren tar emot och skapar mening kring budskapet, vilket gör att vi utan empiriska belägg bör vara försiktiga med att dra slutsatser om digital propagandas effekter på radikalisering (om inte sådana studier görs). Den digitala propagandan kan troligen tillsammans med andra aspekter fungera som en del av en radikaliseringsprocess. Kaati (2017b) menar att digital propaganda kan genom sin lättillgänglighet fungera genom att fånga och bibehålla individers intresse för grupperingen. Genom att hänvisa till tidigare studier av terrordömdas internetanvändning diskuterar hon sociala mediers roll som informationskälla och för att kommunicera och sprida åsikter. Trots att IS propagandavideor som figurerar på internet ofta byggs upp kring religiösa budskap, symbolik och bildspråk finns det enligt Askanius (2017) inte heller några empiriska belägg för att religion är en primär drivkraft som motiverar människor att ansluta sig till nätverk eller utöva våld eller genomföra terrorbrott.

[30] Dabiq är en engelskspråkig tidskrift som ges ut av IS och som finns tillgänglig på Internet. Namnet Dabiq har ett symboliskt värde för islamister då det också är namnet på en stad i norra Syrien där det enligt en islamsk profetia skall utkämpas ett slag mellan kristna och muslimer som skall markera det inledande skedet i världens undergång. Att Dabiq är engelskspråkig är enligt Larsson & Björk (2015) talande för rörelsens målsättning, att locka till sig potentiella anhängare världen över.

Alava m.fl. (2017) sammanfattar forskning kring islamistiska grupperingars användning av internet och sociala medier i termer av kommunikationskanaler. Genom sociala medier erbjuds användarvänliga forum som särskilt attraherar unga användare, i relativt öppna rum kan grupperingar agera relativt undanskymt och sprida extremistiskt, våldsamt och kriminellt innehåll som inte skulle accepteras i livet offline. Vidare finns möjligheten att snabbt sprida information och även manipulera innehåll i en form som framstår som trovärdig. Det finns också möjligheter att ”skynda på radikalisering” (ibid, s. 20), samarbeta och att planera attacker. Genom en-till-en-kommunikation med unga människor kan riskindivider isoleras och introduceras in i ett nytt ”broderskap” med vidhängande extremistiska idéer.

Samtidens unga kan ha en relation till sociala medier där livet offline och online är lika verkligt och utan kvalitativ åtskillnad (Sivenbring 2016a), samtidigt har internet och sociala medier färre sociala och juridiska begränsningar. Internet tillåter extremistiska grupperingar att mobilisera snabbare online än i livet offline (Brachman & Levine 2011). Författarna menar dock att ungdomar, genom att identifiera sig med den roll eller identitet de antar på Internet, sedermera kan erfara djup dissonans mellan sitt online- och offlinejag. I själva verket kan de genom dissonansen erfara ett sådant misslyckande och missnöjdhet att de yttermera attraheras av ett extremistiskt budskap.

En stor andel av IS-propaganda riktar sig till och sprids av ungdomar och anropar ungdomar genom identifikation och ungdomskulturella yttringar. Ett vanligt narrativ är också att ungdomstiden är en tid för identitetssökande och vilsenhet och IS arbetar med medvetenhet om push- and pull-faktorer genom att erbjuda meningsfullhet för unga människor (detta återkommer i forskning om rekrytering till högerextremistiska miljöer). Här kan äventyrslystnad, jakt på status och en slags coolhet framställas i tilldragande termer. Jihad-cool beskrivs som en slags ungdomskultur med vidhängande klädstil, musik och andra kulturyttringar som brukar förknippas med subkulturer (Cohen m.fl. 2017; MUCF 2016b; Sandelin 2016). En viktig del av Jihad-Cool-kulturen är att den representerar förebilder som ungdomar lätt kan identifiera sig med; trots att musikinstrument enligt strikta tolkningar av islam är förbjudna, finns det en musikgenre med våldsbejakande texter som benämns jihadi-rap som ofta används som bakgrundsmusik i IS-producerade propagandavideor med ungdomar som målgrupp.

3.4 Barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism

I Säkerhetspolisens (2016) årsbok anges att den pågående konflikten i Mellanöstern med centrering i Syrien, under 2016 var den i särklass mest drivande faktorn bakom handlingar relaterade till extremism och terrorism i Europa. Det råder ingen tvekan om att krig och terror på religiösa grunder och för och mot islamistisk extremism drabbar barn i hög grad, allra mest drabbas de barn som befinner sig i området – runt dessa barn cirkulerar inledningsvis följande avsnitt.

Ett exempel på omfattningen av hur barn drabbas är Oxford Research Groups rapport Stolen Futures (Dardagan & Salama, 2013), som anger att från det att konflikten i Syrien (som inte enbart har religiösa motiv) inleddes 2011 fram till och med 2013 hade över 11 000 barn dödats. I Aleppo är dödssiffran vid denna tidpunkt över 2 000 barn vilket är mer än en femtedel av stadens totala befolkning. Särskilt drabbade är pojkar och den vanligaste dödsorsaken är explosiva vapen och flygbombning. Upp emot 1 000 barn har avrättats och runt 300 har dödats av krypskyttar. Fyra år har i skrivandets stund gått sedan dess och barn fortsätter att dödas, skadas och användas i väpnade strider. Därtill anges 106 fall av tortyr av barn, vissa så unga som 1 år. Senare rapporter (Human Rights Council 2017) visar att attacker mot skolor och förskolor i Syrien mellan åren 2011 och 2015 motsvarar hälften av alla attacker mot skolor världen över. FN (United Nations 2015) rapporterar att IS har avrättat barn i Hasakah, Raqqah och Dayr Az-Zawr medan familjer och städernas andra invånare tvingats se på. Barn dödas, skadas och lemlästas av trubbigt våld i medvetna attacker med flygbombningar, utplacerade bomber och av otillåtna vapen. [31]

Situationen för civila i Syrien gör att få kan eller vågar stanna kvar i sina hem. FN (2015) anger att under 2015 har 4 miljoner människor flytt från Syrien och runt 7,6 miljoner

[31] United Nations (2017). Independent international Commission of inquiry of the Syrian Arabic Republic. Hämtad 2017 08-12från: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/IICISyria/Pages/IndependentInternationalCommission.aspx

människor befinner sig på flykt inom Syrien. Majoriteten av de som flytt sina hem är kvinnor och barn.

3.4.1 Brott mot mänskliga rättigheter, brott mot mänskligheten.

Barn utsätts för samma diskriminering och inhumana behandling som vuxna i Syrien. FN (2015) rapporterar att barn fängslas torteras och våldtas. Både IS och Jabhat al-Nusra rapporteras engagera barn i strid.

I augusti 2014 genomförde IS-krigare ett folkmord på yazidier boende i Sinjarområdet i nordvästra Irak. Under loppet av några dagar attackerades byar i området och stora grupper kvinnor och barn togs till fånga. Enligt Human Rights Council (2016) har flertalet grupper om 50 till 300 yazidiska kvinnor och flickor transporterats till Syrien för att säljas till IS-krigare i regionen, sedermera säljs kvinnor och flickor genom organiserade slavauktioner online. Kommissionen för mänskliga rättigheter rapporterar om otaliga fall av våldtäkt och misshandel av flickor som också säljs vidare gång på gång eller som ges bort eller överlåts till nya ägare. När kvinnor och flickor försöker fly bestraffas de hårt; de kan tvingas bevittna när deras barn avrättas eller så utsätts de för gruppvåldtäkt och misshandel.

Våldtäkt är en våldshandling som genomsyras av makt och förnedring. Föreställningen av jungfrulighet är också ett starkt hedersrelaterat begrepp inom islam. I den muslimska världen, och för en muslimsk kvinna eller flicka, kan våldtäkt vara direkt förödande för deras framtida möjligheter. UNHCR (2013) rapporterar att just risken för våldtäkt och kidnappning är en av anledningarna till att människor i Syrien flyr sina hem. Samma rapport visar minst fem fall där flickor i fjortonårsåldern begått självmord efter att de blivit våldtagna.

FN (2015) rapporterar att barn i flyktinglägren visar tydliga tecken på traumatisering, upprepad exponering för våld, förlust av familjemedlemmar, upprepad flykt och instabilitet har fått omfattande och svåra konsekvenser för en hel generation unga syrier. Möjligheten till psykosocialt stöd till utsatta mammor och deras barn är starkt begränsade och familjerna har själva begränsade möjligheter att förstå hur de kan hantera sina svårt traumatiserade barn (Human Rights Council 2016).

Flyktingläger är också farliga platser för barn, dödligheten är 50 gånger högre än på andra vardagliga platser, till stor del på grund av dödliga sjukdomar och våld (Levy & Sidel 2008). Många barn placeras i flyktingläger utan sina familjer och möjligheten till utbildning och rehabilitering är ofta undermålig och utrymmen för lek prioriteras inte (Joshi & O'Donnell 2013). Trots att utbildning är ett erkänt viktigt verktyg ut ur fattigdom och att skolan kan vara en plats att återfinna någon slags vardag, rutin och framtidshopp, är det ytterst lite av kostnaden för humanitär hjälp som placeras i utbildande insatser (Unicef 2016). Oron för unga kvinnors säkerhet i lägren har föranlett ett ökat antal äktenskap för underåriga rapporterar FN (2015). I samma rapport anges att mängden flyktingar som tar sig till närliggande länder, destabiliserar vardagen, infrastrukturen och ekonomin i hela regionen. De ekonomiska och sociala utmaningarna har tvingat grannländerna att vidta sanktioner som äventyrar flyktingars chanser att nå säkerhet. För att rädda livet lägger tusentals syriska flyktingar sina liv i händerna på människosmugglare som ska ta dem över Medelhavet. Under 2015 och 2016 förlorade över 7 000 människor livet på Medelhavet i försök att rädda sina liv[32].

I juli 2017 rapporterar FN:s nyhetsorgan att IS dödat fler än 230 civila, däribland många barn som gjort ett försök att fly staden Mosul[33]. FN:s kommission för mänskliga rättigheter (UNHCR) dokumenterar brott mot mänskliga rättigheter och anger att grymheter mot civil befolkning eskalerar. FN:s högkommissionär Zeid Ra'd Al Hussein berättar om skjutningar mot barn medan de tillsammans med sina familjer försöker ta sig i säkerhet. Civilas kroppar lämnas på gatorna flera dygn efter skjutningar. Ett stort antal civila beräknas också saknas efter det att IS drabbat samman med irakiska säkerhetsstyrkor (ibid).

Det är viktigt att poängtera att det finns många dimensioner av att betrakta barn som lever i våldets närhet. Våld kan inverka på barnet i den samtid det lever, men också få konsekvenser för dess framtid och möjligheter till ett liv och vardag långt in i vuxen ålder. Barn som utsätts för våld, eller lever i våldets närhet, löper högre risk för att senare själva använda sig av våld eller bli utsatta för annat typ av våld, senare i barndomen eller som vuxna (Edleson 1999; Joshi m.fl 2003; Unicef, 2014).

---

[32] UNHCR. (2016). 25 oktober 2016: *Mediterranean death toll soars, 2016 is deadliest year yet.* [hämtad 2017-07-25 från : http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2016/10/580f3e684/mediterranean-death-toll-soars-2016-deadliest-year.html

[33] UN News Centre. 8 juni 2017: *Recent killings in wester Mosul indicative of rising war crimes agains civilians UN rights arm.* [Hämtad 2017-07-12 från:http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56931#.WWYM6Y7xTRA]

3.4.2 Barn i Islamska staten

Barn i Islamska statens kalifat och främst barn i väpnad kamp är ett stort problem i Syrien och Irak (Benotman & Malik 2016). Grupper som Jabhat al-Nusra, Fria Syriska Armén (FSA) och Islamska staten rekryterar barn och ungdomar. Bloom och Horgan (2015) har studerat barns positioner inom IS och delar upp dem i kategorierna: barn till krigsresande; barn till lokala krigare; övergivna barn; barn som tvingats ansluta sig genom IS kontrollerade skolor eller barnhem eller barn som kidnappats och frivilliga rekryter. Tillsammans utgör de kalifatets lejonungar[34],[35]. Vidare definieras barnens roller i Kalifatet av Benotman och Malik (2016) som:

Spioner, som skall övervaka, rapportera och informera om släktingar och bekanta som inte följer kalifatets regler, om de är lyckosamma i det uppdraget kan de bli förflyttade till uppdrag med mer ansvar.

Predikanter, barn som predikar och sjunger koranens budskap förefaller nå fram bättre då de betraktas ha ett mer passionerat och effektivt förhållningssätt än vuxna. Barn som predikar ses också som ambassadörer som genom grupptryck och kamratpåverkan kan rekrytera andra barn.

Soldater, barn tränas i militära tekniker för att kunna strida vid frontlinjer, vakta högkvarter, tillverka explosiva vapen, bli prickskyttar, detonera bomber, och bemanna checkpoints. Benotman & Malik (2016) hänvisar till olika videor producerade av IS där barn visar upp sina färdigheter.

Bödlar, barn används för att assistera vid avrättningar eller för att själva avrätta dem som inte erkänner den Islamska statens ideologi. Genom att låta barn delta i att utföra sådana

---

[34] Bloom, M. & Horgan, J. (2015). *How the Islamic State Manufactures Child Militants*. Vice News 8 juli 2015. [hämtad 2017-07-21 från: https://news.vice.com/article/this-is-how-the-islamic-state-manufactures-child-militants]

[35] *Cubs* används ofta i engelska för att beteckna unga och oerfarna personer, IS-krigare benämns understundom som lejon, därav lion cubs. (Cohen m.fl. 2017; Horgan m.fl 2017). Beteckningen användes från början för barn mellan 10 och 15 år som rekryterades och tränades för strid i Saddam Husseins armé under Gulfkriget (Benotman & Malik 2016) *Ashbal al-Kilfafah* är Kalifatets lejonungar (Horgan m.fl. 2017) .

handlingar, normaliseras brutalitet och våld. Barnen får lära sig att avrättningar är en ära och en förmån och att det skall ses som ett pris för övningar de genomgår.

Självmordsbombare, barn tränas för att utföra självmordsattacker och uppmanas ibland att bära bombbälten när de utför andra arbeten i händelse att de skulle attackeras. Enligt syriska observatörer för mänskliga rättigheter (SOHR) var så många som 19 självmordsbombningar utförda av barn under första halvan av 2015[36]. Barn uppmuntras till att anmäla sig som självmordsbombare, vilket av instruktörerna framställs som den största uppgiften för en muslimsk ungdom (RAN 2017).

Flickor får utbildning i att lära sig laga mat, ta hand om hushållet, se efter en makes behov och uppfostra barn i IS anda. Flickor är kalifatets blommor och pärlor och de har särskilda regler att efterfölja. De skall bära slöja, hålla sig gömda och inte lämna huset annat än vid exceptionella undantag. En flicka kan giftas bort när hon fyllt nio år, eller senast som 16–17-åring (Benotman & Malik 2016).

3.4.3 Barn som föds in i extremism – familj i Islamska staten

Kvinnors och barns roll har tidigare rönt relativt liten uppmärksamhet i forskning och annan rapportering om våldsbejakande extremism och terrorism. Bilden har börjat förändras då det uppmärksammas att kvinnor spelar en alltmer aktiv roll i religiöst orienterad extremism. Det är fler kvinnor är tidigare som reser för att ansluta sig till IS (de är dock ännu många färre till antalet än de män som reser). Propaganda riktas i allt större utsträckning mot kvinnor, och det förefaller som om det är svårare för kvinnor att lämna extremistiska miljöer och ”avradikaliseras”. Att barn föds under tiden som kvinnor lever i Islamistiska staten gör situationen yttermera komplex. Kvinnor placeras generellt på särskilda platser (maqar) och deras främsta roll är att fostra framtidens krigare samt att rekrytera nya kvinnor till IS (Saltman & Smith 2015; MUCF 2016a).

Kvinnor och barn utsätts för hårda restriktioner vad gäller möjligheter att röra sig fritt i IS-kontrollerade områden. Restriktioner gäller också i hög grad brott mot sharialagar,

---

36 Syrian Observatory for Human Rights (2015). 16 juli 2015. *Syria Report: 52 Isis Child Soldiers Died Fighting in 2015; 19 Under-16 Jihadists Used as Suicide Bombers. [hämtad 2017-07-23 från* http://www.syriahr.com/en/?p=25985]

kvinnors klädsel, relationer och umgänge regleras och brott mot lagar kan leda till fysisk bestraffning eller avrättning både för kvinnan och hennes man (Human Rights Watch 2017).

Barn är en viktig tillgång för IS och för de barn som föds in i Islamska staten ses utbildning som en statsbildande nödvändighet. Barn är också enligt Benotman och Malik (2016) betraktade som mer rena och med bättre chanser att så småningom bli martyrer än vad den nuvarande generationen har. De har inte gjort hirja (emigrerat från annat land till IS) och är därmed fria från den påverkan från västvärlden som vuxna kan blivit utsatta för. I skolan får barnen religiös utbildning (t.ex. koranen, bön, hiditherna) och barn i Islamska statens territorier har skolplikt, hemutbildning är *haram*[37] och läroplanen anger vad barnen skall studera, vad de får ha på sig och vilka krav som finns på barnens lärare. Läroplanen inbegriper endast de ”renaste delarna” av islam och syftar till att förbereda nästa generation att fokusera på Kalifatet, statsbyggande, våld och apokalyps (Olidort 2016). Estetiska ämnen, historia, filosofi och samhällskunskap har uteslutits och idrott har bytt benämning till ’jihadi – träning’ (Benotman & Malik 2016; Olidort 2016). Barn som emigrerat till IS får också undervisning i arabiska och koranen.

Det finns olika problem förknippade med barns position i den islamistiska extremismen och förekommande krigsresor (Gustavsson & Ranstorp 2017). Barn följer med på resor, men de föds också under tiden deras föräldrar är på resa eller följer sina föräldrar in i konfliktområden. Barn som föds in i IS riskerar att bli statslösa, då deras födelsebevis inte anses legitima i exempelvis Syrien eller Irak. I Syrien kräver registrering av nyfödda att föräldrarna har ett giltigt äktenskapskontrakt utfärdat av legitima myndigheter, att registrera ett barn till IS-krigare är omöjligt enligt lag då äktenskapskontraktet utfärdats av illegala parter säger Bashir al-Bassam, syrisk advokat, i en intervju i Central Asia News[38]. Statslöshet kan utmana barns framtida möjligheter till ett vardagsliv. Utan identitetshandlingar kan barnen undanhållas rätten till utbildning, hälso- och sjukvård och sociala rättigheter som framtida äktenskap, anställning och rösträtt. Ingen av de stater som omger Syrien (Irak, Libanon, Jordanien och Turkiet) och som tar emot

---

[37] *Haram* är motsatsen till halal. Haram är handlingar som enligt koranen är förbjudna för muslimer t.ex. att äta griskött eller dricka alkohol.

[38] Central Asia News 4 april 2017. *ISIL children: a generation with no official identity*. [hämtad 2017-07-11 frrån: http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2017/04/28/feature-01]

huvudparten av de flyktingar som lämnat landet, följer flyktingkonventionens (1951) juridiska definitioner av flykting. Detta ger barn en osäker juridisk status, många barn på flykt undan våld och terror får sätta sitt liv på paus när de placeras i ett juridiskt mellanrum där samtiden är lika osäker som framtiden (UNHCR 2017).

3.4.4 Barnsoldater

Barnsoldater är inget nytt fenomen, de har funnits i strid och väpnad konflikt under otaliga krig. Parisprinciperna för barns inblandning i väpnade konflikter definierar barnsoldater på följande vis:

> A child associated with an armed force or armed group refers to any person below 18 years of age who is, or has been recruited or used by an armed force or armed group in any capacity, including but not limited to children, boys and girls, used as fighters, cooks, porters, spies or for sexual purposes. (UN, Paris principles)[39]

Under senare decennier har stora grupper barn deltagit i krig i Afghanistan, Sierra Leone, Kongo, Colombia, Rwanda, Sri Lanka och Somalia för att bara nämna några. Barnsoldater utsätts ofta för enormt höga nivåer av trauma, så många som hälften anger i studier att de dödat någon i strid eller bakhåll (Betancourt m.fl. 2010).

Unga krigare anslutna till IS anges utgöra ett särskilt farligt och långsiktigt hot, då de undanhålls från gängse utbildning och istället impregneras med islamistisk propaganda designad att dehumanisera andra och att övertyga om äran i att kriga och dö för sin tro skriver Brennan (2014)[40]. Human Rights Council (2016) rapporterar om att barn under 15 års ålder aktivt rekryteras till Jabhat Fatah al-sham (nuvarande Jabhat al-Nusra). En starkt bidragande orsak till att barn ansluter sig till väpnade grupper är fattigdom och barnens möjligheter att bidra till sin familjs överlevnad; IS betalar föräldrar förhållandevis bra om de lämnar över sina barn, vilket har betydelse i tider där familjer svälter och lider svårt på grund av ekonomiska omständigheter.

FN (2015) rapporterar om hur IS barn används för att utföra avrättningar och hänvisar till videor från Palmyra där en exekutionspatrull bestående av barn avrättar tillfångatagna

---

[39] United Nations (2016). *Child recruitment and use*. [Hämtad 2017-07-21 från https://childrenandarmedconflict.un.org/effects-of-conflict/six-grave-violations/child-soldiers/]

[40] Brennan, K. (2014). *Children of the Caliphate. The Islamic state is raising an army of child soldiers, and the west could be fighting them for generations to come*. [Hämtad 2017-07-11 från: http://foreignpolicy.com/2014/10/24/children-of-the-caliphate/]

män samt av en 10-åring som skär halsen av en soldat i Homs, sådana handlingar lämnar spår hos människor, oavsett hur gamla de är.

3.5 Att lämna våldsbejakande islamistisk extremism

Att lämna en våldsextremistisk islamistisk miljö behöver inte nödvändigtvis innebära ett lämnande av åsikter eller inställningar, det handlar om att lämna just våldsutövandet och brottsliga handlingar bakom sig (Carlsson 2016). För barn kan det handla om att de rent fysiskt förflyttas och tvingas anpassa sig efter nya ovana regler och världsåskådningar.

3.5.1 Rehabilitering och social integrering

Enligt barnkonventionen artikel 39, är stater förpliktigade att tillgodose och främja fysisk och psykisk rehabilitering och social integrering för barn som är offer för krig och väpnad konflikt (FN 1989). Det gäller således både för barn som offer och förövare i krig. UNDOC (2017)[41] uppmärksammar att miljontals barn världen över far illa som resultat av brott och maktmissbruk och att de med resultat av detta kommer i kontakt med straffsystem. Frihetsberövande är vanliga sanktioner använda mot både barn och ungdomar, utan hänsyn till orsaker och anledningar till att ett barn kan ha deltagit i väpnade konflikter. Barn som internerats isoleras från samhället och undanhålls rättigheten till utbildning. De löper risk att utsättas för misshandel, våld och exploatering, dessutom är det ofta en fråga om hälsovådliga miljöer där de riskerar att skadas och smittas av livshotande sjukdomar. I egenskap av sin ålder och utsatthet, har barnet rätt till skydd och insatser som syftar till att möjliggöra rehabilitering och reintegrering i ett samhälle.

Ofta benämns sådana insatser som DDR (Disarmament, demobilisation, reintegration) vilket alltså inbegriper avväpning, demobilisering och re-integrering. I vissa fall finns ytterligare ett R (DDRR) för att inkludera rehabilitering.

[41] UNDOC. (2017). *Children, Victims and Women's issues. Justice for children*. New York: UNDOC. Hämtad 2017-07-14 från: https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/childrensvictimswomensissues.html]

Inledningsvis avväpnas barnen och vapnen förstörs under publika sammanhang (Betancourt m.fl. 2010). Förstörandet av vapen kan förstås som en symbolhandling och markering för att den tid då barnet lever med vapen är över. Under demobiliseringsfasen lämnar barnen den väpnade gruppen för att börja återgången till ett ”vanligt” liv. Ibland tas barnen under den här perioden till ett center där de får vara tills de kan återförenas med sina familjer, eller till dess att det finns en släkting eller annan familj som kan ta emot barnet. På centren prioriteras fysisk hälsa, att barnen får mat, vård och ett schema som fokuserar på vardagliga göromål. Denna period kan vara olika lång. I Afghanistan stannade barnen bara ett par dagar (Benotman & Malik 2016) medan det i Sierra Leone inte var ovanligt att barn blev kvar på centret upp till sex månader (Betancourt m.fl. 2010). Under reintegreringen, är ofta just rehabilitering en viktig fråga som kan ta lång tid. Barnen kan behöva hjälp med att agera socialt bland andra, med konflikthantering och med att återfå en barndom och kontakt med andra barn. De kan också reintegreras i sammanhang där socioekonomiska förhållanden är så svåra att den dagliga överlevnaden prioriteras framför att de rehabiliteras och får utrymme att hantera sina trauman.

DDR-insatser bör vara långsiktiga och tillgodose att barn får social stabilitet, känslomässig trygghet, utbildning och en möjlig framtid. Enligt Tonheim (2014) är en noggrann DDR-process av största vikt. För barn och unga som tillbringat mycket av sin barndom i konflikthärdar där våld är ett sätt att lösa problem, kan det vara rimligt att anta att dessa unga kan se våld som ett sätt att hantera personliga och politiska problem också efter avväpning och demobilisering. Om den unge också hamnar i en situation där livet präglas av fattigdom och socialt utanförskap är riskerna stora för att barnet vänder sig mot samhället. Detta kan också göra dem attraktiva som måltavlor för radikala och extremistiska grupperingar. En ordentlig och långsiktig reintegrering kan därför ha både säkerhetspolitiska och socialpolitiska vinster.

Benotman & Malik (2016) poängterar att det är angeläget att utgå från barnets bästa, i alla insatser för att rehabilitera barn som erfarit krig och terror. Det innebär att myndigheter måste ta hänsyn till omständigheter som ålder, mognad, förekomsten eller avsaknad av familjemedlemmar, barnets omgivning och upplevelser. En annan utgångspunkt menar författarna är att till varje pris undvika att göra ny skada.

Barnets ålder kan ha stor betydelse för hur de tas emot när de ”kommer hem”. Betancourt m.fl. (2010) visar i en uppföljande studie av DDR-insatser för barnsoldater från Sierra

Leone att yngre barn får ett varmare mottagande och bemöts med mer acceptans än de som är äldre. Mottagande och reintegrering och fungerande skolgång och utbildning är av stor vikt. Tyvärr är det enligt Betancourt m.fl. svårt för stater i återuppbyggningsfas efter krig, att samordna ansvar och se till att insatserna blir långsiktiga. Dessutom finns dålig beredskap och ansvarsfördelningen är många gånger otydlig. Barnen i Betancourts m.fl. studie är mellan 10 och 18 år gamla och närmare 90 procent har erfarenheter av att en eller flera gånger ha dödat eller skadat andra och 37 procent av flickorna och 6 procent av pojkarna har utsatts för våldtäkt[42]. Barnen visar ångestproblematik, depressioner, aggressivitet och bristande självförtroende många år efteråt. För flickor visar det sig särskilt svårt att vinna acceptans vid återvändande. De kunde möta dubbelbestraffning och stigmatiseras vid hemkomst på grundval av det sexuella våld de utsatts för. Det sexuella våldet föranleder att omgivningen kan uppfatta det som om de gjorts orena eller promiskuösa. Vindevogel m.fl. (2013) rapporterar om hur flickor som utsatts för eller bevittnat sexuellt våld under krig kan få problem med att lita på eller ens umgås med män och därför får svårigheter att leva i ett samhälle där de förväntas gifta sig och skaffa barn för sin överlevnad. Förutom psykologisk stöttning kan barn behöva medicinsk hjälp, de kan behöva operationer eller proteser och hjälpmedel för att återfå vitala funktioner för att kunna utbilda sig eller arbeta.

3.5.2 Insatser för Kalifatets barn

RAN (2017) konstaterar att alla[43] barn som återvänder från Irak och Syrien har exponerats för någon variant av våld och är därmed i behov av intervention och med utgångspunkt i de intensiva indoktrineringsprogram som IS använder, måste alla barn antas ha någon grad av engagemang med och exponering för extremistisk ideologi (s. 70). De flesta insatser inom DDR administreras av NGO:s (Non governmental organizations) och Benotman och Malik (2016) poängterar att DDR-insatser ännu inte behandlar frågor om religiös och ideologisk indoktrinering eller deradikalisering som kan vara fallet för barn

[42] Författarna poängterar att det troligen är en fråga om underrapportering med hänsyn till hur skamfyllt våldtäkt och dödandet anses vara, dessutom är det troligt att en del av barnen undantränger svåra erfarenheter.

[43] Kursivering i original.

inom IS. I rekommendationer för kommande policy för att deradikalisera kalifatets barn poängterar författarna att barn från IS som inte känner till något annat sätt att leva kommer att kräva nya och noga utarbetade insatser. Dessa insatser inbegriper stöttande åtgärder samt metoder för att arbeta bort indoktrinerade budskap och nära stöttning från personliga mentorer förordas för barns rehabilitering. Utbildning skall vara re-educational (ibid:66), alltså omskolande och ersätta islamistiska narrativ med andra mer positiva muslimska tolkningar. Dessutom poängteras samhällets gemensamma ansvar för att ta emot och acceptera och arbeta för barnens rehabilitering.

Barn som rekryterats av IS betraktas understundom som ett framtida hot av länder i väst och Mellanöstern. Därmed är de redan stigmatiserade och betraktade som frivilliga ondsinta förövare. Även om IS territorier krymper, belyses i till exempel ett jihadistiskt nyhetsbrev (Al-Naba #71)[44] IS övertygelse att fortsätta att uppvakta och rekrytera unga. Terrororganisationer som IS måste alltid svara mot externt tryck och anpassa sina strategier för att möta omvärldens reaktioner (Bloom 2017). En sådan anpassning är rekrytering av barn, en strategi som markerar desperation och vilja att gå till ytterligheter. I ett sådant skede poängterar Bloom, rekryteras barn snarare till att bli kanonmat än att bli nya krigare och terrorister.

Förutom det tidigare nämnda dilemmat att barn som föds inom IS kan ha svårt att finna ett medborgarskap i en eventuell post-IS-framtid, kan de stöta på hinder relaterade till den form av utbildning de fått. För IS-barn kan det med en relativt ensidig utbildning bli svårt att finna en anställning som inte inbegriper militärtjänstgöring (Benotman & Malik 2016).

Frivilligorganisationen Child Soldiers International (2016) diskuterar FN:s medlemsstaters ansvar för att alltid utvärdera och behandla barn som exponerats för terrorism och våldsextremistiska grupperingar, särskilt då barn själva kan vara förövare. RAN (2017) poängterar att barn i egenskap av sin ålder i första hand är offer, men att händelser i Syrien och Irak har visat att barn också i det korta eller långa loppet kan utgöra en risk. Barnet behöver därför utvärderas ur flera perspektiv och det behövs enligt RAN en medvetenhet om att det kan gå månader och år innan riskbeteendet uppenbarar sig.

[44] Al-Naba #71, [Hämtad 2017-07-11 från https://azelin.files.wordpress.com/2017/03/the-islamic-state-al-nabacc84_-newsletter-7d9a1.pdf]

RAN:s (2017) manual är förhållandevis ny och innehåller rekommendationer för medlemsländer med särskilda rekommendationer för barn och unga. I övrigt finns få deradikaliseringsprogram som vänder sig till unga människor som dragits in i våldsextremistiska islamistiska miljöer.

FN:s medlemsstater är skyldiga att kriminalisera terroristhandlingar och åtala individer som utfört dem. Samtidigt måste stater upprätthålla barnets rättigheter oavsett om de är offer eller förövare. Det finns dock lite stöd eller modeller som stöttar barn som rekryterats till väpnade grupperingar att reintegreras i en vardag efter det att de lämnat extremistiska grupperingar[45].

Child Soldiers International anger i en artikel för Voice of America[46] att västerländska stater har bäst resurser för att hantera problemet, men att dessa samhällen tenderar att betrakta barnsoldaterna som bortom räddning, särskilt om deras föräldrar också är anslutna till IS. Mia Bloom, en kanadensisk forskare som akademiskt intresserar sig för islamistiska barnsoldater citeras i artikeln, hon menar att länder i västvärlden avvisar barnen på grundval av rädsla för att de kan vara medlemmar av slumrande terroristceller ”or timebombs waiting to explode” (ibid). Detsamma gäller ungdomar eller äldre avhoppare, som förutom rädslan för repressalier från IS riskerar att uteslutas av familjemedlemmar, också av sina regeringar betraktas som risk eller slumrande terrorister eller farliga återvändare (Neumann 2015).

3.5.3 Barn som anhöriga

Att vara anhörig eller relateras till någon annan som utfört terrorbrott kan medföra stigmatisering och utfrysning vilket kan lämna psykiska och känslomässiga spår hos barn (Spalek 2016). Forskning som inbegriper familjer till individer som internerats på Guantánamofängelset visar att familjer förskjutits från sina vardagliga sammanhang

---

[45] Child Soldiers International (2016). *Children, ”Violent extremism”, and the justice system*. [hämtad 2017-07-10 från: https://www.child-soldiers.org/news/conference-report-children-violent-extremism-and-the-justice-system]

[46] Voice of America 6 juli 2017. *Steeped in martyrom, cubs of the Caliphate groomed as jihadist legacy*. [hämtad 2017-07-11 från: Child Soldiers International (2016). Children, ”Violent extremism”, and the justice system. [hämtad 2017-07-10 från https://www.voanews.com/a/islamic-state-cubs-of-the-caliphate/3931042.html]

(Brittain 2009). Familjer och barn till terrormisstänkta eller terrordömda individer görs till medskyldiga (guilt by association).

Guru (2012), som är en av dem som tagit familjers och anhörigas perspektiv, har intervjuat kvinnor vars män gripits på grund av misstankar om förberedelse eller utförande av terrorbrott i Storbritannien. Mammorna i studien vittnar om hur deras barn har traumatiserats av att bevittna hur deras föräldrar utsätts för förnedrande behandling och av att deras hem söks igenom när närstående utreds för terrorbrott. Under denna period hindras familjemedlemmar från att lämna hemmet, deras resehandlingar och ekonomiska medel tas i beslag och barnen tvingas stanna hemma från skolan. Barnen tappar sitt självförtroende, de reagerar med nedstämdhet, ilska, stress och oro. De muslimska kvinnorna erfar att de förödmjukas, isoleras och görs sårbara just vid en tidpunkt då de behöver vara starka för sina familjer och sina barn. Alla de sanktioner och kontrollmedel som berör terrormisstänkta drabbar också deras anhöriga (Guru 2012).

Terrorism och krig kan också orsaka förändringar i familjers dynamik. Joshi & O'Donnell (2003) menar att i kulturer där mannen ofta är försörjaren kan kvinnan behöva finna sig i en ny roll som kan leda till interna konflikter i familjer. Barn drabbas också som anhöriga till personer som skadats eller dödats i terrorattentat. Masten och Naraya (2012) skriver att psykiska faror för barn inkluderar hot som riktas mot dem de älskar och att barn redan tidigt kan läsa av rädsla och skräck hos sina närmaste. Många barn blir föräldralösa som ett resultat av krig och terrorism, en del barn tvingas se hur deras föräldrar dör, andra får aldrig veta vad som hände med dem.

3.6 Fortsatta utmaningar

Framtiden för just IS är relativt osäker och i skrivandet stund förefaller de implodera allt mer. Vi ser dock hur terrordåd i högre utsträckning riktas mot civila mål i västvärlden, under 2017 genomförs flera attentat där bilar eller större fordon används som vapen. Tekniken har förstås även använts som vapen för andra våldsextremistiska inriktningar och leder till rädsla som inverkar på männsikors vardag, särskilt på städernas gator. I Sverige är det den våldsbejakande islamistisk extremism som enligt NTC (2018) utgör det största samtida hotet mot demokratin. Terrorhotnivån ligger under 2018 på nivå tre på

den femgradiga skalan, vilket innebär en förhöjd hotnivå (Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC, 2018).[47]

De senaste årens terrordåd i västvärlden har gett upphov till en mängd nya lagar, policyer och program för att stävja den ”nya terrorismen”. I många sammanhang har extremism i samtidens medvetande en direkt koppling till islamistisk extremism. Medias rapportering, policy, lagar och rekommendationer ger tillsammans med en allmän diskussion upphov till en ofta snedvriden bild av islam. En framtida utmaning för samhällen i västvärlden kan handla om hur vi kan hantera stigmatisering och andra konsekvenser av ett ökat fokus på extremism och terrorism.

3.6.1 Muslimska barn och ungdomar – konsekvenser av ”the war on terror”

Med anledning av ett möte i juni 2016 i FN:s generalförsamling[48] om extremismens påverkan på barn och ungdomar, skriver generalförsamlingens ordförande Mogens Lykketoft en sammanfattning. I sammanfattningen står att medlemsstater tillsammans måste bli bättre på att arbeta för gemensamma värden som fred och rättvisa och stå enade mot den intolerans och det hat som sprids av extremistiska grupper. Därpå skrivs att islamism är en feltolkning av koranen och att inga religioner rättfärdigar våld och brottslighet, däremot förordar religioner medmänsklighet och medkänsla – värden som extremister saknar. Ingenstans i sammanfattningen av mötet nämns någon annan form av extremism eller radikalisering till något annat än islamism. Denna koppling som frekvent görs, försätter muslimsk befolkning i en position där de på grundval av sin trostillhörighet är på förhand misstänkta och ibland redan dömda.

Det finns åtskilliga exempel i forskningen som vittnar om hur policy med fokus på sekuritiseringen av samhället efter terrordåd och rädslan för extremism och

---

[47] Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC. (2018). Bedömning av terrorhotet mot Sverige 2018. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.43eb507e1617a765e5d1f6/1519986833607/NCT-helarsbedomning-2018.pdf]

[48] United Nations General Assembly. (2016). *Children and youth Affected by Violent Extremism.* High-Level Conversation. New York. UN HQ. [hämtad 2017-07-14 från: http://www.un.org/pga/70/wp-content/uploads/sites/10/2015/08/HLTC-on-Children-and-Youth-affected-by-Violent-Extremism.pdf]

radikalisering, drabbar den muslimska befolkningen i väst. I Sverige har hatbrott med islamofobiska motiv fördubblats mellan 2008 och 2015, en tredjedel av brotten begås på offentliga platser så som i kollektivtrafiken (Brå 2016a:15:16). Guru (2012) beskriver hur muslimer gjorts till måltavlor för misstänksamhet och att deras identiteter transformeras till att bli i huvudsak "muslimer", när religion blir den primära markören för rasifierade gränsdragningar. Med detta har muslimsk befolkning i många fall hamnat i misstankens blickfång (Guru 2012; Kundnani 2015; Kühler & Lindekilde 2012; Lynch 2013; Ragazzi 2017). Muslimer anklagas för att hota västerländska värden som demokrati, tolerans och kvinnors rättigheter (Guru 2012). I t.ex. Frankrike har muslimsk befolkning blivit till en "hypersynlig minoritet" och hamnat i centrum för debatt och för social nedgradering. Andre, Mansouri och Lobo (2015) anger att media spelar en avgörande roll i konstruerandet av binära bilder av islam där den vardagliga muslimska majoriteten åsidosätts och ofta överskuggas av en radikal och mer synlig minoritet. Det finns således en minst sagt problematisk relation mellan barnets rätt till beskydd, mänskliga rättigheter och hur unga muslimer identifieras som målgrupper för både misstanke och intervention (Spalek 2016).

Copprock och McGovern (2014) analyserar hur nationella preventions- och interventionsprogram som Prevent och Channel i Storbritannien bidrar till att stigmatisera muslimska barn och ungdomar som potentiella förövare. Trots att metoderna anammar psykologiska förklaringar till radikalisering, pekas barn och ungdomar ut på grundval av sin religionstillhörighet. Genom ett diskursivt betraktande av muslimska barn och ungdomar som potentiella framtida terrorister, konstrueras de som både sårbara och som riskindivider (Coppock & McGovern 2014; Human Rights Watch UK 2016); en position som gör dem öppna för såväl övervakning som interventioner. På så vis förflyttas fokus från ett problem till att förebygga det som potentiellt skulle kunna bli ett problem.

Kühler och Lindekilde (2012) visar i en studie av unga danska muslimer, hur de unga tvingas tillkännage sin tilltro till liberala och demokratiska värderingar för att accepteras som fullvärdiga medborgare av det danska samhället, den tolerans som skrivs fram i gemensamma nordiska värdegrunder kan därmed anses snävas in. Toleransen för olikheter och oliktänkande gäller understundom endast dem som skriver under på demokratiska liberala värderingar, i annat fall tolereras de inte (Sivenbring 2017).

I Storbritannien finns indikationer på att många elever erfar att skolan är en plats där de ifrågasätts snarare än en säker plats att uttrycka sina åsikter och attityder (Fitzgerald 2016).

Även svenska ungdomar vittnar om att deras utseende och av andra uppfattade ursprung och tillhörighet inverkar på hur de bemöts i vardagen (MUCF 2016a). Ungdomar anger att de behandlas annorlunda på allmänna platser som flygplatser och i kollektivtrafiken än de erfar att ungdomar med svenskt eller nordiskt utseende gör. Det kan handla om att tvingas visa legitimation eller att bli tilltalad på engelska.

DEL 4. Våldsbejakande högerextremism

Everybody's worried about terrorism. Well there's a really easy way: Stop participating in it.

(Noam Chomsky)

4.1 Introduktion

Antidemokratiska, fascistiska, nationalsocialistiska organisationer brukar innefattas i högerextremism vilket är ett brett begrepp som förutom rasistiska eller nationalistiska tendenser innehåller element som politisk ideologi och organisering (Carlsson 2016). Svenska säkerhetspolisen använder benämningen vit makt-miljö för att definiera organisationer, individer och lösare nätverk med högerextrema åsikter som är beredda att ta till våld för att uppnå sina politiska mål.

I den här kunskapsöversikten utgör högerextremism ett paraplybegrepp som i Nationalencyklopedin definieras på följande vis: "Högerståndpunkter och värderingar som ligger utanför vad som är förenligt med politisk demokrati" [49]. Därmed är definitionen av högerextremism något normativ och förhandlingsbar då den utgår från föreställningar om vad som är förenligt med politisk demokrati[50]. Vanligen ses högerextremismen som utanför den gängse politiska skalan och långt utanför de konservativa högerpartierna. Inte alla högerextremistiska grupper förespråkar eller utövar våld och det finns högerradikala organisationer som är mot våld. En generell hållning inom högerextremismen är dock ett uttryckt starkt stöd för våld som en taktisk strategi (Simi m.fl. 2016).

[49] Nationalencyklopedin (2017) *högerextremism* [hämtad 2017-08-01 från: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/h%C3%B6gerextremism]

[50] Illustrerat av exempelvis hur högerkonservativa partier fått allt större utrymme på den politiska arenan under senaste decenniet se exempelvis Geller Tamas (2016) *Det svenska hatet*. .

Högerextremismen innefattar generellt extrem nationalism, främlingsfientlighet, rasism, ärkekonservativa värderingar och motstånd mot jämlikhet, feminism, socialism och liberalism (MUCF 2016c). Vanliga självbenämningar på högerextrema grupperingar är: etnonationalister, etnopluralister, nationalsocialister och nationalister. Inom beteckningen ingår även i en del fall även skinheads som subkultur och fotbollshuliganer, radikalt kristna grupperingar eller individer (Pollard 2016). Genom att ta stöd i en analys av svensk högerextrem webbmiljö menar Ekman (2013) att det i olika politiska program, ställningstaganden, utsagor och ideologiska element går att finna en ”högerextrem tolkningsmatris” (ibid:56). Den tydligast framträdande gemensamma frågan i denna matris och som förenar de olika organisationerna och miljöerna är åtskiljandet av människor baserat på ras eller etnicitet samt en över- respektive underordning mellan raser – det vill säga rasism.

Det bärande fundamentet för vit makt-rörelsen världen över är dock antisemitismen (Lööw 2015). En utpekad måltavla för den rasideologiska miljön är judisk befolkning och både konspirationsteorier om ett semitiskt världsstyre och ett utpekande av judar som bakomliggande orsak till samhällsproblem är vanligt förekommande. Ett exempel på antisemitismens centrala plats är hur ett stort antal vit makt-organisationer hyllade attacken mot World Trade Center i New York 2001 på grundval av stadens stora judiska befolkning.

4.1.1 Hot mot demokratin

Enligt Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017) och svenska kommuners lägesbild våren 2017 är högerextremismen den mest förekommande och synliga formen av extremism i Sverige med en frekvens i omnämnande bland kommunerna om 48 procent (därefter nämns islamistisk extremism med 23% och vänsterextremism med 10%).[51] Liknande bedömningar görs av norska PST, finska inrikesministeriet och av danska CTA.

[51] Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017). *Lägesbild 2017*. [Hämtad 2017-08-01 från http://www.samordnarenmotextremism.se/wp-content/uploads/2016/12/L%C3%A4gebild-v%C3%A5ren-2017.pdf]

Det senaste årtiondet har negativa attityder, hot, trakasserier och våld som är antisemitiskt, antimuslimskt och antiromskt yttermera seglat upp i offentligheten (Lööw 2015). Den antimuslimska strömningen som understundom betecknas som counterjihad attraherar ultranationalister, vit makt-aktivister, konservativa kristna och människor som inte tidigare varit politiskt aktiva. Detta är ett nytt fenomen inom högerextremismen som tidigare ibland har allierat sig med islamistiska grupperingar genom ett gemensamt fokus på antisemitism.

I rapporten från Säpo och Brå (2009) anses högerextremister i Sverige ha god tillgång till vapen, både illegala och legala sådana. Därtill anges miljön ha tillgång till ett begränsat antal automatvapen och sprängmedel. I Säkerhetspolisens årsbok (2016) bedöms dock inte högerextrema grupperingar utgöra något reellt hot mot det demokratiska systemet i Sverige, däremot kan de utgöra ett hot mot enskilda individer samt mot grundläggande fri- och rättigheter, då brottslighet från högerextremistiska grupperingar kan få myndighetspersoner och politiker att avstå från att uttrycka sina åsikter eller engagera sig i politiska frågor. Säkerhetspolisen beskriver vit makt-miljön på följande vis:

> Vit-makt miljön vill ha ett auktoritärt styre baserat på etnicitet, utifrån föreställningen om att människor kan delas in i olika raser och att ras eller etnicitet påverkar allt vi människor säger och gör. Enligt detta tankesätt är det enbart etniska svenskar som kan fatta beslut som är bra för Sverige och för dem som anses vara svenskar (Säkerhetspolisen 2016: 30).

I en analys av rasideologisk aktivitet i 35 svenska kommuner visar Blombäck (2017) att missnöje med demokratin och för politiska institutioner är högre i kommuner där befolkningen sympatiserar med (röstar på) högerextrema partier och där rasideologisk aktivitet är förhållandevis hög. Just missnöje med demokratin och låg tillit till myndigheter återkommer bland flera aspekter som i olika studier och rapporter korrelerar med högerextremistiska sympatier.

Högerextremismen har en relativt lång och väldokumenterad historia, och under de senaste årtionden har vi sett en framväxt av nationalistiska och högerextrema partier och rörelser i Europa. En vanlig förklaring för att högerextremistiska sympatier fluktuerar i tid

har att göra med ekonomisk och social oro, likt den ekonomiska recession som nu drabbat flera europiska länder.

I utredningen En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism (SOU 2016:92) beskrivs aktioner från vit makt-miljö vanligen bestå av affischering och placerandet av klistermärken på offentliga platser och byggnader med till exempel uppmaningar att attackera flyktingboenden. Det har även förekommit förintelseförnekande budskap som klistrats upp på och vid skolor och flyktingboenden, även vandalisering av lokaler för SFI och företag där nyanlända arbetar har förekommit.

I Sverige finns idag ett antal rörelser och partier som ideologiskt och politiskt placerar sig i yttre högerkanten av den politiska vänster–högerskalan och som kan betecknas som högerextremistiska. Som Lööw (2015) konstaterar är det en brokig skara miljöer och grupperingar som kan betraktas som högerextrema; de är löst sammansatta i nätverk och kan till synes förefalla svagt organiserade. De senaste åren har de också blivit allt mer slutna.

4.1.2 Högerextremistisk terrorism

Som konstaterats i det inledande kapitlet är terrorism i offentliga sammanhang sällan förknippat med andra rörelser än islamistisk extremism och vit-maktrörelsen nämns sällan i termer av terrorhot. Som Simi (2010) konstaterar betraktas denna typ av extremism understundom som allt för dåligt organiserad, utspridd och bestående av ett gäng inkompetenta fånar (bafoons i original). Akademiker, juridiska institutioner och media ger därför inte vit makt-miljön någon större uppmärksamhet i frågor om terrorhot. Även om exempelvis Timothy McVeigh, som stod bakom den så kallade Oklahoma-bombningen 1995 som dödade 168 personer och skadade närmare 700, kunde relateras till ett antal vit makt-grupper och trots att han uttryckte att han hämtat inspiration från nynazistiska The Turner Diaries[52] (Pierce, 1976), så lyfts sällan kopplingen upp i termer av högerextremistisk terrorism. Under de olympiska spelen i Atlanta 1996 bombades en

[52] *The Turner Diaries* är en s.k. dagboksroman skriven av ledaren för amerikanska vita separatistorganisationen National Alliance. Inledningsvis publicerades den under pseudonymen Andrew Macdonald. Boken används eller refereras ofta till i högerextrema sammanhang.

idrottsarena, en abortklinik och en lesbisk nattklubb, vilket resulterade i två döda och över 100 skadade men inte heller denna händelse definieras som högerextremistisk terrorism. Detta trots att Eric Rudolph som stod bakom dådet har publicerat sina ståndpunkter som anti-abort, anti-gay, anti-feminist, anti-semitisk och uttrycker i skrift sin rädsla för amerikanska kulturens förfall. Oberoende av att Rudolph har tydliga kopplingar till vit makt-rörelsen, betraktas hans dåd som brott utförda av en ensam radikalt kristen galning.

4.1.3 Grupperingar, organisationer och miljöer

Säkerhetspolisen (2016) anger att det finns runt 100 heltidsaktivister med koppling till vitmakt-miljö i Sverige, därtill finns det runt 1 000 anhängare som snabbt kan mobiliseras och runt 2 000 personer prenumererar eller söker sig till miljöns propagandatidskrifter. Även om högerextremismen inte alltid är strukturellt organiserad finns det ett antal grupper som är tongivande nationellt och internationellt och till vilka unga individer aktivt söker sig, eller blir uppsökta av.

4.1.3.1 Nordiska motståndsrörelsen

Nuvarande Nordiska motståndsrörelsen (NMR) är en ”motståndsrörelse mot det etablerade samhället” (Lööw 2015). NMR vilar på rasbiologiska idéer, antisemitism och våld (ibid). Inledningsvis utgjordes NMR av Svenska motståndsrörelsen (SMR)[53] som utgjorde en samlingspunkt för medlemmar från Vitt ariskt motstånd (VAM). Dåvarande SMR finns sedan 2015 registrerat som politiskt parti. Sommaren 2016 bytte SMR namn till Nordiska motståndsrörelsen – Sverige och fungerar numera som en mittpunkt för ett nordiskt nätverk (Expo 2016). I nätverket ingår Danske modstandsbevægelse, Soumen Vastarintaliike och Norske motstandsbevagelsen.

Lööw (2015) skriver att NMR är en utpräglad elitorganisation där inte vem som helst kan bli medlem, organisationen prövar om de som önskar ansluta sig håller måttet; att medlemskapet framställs som speciellt och att det får en exklusiv framtoning gör att det

[53] För enkelhetens skull används hädanefter NMR som förkortning oavsett vilken tidsaspekt som åsyftas.

får ett särskilt attraktivt värde. Som Balzak (2001) skriver antyder den begränsade tillgängligheten någon form av kvalitet och risken att förlora möjligheten att bli medlem erfars som förlusten av något värdefullt. Nordiska motståndsrörelsen är i Sverige indelad i sex så kallade nästen, styrt av en nästeschef under vilken det i sin tur finns lokala kampgrupper (Lööw, 2017).

En del av NMR:s verksamhet består av gatuaktioner som utdelning av flygblad, tidningsförsäljning, affischering och liknande. De var också aktiva i aktioner mot vallokaler under riksdagsvalet 2014 (då de också tog ett mandat genom SD:s vallista). Aktiviteten från Nordiska motståndsrörelsen har ökat markant de senaste åren (Lööw, 2017). Inför valet 2018 kan ytterligare aktioner och ökade ansträngningar förväntas från NMR.

Lööw (2017) beskriver hur bland annat NMR strävar efter utökad social legitimitet på mindre orter och bostadsområden. Upprustning av fotbollsplaner eller lekplatser eller hjälpa gamla människor att handla kan vara ett sätt att utöka det sociala kapitalet. Under 2016 genomfördes även städprojekt med mångtydigt budskap. I ett antal svenska städer samlades skräp in från naturen för att sedan dumpas hos personer som av NMR betecknas som ”folkförrädare”, tillsammans med ett meddelande som beskriver hur politiskt ansvariga bör ta ansvar för att landet ”fylls med avskräde” [sic] och att de därmed är ansvariga för att städa upp efter sig[54].

4.1.3.2 Nordisk ungdom

Nordisk ungdom (NU) är en högerextrem ungdomsorganisation som bildades 2009. Organisationen slåss för flerpartisystemets avskaffande, det anses splittra befolkningen och den skandinaviska identiteten. Nordisk ungdom har bland annat uppmärksammats för återkommande aktioner mot Prideparaden (med motivet att försvara en konservativ familjebildning) och för trakasserier mot flyktingboenden och mot dem som bor där (Expo 2016)[55]

[54] Nordfront.se. 2016- 04-18. *Motståndsrörelsen utförde sopfördelningsaktion*. [Hämtad 2017-10-30 från: https://www.nordfront.se/motstandsrorelsen-utforde-sopfordelningsaktion.smr]

[55] Expo (2016). *Nordisk ungdom*. [Hämtad 2017-08-02 från http://skola.expo.se/nordisk-ungdom_117.html]

Det ursprungliga målet för Nordisk ungdom var enligt hedersordförande Forsén (nordiskungdom.com 2016) att skapa en plattform varifrån unga aktivister kunde provocera, utmana och agera. Ett av organisationens syften uttrycks som en vilja att snabbt göra upp med tidigare generationers misslyckande och så snabbt som möjligt gå från tanke till handling (jämför Wigerfelt & Wigerfelt 2014; Schafer m.fl. 2014). I Nordisk ungdoms idégrund skriver Forsén:

> Vi är politiska konstnärer vars mål och syfte är att provocera, försköna och väcka människors känslor – allt för att uppmuntra till handling. En bra aktion kan med små medel få stor spridning i olika medier och en film eller bild från en sådan har möjlighet att tala direkt till människors hjärtan (Nordisk ungdom 2016)[56].

Ett exempel på hur NU:s idégrund och ”politiska konstnärskap” syns i deras aktivism är hur organisationen ofta arbetar genom provokation och har som metod att filma aktioner och händelser att använda i propagandasyfte[57]. En del av NU:s aktioner arrangeras med agendan att producera videoklipp där de genom att provocera och få andra att reagera arbetar för att vinna sympati för sin sak (Ekman 2014). Affektion och humor används som ett estetiskt grepp och aktioner där gruppen kastar flygblad som konfetti till technomusik, eller där de symboliskt attackerar flyktingboenden med snöbollar finns tillgängliga på YouTube. Konfrontationer med polis har resulterat i att enskilda poliser fått sina identiteter utlagda i offentligheten. Utan att vara direkta och explicit uttalade är hoten på så vis ändå latent närvarande. Filmer av det här slaget och dess tillgänglighet på t.ex. YouTube ingår som en del av en bred handlingsrepertoar som bör förstås i relation till komplexa kommunikationsnätverk och rekryteringsstrategier (Askanius, 2017). NU använder sig även av kommunikationsmedel som podradio, Tumblr och Twitter för att sprida intresse för sin sak och sina aktioner och därtill används traditionella propagandakanaler som banderoller och klistermärken (Lööw 2015).

---

[56] Nordisk ungdom (2016). Idégrund. Drömmen om Skandinavien. [hämtad 2017-08-02 från: http://nordiskungdom.com/idegrund/]

[57] Stockholms fria. 11 maj 2017. *Här är fascisterna som gick till attack mot flyktingdemonstrationen*. [hämtad 2017-08-02 från: http://www.stockholmsfria.se/artikel/12862]

4.1.3.3 ”Ensamagerande”

Det är vanligt att så kallade ensamagerande influeras av högerextrema ideal, det är till och med så att de flesta politiskt motiverade ensamvargar kommer från den radikalnationalistiska miljön, även om de börjat få konkurrens av våldsextremistiska salafistiska miljöer (Gardell, 2017). Peter Mangs seriemördande i Sverige, Anders Behring Breiviks terrorattentat mot Oslo och Utøya i Norge, Anton Lundin Petterssons anfall på Kronans skola i Trollhättan och Pekka-Eric Auvinens skolskjutning i Jokela Finland är exempel på händelser där attentatsmannen agerat ensam och varit tydlig med sina ideologiska nationalistiska eller fascistiska ståndpunkter. Dessa händelser har också riktats mot och drabbat barn och ungdomar.

Föreställningar om ensamvargen och det ”ledarlösa motståndets strategi” finns hos olika ideologiskt och religiöst motiverade grupperingar. Lööw (2015) diskuterar den ensamagerande i mytologiska termer av ”den motvilliga krigaren” som egentligen inte vill ta till vapen men som hjälte och martyr tvingas till det av historiens gång. Anders Behring Breiviks attentat i Oslo och på Utøya 22 juli 2011 är ett exempel på hur en allt mer aggressiv och våldsbejakande diskussion och retorik utmynnar i att någon beslutar sig för att agera för förändring. Breiviks eget manifest som distribuerades av honom själv före attentaten agiterar mot islamiseringen av Europa och förräderiet som de etablerade partierna står bakom i sitt stöd för feminism, socialdemokrati och liberalism (Lööw 2015; Gardell 2014; Eriksson 2015; Seierstad 2013). Attentatet var också i hög grad politisk motiverat då målen utgjordes av politiska myndigheter och ett läger för socialdemokratisk ungdom.

Ensamvargskonceptet har enligt Gardell (2017) utvecklats som ett led i en revolutionär strategi (som till viss mån romantiseras i litteratur, filmer etc.), det är också en strategi som kan användas när ”ledande fascister och våldsorienterade salafiter insett att de saknar ett folkligt stöd som möjliggör uppbyggandet av massrörelser” (ibid:91). Gardell menar också att det bör understrykas att ensamvargar inte är isolerade från omvärlden. Att deras agerande ofta kommer som en överraskning för familj och andra närstående, är en del av själva strategin och tillvägagångssättet. Kaati (2017b) konstaterar också att tidigare studier visar att det är vanligt att ensamagerande terrorister

(radikalnationalistiska och islamistiska), innan de utfört sina dåd, varit aktiva i sociala nätverk på internet. Det förefaller dock inte som om internets utveckling lett till ökad terrorism, utan att kommunikation på nätet kompletterar möten i livet offline.

4.2 Barnets position

När det handlar om högerextremism är det ofta betraktat som ett ungdomsfenomen där yngre barn röner relativt liten uppmärksamhet i studier och rapporteringar från olika discipliner och myndigheter.

4.2.1 Högerextremism ett pojkproblem?

I forskning och litteratur framställs högerextremism vara ett fenomen som främst attraherar pojkar och män. På hemsidor, i propagandafilmer och på bilder är trenden yttermera framträdande och bland annat beskriver Ov Norocel (MUCF 2016b) hur högerextremismen ser ut i Sverige och hur miljön (re)producerar genus och könsroller för att attrahera nya sympatisörer. De högerextremistiska maskulinitetsidealen som framträder i miljön liknar på många sätt de hypermaskulina krigarideal som finns inom den islamistiska extremismen (Kimmel 2007; Ekman 2014). Den ideologiska grundsynen med konservativa värderingar och ett uttalat motstånd mot jämlikhet, jämställdhet och liberalism underkänner mer eller mindre att flickor och kvinnor skall kunna identifiera sig med eller attraheras av medlemskap. Enligt Brå och Säkerhetspolisen (2009) är det också endast 5 procent av politiskt motiverad brottslighet som begås av kvinnor. I analyser om vem det är som delar radikalnationalistiskt innehåll på internet (på exempelvis nordfront.se och på avpixlat.info) och vad innehållet fokuserar på visar Kaati m.fl. (2017c) att 99,4 procent av det redaktionellt publicerade materialet har skrivits av en man och att män står bakom 94 procent av kommentarer och inlägg. En slutsats som bl.a. också tidskriften Expo (2017) drar är att sajterna främst består av män som hatar män.[58] I de fall kvinnor och flickor nämns, relaterar det ofta till dem som objekt; som tjejen, damen, dottern.

[58] Expo (2017). *Robotens slutsats: Män som hatar män*. Nr 4. Årgång 22.

En feminin ”naturlig uppgift” är att föda och uppfostra barn i syfte att garantera nationens överlevnad och dess försvar vilket innebär att femininitetsidealet karaktäriseras av moderskap och kvinnlig underordning medan kampen är mannens uppgift. Kampen kan förvisso inbegripa kvinnors position, inte minst då kvinnor anses behöva beskydd från främlingar, från de rasmässigt och kulturellt lägre stående männen (Sarnecki 2017).

4.2.2 Högerextremistisk anslutning

En vanlig utgångspunkt i forskning om varför unga söker sig till högerextremism är att det primärt har med identitetssökande och utanförskap att göra och bilden av den unge målas som en rädd och ensam person i desperat sökande efter ordning och tydligt ledarskap (Mattsson kommande). Simi m.fl. (2016) skriver fram att attraktionskraften i vit makt-miljön ligger i ideologiska länkar och i form av utsikten att få en ”vikarierande familj”, statusjakt, spänning och identitet. Därtill finns personligt missnöje med individer av annan ”ras”, etnicitet, religion och/eller sexuell orientering relaterat till konflikter som startat i barndomen. Samtliga av dessa förklaringar återkommer i forskningen men någon enkel och gemensam empiriskt belagd förklaring står förstås inte att finna och flera olika orsaker kan samverka.

4.2.2.1 Brist & risk förklaringar

Vanliga förklaringar till att unga människor attraheras av högerextremistiska grupperingar utgår från brister i ungas erfarenhetsvärld eller från risker i deras uppväxtmiljö som gör att vit makt-miljön helt enkelt behövs för att uppfylla ett icke tillgodosett behov. Blazak (2001) som under långa perioder etnografiskt studerat nazistiska skinheads visar att ungdomar som lever i ett slags mellanrum mellan förväntningar och möjligheter (strain) och unga som erfar att världen inte har något att erbjuda dem, att norm- och moralsystem är felaktiga (anomie) – är lätta att rekrytera. Det finns i linje med detta även en så kallad selektionshypotes som säger att gäng tenderar att rekrytera ungdomar som redan är ”på glid” (Sela-Shayovitz 2012). Detta synliggörs även av ungdomarna i Bjørgos (2005) studie vilka berättar att ledare i nynazistiska gäng

aktivt söker upp ungdomar som blivit mobbade och erbjuder dem skydd och en möjlighet att bli någon som andra fruktar.

Det förekommer att kriminologiska teorier används för att förklara anslutning till extremism och till högerextrema våldsutövande grupperingar. En orsak till detta är statistiska data som ibland visar att individer som ansluter sig till våldsextremistiska miljöer (av olika varianter) ofta har en bakgrund med registrerad småbrottslighet. Simi m.fl. (2016) visar i en studie av före detta våldsutövande högerextremister att kumulativa negativa erfarenheter i barndomen och ungdomstiden i stort sett är identiska med andra brottslingars erfarenheter. Detta innebär inte att författarna menar att extremisering kan förutspås, utan att barn och unga som lever i riskfyllda miljöer lätt kan attraheras av tryggheten och stabiliteten som ges av grupptillhörigheten. Den avgörande faktorn är snarare att det finns en grupp att appelleras av oavsett vilken grupp det är och vilket ideologiskt budskap gruppen representerar (Bjørgo 2015). Även Shafer, Mullins och Box (2014) använder sig av kriminologi för att studera hur ideologiska ”uppvaknanden” ser ut för unga högerextremister och menar att extremisering framförallt är en produkt av vem du känner snarare än vad du tror och tycker. Det faktum att många inom extremistiska miljöer har någon form av kriminellt förflutet, eller tidigare tillhört någon variant av gäng, har gett upphov till begreppet ”cross-over” där individens handlande förkroppsligas som ett kulturellt vetande och en våldskompetens som hen kan ta med sig och som fungerar i överlappande miljöer. Detta illustreras av Wilchen Christensen & Lerche Mørck (2017) som med stöd av empiriska exempel visar hur vanligt det är att individer byter mellan kriminella gäng, motorcykelgäng och extremistiska miljöer samt till och med mellan extremistiska miljöer.

4.2.2.2 Social tillhörighet & auktoritarism

För svenska ungdomar förefaller högerextremism och nynazistisk organisering understundom handla om tillhörighet och maskulina riter. Kimmel (2007) resonerar efter intervjuer med unga avhoppare från nynazistiska organisationer om hur de ungdomar som tar sig ur miljön med hjälp av EXIT har haft liknande bakgrunder och motiv till att ansluta sig. Ungdomarna (vilka i Kimmels studie enbart är pojkar) har i de allra flesta fall erfarenheter av mobbning och dåliga relationer i hemmet. De anger att de genom sitt

medlemskap i nynazistiska grupperingar får känslan av att vara betydelsefull och ha en viss makt över sitt eget liv och att det faktum att de är vita räcker för att de skall räknas och att de skall anses vara bättre än andra. I likhet med Kimmel, finner Bjørgo (2005) i en studie baserad på intervjuer med bland annat unga nynazister, att de unga som attraheras av grupptillhörigheten och finner en gemensam nämnare i rasismen, menar att nationalsocialistiska ideologiska idéer är något de inledningsvis har liten kännedom om. Att vara en nynazist handlade för ungdomarna därmed om gruppidentitet, inte nödvändigtvis om ideologisk identitet. Det som betydde något för dem var lojalitet, men samtidigt var uttryckandet och vädrandet av rasistiska åsikter en viktig del av vad som förväntades av dem som gruppmedlemmar och gradvis införlivades även dessa åsikter.

Tilldragande (pull-)faktorer för ungdomarna är symboliken i kläder, festande, våld och aggressiv vit makt-musik där sociala nätverk har betydelse för att det är just högerextrem miljö som ungdomarna ansluter sig till (Bjørgo 2015). Ideologi och politik spelar mindre roll även om en av de mest centrala komponenterna i ideologin är en idealiserad bild av mannen som en stark försvarare av familjen och nationen förefaller ha viss påverkan (Exit 2000; Kimmel 2007). I studien av de norska ungdomarna (Bjørgo 2005), berättar flera om hur de växt upp utan pappa och att de kommer från hem med låg inkomst och låg utbildningsnivå. Vanligt är också berättelser om alkoholism, droger, psykiatriska problem och våld i familjen. Flera av ungdomarna hade misslyckats i skolan vilket ibland var relaterat till adhd eller dyslexi (ibid.). Dessa ungdomar vittnar således om en ansamling av riskfaktorer utan yttre ramar mot inre oro och ofta utan trygga vuxna som har kunnat guida dem under ungdomsåren.

I studier förknippas starka och auktoritära ledarfigurer (eller fadersfigurer) med ungas sökande in i högerextremism. Reiger, Frishlich och Bente (2017) menar att auktoritarism (konservatism och viljan att följa auktoritära ledare och viljan att straffa dem som inte gör det) stärks under perioder där sociala hot finns närvarande. En stark tilltro till auktoriteter i kombination med upplevelsen av att någon annan bär ansvaret har varit en av förklaringsmodellerna till att människor klarar av att utföra grymma handlingar (Johansson & Lalander 2017). Aukoritarism har också enligt Reiger m.fl. (2017) identifierats som en prediktion för fördomar och för att predicera högerextremistiska attityder och i elevers, polisers och soldaters fostran att acceptera våld.

Auktoritarism bland ungdomar studeras longitudinellt i en australiensisk studie där forskarna Heaven, Ciarrochi och Leeson (2011) mäter ideologisk hållning i fråga om högerorienterad auktoritarism och orientering mot sociala dominansteorier hos ungdomar (12–17 år). Det författarna de facto visar är att det i studien finns ett samband mellan en tilltro till auktoriteter och till social dominans när världen framstår som farlig och osäker. Ungdomar visar attityder som är mer ifrågasättande mot konservativa ideal och auktoriteter och är också mindre bekymrade över frågor som relaterar till religion och social säkerhet (se även Braunthal 2010). Den högerextremistiska miljön kan erbjuda ett sympatiskt lyssnande öra, en kritisk förklaring och förenklade lösningar på ett problem som annars ter sig olösligt. Vidare menar Blazak (2001) att när ideologin i sig inte är avgörande, tenderar de flesta medlemmar att stanna i organisationen så länge den uppfyller ett behov där hatgrupper kan fungera som en slags subkulturell problemlösare och när de inte längre verkar lösa problemet går dess medlemmar vidare.

4.2.2.3 Missnöje & social oro

Missnöje med samhällets nuvarande tillstånd anges ofta vara en avgörande faktor för att unga ansluter sig till vit makt-grupperingar. Shafer, Mullins och Box (2014) studerar autobiografiska vittnesmål om hur högerextremismen vinner mark i unga individers sinnen. De menar att erfarenheter i sociala sammanhang som exempelvis i skolan, övertygar unga om att de är förfördelade i förhållande till andra icke-vita elever. Berättelserna visar hur ungdomar menar att deras vita överlägsenhet inte tas på allvar och att svarta elever har rätt att uttrycka sin stolthet (trots att de beskrivs som kriminella knarkare utan framtid) medan de själva tvingas vara tysta. Studien visar på en allmän känsla av missnöje med samhällets institutioner som i sin värdegrundade antirasism anses förhålla sig till en slags dubbelmoral som i förlängningen riskerar att leda till folkmord på vit befolkning.

Den vita mannens överlägsenhet och vit stolthet återfinns också i vissa delar av skinheadsmiljön som baseras på en traditionell överlägsenhet för den heterosexuella vita mannen och därför blir allt som kan underminera gruppens dominans ett hot; antirasism, homosexualitet, feminism och multikulturalism utgör därmed utmaningar av dominansen (Balzak 2001). Vidare definieras fyra områden som högerextremistiska

grupperingar använder som ”röd flagg” för att väcka intresse hos unga mottagliga rekryter. Det är fråga om sådant som kan uppfattas hota ordningen: 1) hot mot etnisk eller rasifierad status 2) hot mot könsstatus/maskulin status 3) hot mot heterosexuell status 4) hot mot ekonomisk status. Vidare beskriver Balzak hur rekryteringsstrategier diskuteras vid möten, där det bland annat ingår vilka unga individer som skall adresseras. Ett sätt att väcka intresse hos nya aspiranter var att skapa konfrontation med en ”motståndare” för att väcka synlighet och uppmärksamhet för gruppen.

4.2.2.4 Individuell & kollektiv viktimisering

Ett vanligt tema för radikaliseringsmekanismer (eller snarare rekryteringsmekanismer) som används i högerextremistisk propaganda är viktimisering (bl.a. McCauley & Moskalenko 2011). Genom att visualisera händelser och individer, eller den egna organisationen som offer (victims) (för våldtäkt, misshandel, åsiktsförtryck, sanktionerad förföljelse etc.) menar Ekman (2013) att identifikationsmöjligheter skapas. En negativ individuell erfarenhet av att ha utsatts för våld eller obehagliga upplevelser från någon som identifierats som högerextremismens antagonister används därför i propaganda och rekryteringssyfte.

I Europa har konservativa högermiljöer kunnat profitera på de senaste årens ekonomiska instabilitet och växande ungdomsarbetslöshet och på det ökade antalet flyktingar från andra delar av världen. En del av dem som tillhör ett majoritetssamhälle associerar industriell avveckling och (negativ) social utveckling med närvaron av ”främlingar” i samhället (Wigerfelt & Wigerfelt 2014). Social oro med vidhängande arbetslöshet, ekonomisk nedgång och politisk ambivalens är aspekter som återkommer i forskning om fluktueringar i högerextremistisk aktivitet. Lhotzy (2001) skriver att dessa faktorer är de mest avgörande när ungdomar attraheras av högerextrema miljöer som kan erbjuda stabilitet och tydlig ledning och också ett alternativ till offeridentiteten.

Liknande tankegångar finns i Braunthal (2010) som menar att ekonomisk recession och minskat hopp inför framtiden inverkar på tyska ungdomars beredvillighet att ansluta sig till högerextremistiska grupperingar. Braunthal diskuterar också att det tyska utbildningssystemet som är elitistiskt uppdelat i olika akademiska parallella spår fostrar generationer av ”förlorare” (10–15 % lämnar skolan utan examensbevis). Därmed är

ungdomar som inte erfar att det demokratiska samhället spelar på deras planhalva helt enkelt mer mottagliga för att söka sig till antidemokratiska grupper som kan identifiera och kanske eliminera orsakerna till deras avsaknad av framgång. Reiger m.fl. (2017) menar att unga som lever i vad de uppfattar som en osäker samtid och framtid tenderar att vända sig till sin 'in-grupp' – de identifierar sig med dem som liknar dem själva och som har liknande syn på omvärlden och med de tydliga normer som finns för gruppen. Grupperingar med tydliga gränsdragningar, uppfattad intern homogenitet, klara interna strukturer, gemensamma mål och gemensamt öde har enligt författarna visat sig vara attraktiva under oklara sociala förhållanden. Rekrytering av främst unga pojkar är understundom målinriktad och företrädare för högerextremistiska organisationer känner i regel till vilka unga som kan vara mottagliga för att rekryteras.

4.2.3 Barn och våldsutövande högerextremism

Det finns få studier som fokuserar på barn inom högerextremistiska miljöer. I samband med Nordiska motståndsrörelsens demonstrationer i Göteborg 30 september 2017 genomför Aftonbladet och Svenska Dagbladet en kartläggning av medlemmar inom organisationen[59]. Forskaren Helene Lööw uttalar sig i en intervju om att barn med föräldrar som är med i NMR på sätt och vis växer upp i två samhällen, att det finns "olika verkligheter" och de lär sig vad som är rätt att tala om hemma och i skolan eller förskolan. [60] En av de i artikeln intervjuade föräldrarna menar att detta är något barnen tvingas förhålla sig till, då rasistiska uttalanden i skolan eller bland kamrater kan leda till att de blir utfrysta, vilket i sin tur kan leda till negativa hatspiraler som kan reproducera känslan av utanförskap och insikten att det etablerade samhället inte är att lita på.

---

[59] Aftonbladet 27 september 2017. *Aftonbladet/SvD granskar: 58 av nazisterna dömda för brott* [hämtad 2017-11-08 från: https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/mOBe1/aftonbladet-svd-granskar-58-av-nazisterna-domda-for-brott]

[60] Kit. 27 oktober 2017. *Så uppfostras barn till nazister. Tre avhoppade föräldrar berättar*. [hämtad 2017-11-08 från: https://kit.se/2017/10/27/94901/sa-uppfostras-barn-till-nazister-tre-avhoppade-foraldrar-berattar/?ksid=a086c5f0-bc1d-11e7-ae40-714c97fe0a87]

I mars 2018 publicerar Sveriges Radio en dokumentär om Barnen i Nordiska motståndsrörelsen, gjord av Sigrid Edsenius och Martin Jönsson[61] Programmakarna frågar sig vilka barnen är och hur de påverkas av att leva i uttalat nazistiska hem och vad görs för att ”rädda barnen” (sic.). I dokumentären beskrivs bland annat barns deltagande i Nordendagarna, hur barn gör hitlerhälsningar och hur barn i tidig ålder ger uttryck för rasism och antisemitism.

4.2.4 Familj och högerextremism

Högerideologier och nationalism bygger på treenigheten folk, familj och fosterland (Expo & Kvinna till kvinna 2014). Om den heterosexuella kärnfamiljen utmanas innebär det i förlängningen ett hot mot nationens framtid varpå en konservativ familjesyn är rådande i högerextrema ideologier.

Högerextrema våldsbejakande attityder kan liksom andra attityder också ärvas ner genom generationer inom familjer. När vuxna talar negativt om exempelvis ”invandrare” planteras negativa attityder och fördomar hos barn och ungdomar. Genom vuxnas tal legitimeras och normaliseras en vardagsrasism. Detta problematiseras av Skiple (2018) som resonerar kring hur högerextrema ideal ärvs ned genom generationer och hur skolan i vissa fall arbetar för att komma åt och förändra idealen i hela familjen, genom att adressera barnen i skolan.

4.3 Propaganda

I början av 90-talet riktades en hel del uppmärksamhet mot nationalsocialistiska miljöer i Sverige. I media publicerades avtryck av flygblad, klistermärken med mera, vilket paradoxalt nog gjorde att många rasister och antisemiter fick möjligheten att ta kontakt med likasinnade (Lööw, 2017). Den växande vit makt-musiken med vidhängande magasin

[61] Sveriges radio P1 dokumentär 4 mars 2018. *Barnen i Nordiska motståndsrörelsen*. [hämtad 2018-05-05 från https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/1026574?programid=909]

och rituella konserter attraherar ungdomar på ett helt nytt sätt än vad tidigare traditionella möten och tidningar som används i propagandasyften lyckats med. I en studie av hur sambandet ser ut mellan ungas attityder till auktoritarism i kombination med psykologisk osäkerhet och hur de uppfattar att extremistisk propaganda är tilltalande eller frånstötande, samt hur den kan inverka på deras identifiering med sin nationalitet, finner Riegel m.fl. (2017) att social osäkerhet har ett tydligt samband med högerextremistiska attityder. Ju mer osäker individen uppfattar sin samtid och framtid, desto mer attraktiva blir auktoritära budskap och nationella identiteter. Författarna poängterar dock att det är auktoritarismen som förefaller vara det som är mest tilltalande och menar att detta potentiellt kan användas i preventivt syfte.

> As the found interaction effect suggest, authoritarianism therefor is not necessarily tied to a higher vulnerability for extremist groups and their propaganda but can also be tied to fostering counter-arguments the present a peaceful, but clearly structured message (Riegel m.fl. 2017:220).

Med kunskaper om propagandans tilltalande kraft och vetskap om att ungdomar kan attraheras av tydliga starka ledare, kan auktoritarism användas som en preventiv strategi.

I en internationell forskningsöversikt över extremistiska gruppers användande av internet och sociala medier, sammanfattar Alava m.fl. (2017) vad det är som möjliggörs genom interaktiv kommunikation på nätet. Författarna menar att spridandet av hatretorik och propaganda och möjligheten att synas på många forum kan göra att organisationer och grupperingar kan komma ut i ljuset och nå en allmän publik. En annan aspekt är att genom deltagande i diskussionsforum och genom sociala kontaktnät kan enskilda individer erfara sammanhang med likatänkande och så kallade ensamagerande kan få stöd för sina tankar. Även spridda grupperingar och mindre falanger kan få möjlighet att organisera sig lokalt, nationellt och internationellt och samarbeta i antidemokratiska frågor och etablera sig inför allmänheten som patrioter. Genom sociala medier kan också väletablerade marknadsstrategier användas för att sprida information. I en studie av tio högerextremistiska hemsidor visas att tecknade filmer, musik och dataspel används för att attrahera en yngre publik.

Olika grupperingar influeras också av varandra på internet, särskilt i frågor om att forma kollektiva identiteter och solidaritet både internt och gentemot andra grupperingar. Det är exempelvis relativt enkelt att starta en Facebookgrupp där sympatisörer kan anmäla sitt intresse för kampanjer och evenemang som konserter och demonstrationer och informationen om vilka andra som anmält intresse att delta är lättillgänglig (Lööw, 2017). Under 2015 och 2016 fylldes också Facebook med grupper och sidor som skapats i protest mot etablerandet av nya flyktingboenden. En del av dessa uppmanade till nedbränning, genom att bland annat ange adresser på lokaler och tipsa om tillvägagångssätt.

Sela-Shayovitz (2012) som studerar nynazism i Israel menar att interaktion med andra grupper kan ses som socialisering och lärande av och om den nynazistiska subkulturen. Även Shafer m.fl (2014) visar hur unga vit makt-sympatisörer funnit att internet och extremistiska hemsidor utgör en källa till kunskap som blir avgörande för att bekräfta att deras spirande övertygelse stämmer och att de delar sina ställningstaganden med många andra. Samtidigt ger internet en möjlighet för grupper på olika fysiska platser att försöka imponera på varandra. En sådan kraftmätning kan tjäna som en mekanism för ökade våldsamheter i syfte att nå social status inom högerextrema kretsar.

Högerextremistiska miljöer i Sverige är generellt skickliga på att använda sig av propaganda och internet är en väl utnyttjad kommunikationskanal i jämförelse med de andra grupperingars användande (Statens medieråd 2013). Högerextrema hemsidor är också utvecklade på ett sådant vis att de inbjuder till kommentarer och diskussioner om olika ämnen. Hammerskins nation och andra väletablerade organisationer erbjuder chatt-forum där likasinnade medlemmar kan diskutera sina brännande frågor utan insyn från icke invigda. I Sverige är Nordiska motståndsrörelsens hemsida Nordfront och Samhällsnytt (tidigare Avpixlat) framträdande vad gäller hatbudskap i både artiklar och information och användargenererat material i form av diskussioner och inlägg (Kaati m.fl. 2017c). Aktiviteten på denna form av sidor har också ökat markant under de senaste tre åren.

Vit makt-scenen utnyttjar också effektivt internet för att sammanlänka fans och sympatisörer världen över och möjligheterna att etablera och förankra kontakter på sociala nätverkssajter inbegriper sociala dimensioner som kan förstärka upplevelsen av gemenskap och tillhörighet även om fysiska avstånd försvårar möten öga mot öga (Futurell m.fl.2006; Sivenbring 2016a).

I Statens medieråds (2013) kartläggning av antidemokratiska, extremistiska och våldsbejakande sidor på nätet beskrivs hur rasideologiska miljöers sidor ofta innehåller berättelser om hur ”oskyldiga svenskar” rånats, misshandlats eller våldtagits av ”invandrare”. Syftet med den typen av rapportering och diskussion är att måla upp en bild av att vårt nuvarande samhälle inte klarar av att skydda sina medborgare. Mot dessa faror porträtteras rasideologiska miljöer som ett fungerande skydd. Högerextremistiska organisationer använder sig av ”alternativ nyhetsförmedling” och tar nyheter från media och formulerar om händelser i rasistiska/nationalistiska/ nationalsocialistiska ordalag.

Svenska högerextremistiska organisationer var tidigt ute med att använda sig av internet för att kommunicera och sprida information och propaganda. Ekman (2014) beskriver hur medieproduktion och spridning av videoklipp är en nyckelstrategi i högerextremistiska grupperingars kommunikativa repertoar. Genom analyser av ett stort antal videoklipp publicerade av svenska högerextrema grupperingar på YouTube (bland annat NMR och NU) visar Ekman hur videoklipp används för att nå ökad synlighet för organisationens sak och för att stötta sympatisörer i kampen samt locka nya aktivister att ansluta sig. Videoklippen artikulerar en kollektiv identitet och social samhörighet genom att framhäva manifestationer, konfrontationer, homo-social aggressivitet och våld. Klippen belyser också utomhusaktiviteter och fysisk exercis som representerar hälsa, maskulinitet och kamratskap.

4.3.1 Symbolik och musik som lockelse

De högerextrema miljöerna impregneras av symbolik och mytologi som unga människor kan attraheras av. Braunthal (2010) skriver att musiken, symbolerna, myterna, modet och livsstilen är en viktig aspekt för ungdomar som söker en politisk hemvist. Studier har visat att just livsstilen och sociala och ideologiska aktiviteter, att lyssna på musik tillsammans, ha ett gemensamt sätt att tala, symboler, klädsel och ritualer spelar stor roll för de unga som ansluter sig till en vit makt-grupp. Teorier där identifikation och grupptillhörighet markeras genom mode, stil och musik är vanliga i studier av subkulturer (Johansson & Lalander 2017). Förutom att markera tillhörighet och gemenskap kan estetiken verka tilldragande för individer och blir på så vis viktig för attraktiviteten hos miljön. Pisou och Lang (2015) studerar hur nationalradikala grupper i Tyskland lånar estetik och ideologi

från vänsterautonoma grupperingar och visar att sådant som antikapitalism, antiimperialism, punk, bruket av palestinasjalar, tatueringar och till och med bilder av Che Guevara understundom ingår i den högerextrema arsenalen. Vänsterautonomas subkulturella uttryck hämtas och ompaketeras helt enkelt i en högerextrem inramning. Pisou och Lang (2015) resonerar kring detta som medvetet strategiska val. Det som verkar fungera för andra kan helt enkelt anpassas till den egna gruppen.

Ideologi blir mer intressant och spännande om andra, särskilt individer som är kända eller som det finns anledning att beundra, tror på den. Det allra vanligaste verktyget för att sprida vit makt-ideologi är med hjälp av musik. Genom vit makt-musik blir ideologin tillgänglig och legitim och kan tillföra en slags normalitet för den som tvivlar (Balzak 2001). Musiken kan utgöra en första kontakt med rörelsen (Pisiou 2015). Futrell, Simi och Gottshalk (2006) belyser vit makt-musikscenen och menar att den också utgör en slags brygga mellan generationer då vitaliteten i musiken och dess rättframma riskfyllda och tabubelagda budskap attraherar unga nykomlingar.

4.4 Barns erfarenheter av våldsbejakande högerextremism

Forskning om barn inom högerextremistiska miljöer är begränsad. Dels handlar det om att högerextremism anses vara ett ungdomsfenomen, dels om att det finns svårigheter i att få tillgänglighet till barns röster i de fall då föräldrar är aktiva. Christer Mattsson vid Segerstedtinstitutet anger i P1:s dokumentär om Barnen i Nordiska motståndsrörelsen[62] att många av barnen ”går under radarn”, de märks generellt inte förrän de kommer upp i tonåren.

I den skånska småstaden Klippan mördades år 1995 ivorianen Gerard Gbeyo av en 16-årig pojke med nazistiska sympatier. Några dagar senare placerades ett svartmålat kålhuvud på platsen för mordet med meddelandet ”Ett minne till en man som inte tillfört något, mer än en stor kostnad. Klippans kommun” (Wigerfelt & Wigerfelt 2001; Gardell 2017). Pojken dömdes till fyra års fängelse och motiverade mordet med de 14 orden[63]. I en

[62] Sveriges radio P1 dokumentär 4 mars 2018. *Barnen i Nordiska motståndsrörelsen*. [hämtad 2018-05-05 från https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/1026574?programid=909]

[63] ”Vi måste säkra existensen för vår ras och en framtid för våra vita barn”

fallstudie av Klippans kommun i Skåne, som gjorts känd för mordet 1995, och för förekomsten av högerextremism på olika nivåer i kommunen, studerar Wigerfelt och Wigerfelt (2014) ungdomars berättelser av sitt deltagande och sympatier för nazistiska rörelser. De berättar om hur de i hemmet hört och deltagit i diskussioner om hur orättvist det är att ”invandrarna” får förmåner och bidrag medan de själva tvingas kämpa med knappa ekonomiska omständigheter. De vittnar också om narrativ om hur märkligt de främmande beter sig och att de är kriminella. Ungdomarna menar att de själva, genom sitt deltagande i vit makt-miljöer till skillnad från sina föräldrar gör något åt saken. De betraktar inte sig själva som extremister, utan som förkämpar för nationen och den vita rasen. Liknande vittnesmål återfinns i autobiografiska och biografiska berättelser studerade av Schafer m.fl. (2014). Ungdomar som anslutit sig till vit makt-miljöer har ofta en familjebakgrund där minst en vuxen har förespråkat vit arisk överhet och rasism. I ett utdrag från en sådan berättelse säger en ung man: ”Everyone in my family is white and proud, but they seem to be too afraid to try and fight the established order of things. I am drawing a line in the sand” (Schafer m.fl. 2014:185). Det är förstås inte särskilt anmärkningsvärt att barn ärver ideologiska övertygelser, men som många socialpsykologiska teorier föreslår får kamratgruppen ofta i ungdomen en allt större betydelse för vilken väg unga väljer– eller har möjlighet – att gå.

I en studie av våldsutövande högerextremister i Israel, visar Sela–Shayovitz (2012) hur ungdomar som fängslats efter att de utfört våldsdåd, berättar om uppväxter kantade av konflikter och ofta våld i hemmet. Ungdomarna beskriver att särskilt deras fäder har en överkonsumtion av alkohol och att föräldrarna har en negativ inställning till det israeliska samhället och myndigheter. De beskriver också känslolösa relationer till mödrar och känslor av att ha blivit förskjutna av sina fäder.

4.5 Att lämna våldsbejakande högerextremism

Det är få personer som stannar i vit makt-miljöer livet ut, inte heller är alla öppna med sitt engagemang. För en del handlar det om att dra sig undan den aktiva miljön och istället vara en passiv betraktare, att kanske stötta ekonomiskt eller konsumera vit makt-kultur genom nätet, tidningar och musik (Nilsson Lundmark & Nilsson 2013). Det är inte ovanligt att individer inom vit makt-miljöer fortsätter över i en kriminell gängmiljö

(Wilchen Christensen & Lerche Mørck 2017). Forskningen om individer som lämnat högerextremistiska miljöer och organisationer är relativt omfattande. En framgångsfaktor för individer som ansluter sig till program som EXIT (bl.a. drivet av Fryshuset i Stockholm) är möjligheten att undanröja stigmatisering. I EXIT arbetar coacher och mentorer med ett eget förflutet i högerextremistiska miljöer och detta arbete kan vara ett av de få som erbjuder möjligheten att faktiskt använda sig av det de lärt sig av sin tid i högerextremistiska miljöer. Wilchen Christensen (2015) menar att inriktningen på att onda handlingar inte definierar en person har stor betydelse för både dem som arbetar inom EXIT och dem som söker stöd att lämna högerextremismen. Betydelsefull är också hållningen att individer som anslutit sig till högerextrema grupperingar i Skandinavien inte nödvändigtvis gör det för att de har extremistiska värderingar, utan att de utvecklar extremistiska attityder för att de av en eller annan anledning anslutit sig till en miljö (se även Bjørgo 2009). Ett mer utvecklat resonemang om exit-processer finns i del fem.

4.6 Fortsatta utmaningar

I NTC:s (2018) helårsbedömning av terrorhot för 2018, beskrivs högermiljön vara mer inriktad på opinionsbildande aktiviteter än på våldsbrott, det finns emellertid delar av miljön som förespråkar en mer hårdför linje och som kan ha en högre avsikt att begå terrorattentat. Däremot förväntas direkta konfrontationer i samband med demonstrationer och andra typer av opinionsyttringar. I samband med valet hösten 2018 beräknas högermiljöer sammandrabba med autonoma miljöer. En viktig utmaning kan vara att se till att det finns mer parlamentariska vägar för unga människor att uttrycka sitt missnöje utan att bruka våld.

Extremistiska miljöer bygger på polaritet och på andra sidan finns den andre: den som drabbas av våldet från vit makt-rörelsen. Vi kan tala om både symboliskt och fysiskt våld. Wigerfelt & Wigerfelt (2014) intervjuar även minoritetsungdomar i sin fallstudie av mordet i Klippan där mörk hud eller ett icke-svenskt utseende snabbt kategoriserar individer som ”invandrare” och därmed en måltavla för olika former av hot och misshandel. Att leva under omständigheter som hela tiden påminner om att en är ett potentiellt offer för allt från förfinad förödmjukelse till fysiskt våld och till och med mord

på grundval av att vara kategoriserad som den andre är en del av ett större nätverk av förtryck. Det ständigt närvarande hotet begränsar livet och självförtroendet för dem som drabbas.

DEL 5. Våldsbejakande vänsterextremism

Children are not the people of tomorrow, but people today
(Janusz Korczak).

5.1 Introduktion

I beteckningen vänsterextremism inbegrips grupperingar som befinner sig längst ut till vänster i den (oprecisa) politiska skalan: socialism–liberalism. Gemensamt för vänstermiljöernas ideologier är att de bekänner sig till uppfattningen att människor är fångade i förtryckande, avhumaniserande kapitalistiska samhällsinstitutioner och att det är nödvändigt att medvetandegöra allmänheten om tillståndet och att revolution är nödvändig för befrielse (McClosky & Chong 1985; Visser m.fl. 2014). Därmed är den vänsterextrema eller autonoma miljöns motståndare som militansen riktar sig mot, ett abstrakt system snarare än en utpekad grupp (Andersson 2013). Säkerhetspolisen (2016; 2015; 2014) använder i regel beteckningen den autonoma miljön för att inbegripa individer och grupper i den utomparlamentariska vänstern som inte tar avstånd från våld i politiskt syfte.

De autonoma sammanfattar snarast en organisatorisk beteckning och inte en sammansluten organisation eller miljö (Flyghed 2013). De innefattar även aktivism inriktad mot miljö- eller djurrättsfrågor vilka inte alltid har någon politiskt färgad inriktning. Inom forskning finns betraktelser av de autonoma miljöerna både som subkultur och social rörelse (t.ex. Karpantshof 2015). Wasshede (2010) använder begreppet rörelse (eller rörelse av rörelser) för att betona att vänstermiljön består av nätverk, organisationer och institutioner och att det är en ”rörelse som rör sig” (ibid, s. 74) som är föränderlig och svår att begränsa. Även Wennerhag (2017) påpekar att i Sverige har det sociologiskt inriktade perspektivet som fokuserar på sociala rörelser främst intresserat sig för politiskt våld från den vänsterradikala rörelsen. En social rörelse brukar beskrivas som en form av ”förlängd kampanj”, enligt Tilly och Tarrow (2007) är en social rörlse ”a sustained campaign of claim making, using repeated performances that

advertise the claim, based on organizations, network, traditions, and solidarities that sustain these activities" (s. 8). Forskning om sociala rörelser visar att de som ägnar sig åt politiskt motiverat våld, redan är en del av en rörelse och att det därmed blir mer intressant att studera de processer och individuella omständigheter och val som gör att vissa individer inom rörelsen utövar våld och hur det inverkar på rörelsen internt. Wennerhag (2017) menar att studier av sociala rörelser kan användas för att kasta ljus över radikalisering.

I denna del av kunskapsöversikten används den autonoma miljön, eller rörelsen för att beteckna det bredare perspektivet medan vänsterextremism eller vänster-miljö/rörelse betecknar politisk orientering.

Forskningen återkommer också till att vänstermiljön inte har något "grand narrative" eller "master frame", det vill säga en gemensam ram som följer miljön och dess ideologi över tid. Det finns ingen "guldålder" att hänvisa till och inga uppenbart "heliga skrifter" att utgå ifrån (Andersson 2013). I avhandlingen Passionerad politik, skriver Wasshede (2010) att det finns en historia av motsättningar inom vänsterrörelsen vad gäller fokus på klassfrågan och könsfrågan och att klassfrågan inbegriper syndikalism och anarkism medan könsfrågan relateras till (anarka-)feminism. En gemensam tendens för vänsterrörelser världen över är dock att 1970-talet som dominerades av "klasskampen" har ersatts av en samtida idé om "anti-neoliberal globalism" som en förenande master frame (Andersson 2016a; Karpantschof 2015).

I en storskalig kvantitativ studie[64] av vem som stöder vänsterradikala ideologier och av vilken anledning de gör det i 32 europeiska nationer visar Visser, Lubbers, Kraaykamp och Jaspers (2014) med stöd av analyser på individuell nivå och utifrån kontext, hur politiska preferenser placerar sig på den metaforiska vänster–högerskalan. Urskiljbara mönster och gemensamma nämnare som framträder i studien är att arbetslösa individer, eller individer med låglönearbeten, är mer vänsterorienterade, samtidigt är det fler högutbildade som dras till vänster än till högerradikala idéer. Kvinnor, utomlandsfödda,

[64] Datan utgörs av svar på European Social Survey från åren 2002, 2004, 2006, 2008 och 2010 och innehåller information hämtad från ca 230 000 individer från 15 års ålder. Den aktuella studien inbegriper självskattningar av politiska sympatier tillsammans med variabler som kön, etnicitet, inkomst, social klass, sysselsättning, attityder till ekonomisk fördelning, utomeuropeiska individer etc.

och icke-religiösa individer är också de som synliggörs i statistiken och en gemensam åsikt bland vänstersympatisörer är att kapitalismen inte fungerar och att de ger uttryck för en positiv inställning till inkomstutjämning.

Ett annars vanligt påstående i forskning om miljön är att dess anhängare är mer intellektuella och välutbildade individer från ekonomiskt och utbildningsmässigt starka bakgrunder än individer inom den högerextrema miljön (McClosky & Chong; MUCF 2016d). Säkerhetspolisen & Brå (2009) konstaterar också att vänsterextremismen främst är centraliserad till storstadsregioner. Den vänsterautonoma miljön karaktäriseras av löst sammanhängande grupper och individer där anslutande till en organisation eller gruppering kan handla om särskilda sakfrågor som kan leda till utövandet av våld (MUCF 2016d). Därmed ligger det också närmare till hands att tala om vänsterextremism som tendenser och ögonblicksbilder.

5.1.1 Hot mot demokratin

I Säkerhetspolisens årsbok (2016) bedöms inte vänsterextrema grupperingar utgöra något reellt hot mot det demokratiska systemet i Sverige, däremot kan de utgöra ett hot mot grundläggande fri- och rättigheter, då brottslighet från vänsterextremistiska grupperingar kan få myndighetspersoner och politiker att avstå från att uttrycka sina åsikter eller engagera sig i politiska frågor. Den autonoma miljön menar att myndigheter och styrande personer ligger bakom en utbredning av vardagsfascism, därmed kan individer i beslutsfattande ställning hotas och den autonoma miljön får liksom den högerextrema en form av skrämselkapital. Under 1970-talet var bilden en annan, under denna period ansågs det huvudsakliga terrorhotet komma från extremvänstern (Sarnecki 2017). Säkerhetspolisen (2016) beskriver den samtida autonoma miljön på följande vis:

> Den autonoma miljön [i sin tur] vill ha ett klasslöst och ekonomiskt jämlikt samhälle och ett styrelseskick med direkt demokrati där arbetarklassen får ett större inflytande (Säkerhetspolisen 2016: 30).

Något förkortat och förenklat underkänner den vänsterextremistiska miljön samtida former för demokrati. Den menar att demokratin främst tjänar till att upprätthålla kapitalismens förtryck och att den representativa formen av demokrati inte alls är

representativ, snarare reproducerar den rådande existerande maktförhållanden (Carlsson 2016). När det gäller brottslighet är den autonoma miljön mest involverade i skadegörelse och narkotikabrott.

5.1.2 Grupperingar, organisationer och miljöer

Trots att miljön är löst organiserad finns det några aktiva grupperingar eller snarare nätverk som är aktiva i Sverige. Dessa kan vara svåra att överblicka då registreringar och medlemskap är något som ofta undviks.

5.1.2.1 Antifascistisk aktion

Det landsomfattande svenska nätverket Antifascistisk aktion (AFA) bildades 1993. Verksamheten är uttalat militant antifascistisk och förknippas generellt mest med direkt konfrontation med nynazistiska organisationer (Andersson 2013). AFA är internationellt väletablerat och i Europa har det under tidigare delar av 2000-talet funnits samverkan mellan olika nationella grupperingar och nordiska aktivister har deltagit i antikapitalistiska demonstrationer vid toppmöten mellan t.ex. företrädare för Europeiska Unionen. I Prag 2001 och med anledning av Världsbankens möte, samlades runt 3 000 anhängare till AFA från Tjeckien, Tyskland, Danmark, Storbritannien och Sverige med syfte att störa mötet. En talesman för tjeckiska AFA säger ”We are one of the groups that don’t shy away from using violent methods (...) If we engaged in peaceful protests, 80% of the public would ignore it”[65].

På AFA-nätverkets svenska webbsida (antifa.se) beskrivs agendan för Antifascistisk aktion:

[65] Ratnesar, R., Burke, G., Carassava, A., Frank, S., Gyulai, L., Harding, G., Stojaspal, J. & Wosnitza, R. (2001). Chaos incorporated. *Time International* (Canada Edition). 7/23/2001, Vol. 158. Nr. 3.

> Vi har en frihetlig socialistisk grundsyn och ser oss som en del av en bredare militant utomparlamentarisk vänsterrörelse. Vi samlas i kamp mot sexism, rasism, kapitalism och homofobi[66].

Genom definitionen av att vara en militant och utomparlamentarisk rörelse, signalerar AFA att de inte ansluter sig till den gängse representativa demokratin och att de själva anser sig vara redo att ta till våld. Efter medias rapportering från skeenden kring EU-toppmötet i Göteborg 2001 har AFA mer eller mindre fått symbolisera vänsterextremism och därtill har de förknippats med svarta blocket[67] (Andersson 2013). Det svarta blocket definieras av att aktivister är svartklädda och ofta maskerade ungdomar som utgör ett ”block” av den ordinarie demonstrationen. Det är ofta denna grupp som särskilt bevakas av polis vid demonstrationer. Wallman (2006) beskriver att det svarta blockets taktik är att ”infiltrera” sig med vanliga ungdomar i demonstrationståg för att sedan bryta sig ut och gå till attack mot polis eller andra aktivister, i syfte att skada, för att sedan åter beblanda sig och söka skydd bland övriga demonstranter. Detta försvårar för polisen att avgöra vem det är som utövat våld eller begått brott.

5.1.2.2 Revolutionära fronten

I Göteborgskravallernas efterdyningar och interna diskussioner om huruvida vänsterautonoma miljön skulle utöva en mer eller mindre hårdför aktivism, såg Revolutionära fronten (RF) sitt ljus. Därmed anammade också RF förnyat fokus på klassfrågor och arbetarklassens villkor (Jämte 2013). Till skillnad från andra autonoma grupperingar ställde RF krav på sina medlemmar att de skulle bevara interna förehavanden och inte engagera sig i annan politisk aktivism än den som förordades av RF. Grupperingen lades ner 2015, men ägnade sig innan det åt vad som i MUCF (2016d) beskrivs som militant men småskalig antifascism.

---

[66] antifa.se (2017) Presentation. [hämtad 2017-09-05 från: https://antifa.se/presentation/]

[67] ”Det svarta blocket” är en vanlig benämning på anarkistiska demonstranter som klär sig i svart och maskerar sina ansikten. Se t.ex. Magasinet Arena 14 augusti 2001, *Prolog:Per Virtén ser nya uppgifter för vänstern*. [hämtad 2017-09-05från: http://www.magasinetarena.se/2001/08/27/ledare-_per_wirten_ser_nya_uppgifter_for_vanstern/]

5.1.3 Brytpunkter i Norden - Göteborgskravallerna och BZ-rörelsen i Köpenhamn

Exempel på avgörande händelser för autonoma rörelser i Norden är bland annat kravallerna i Göteborg 2001 och händelser relaterade till Ungdomshuset på Jagtveien 69 i Köpenhamn som kulminerar under 2007. Händelserna kringgärdas av våldsamheter och ges vid båda tidpunkterna stort utrymme i både nationell och internationell media. Händelserna kan betecknas som brytpunkter då de inverkar på hur miljöerna kommer att betrakta våld och våldsanvändning för att nå politiska mål.

5.1.3.1 Göteborgskravallerna

En tidpunkt och händelse som fick stor avgörande betydelse för den vänsterautonoma miljön i Sverige är det som i offentliga sammanhang brukar benämnas för Göteborgskravallerna, vilket får beteckna en serie händelser i samband med EU-toppmötet och George W Bushs besök i Göteborg juni 2001. I demonstrationer och sammandrabbningar mellan polis och aktivistgrupper som AFA och det s.k. svarta blocket skadades 143 demonstranter och 53 poliser. Under dagarna i Göteborg greps 530 personer och tre personer skottskadades. På grundval av tidigare upplopp i Prag och Nice, var polisen väl förberedd och 2 500 poliser fanns i tjänst i Göteborg. Polisen förberedde för 3 000 – 4 000 svenska och utländska aktivister. I själva verket blev antalet demonstranter och aktivister många fler (runt 50 000 enl. Wallman 2006). Polisen spärrade av och stormade lokaler där aktivister befann sig och tog individer i förvar. Aktivister beväpnade sig med tårgas, gatsten och järnrör för att attackera poliser (Wallman 2006). När polisen valde att skydda Svenska Mässan (där toppmötet arrangerades) mot aktivisterna, attackerades istället butiker och verksamheter på Kungsportsavenyn. Butiker, restauranger, bankomater och fastigheter skadades och flera bränder startades. Självklart var inte alla dessa aktivister anslutna till AFA utan flera autonoma nätverk och organisationer deltog och därtill enskilda individer.

Ratnesar m.fl. (2001) refererar till svensk polis som menar att uppploppen i Göteborg dirigerades av ett ”organiserat europeiskt nätverk av trubbelmakare” och dessa är svåra

att identifiera och övervaka på förhand. Detsamma konstateras av Wallman (2006) som menar att många av deltagarna i de ”upplopp” mot toppmöten som skedde runt år 2000–2001 var desamma. De benämns ”kravallturister” vars syfte är att resa världen runt för att mäta sina krafter mot polisen och förstöra för dem som företräder kapitalismen. I kölvattnet av efterföljande debatt och den vänsterautonoma miljöns skuld i frågan, tog många vänsterorganisationer avstånd från AFA som uppmärksammades som ansvariga. Händelsen har också lett till att vänsterrörelser i högre grad tagit avstånd från våld i aktioner (Carlsson 2016).

Händelserna i Göteborg har tillsammans med demonstrationer och upplopp i Genua och Prag under 2001 fördömts och kommenterats offentligt av flertalet vänsterautonoma organisationer. Efter Göteborg annonserar exempelvis den miljöaktivistiska ”Friends of the earth” att de inte reser till kommande möte i Genua på grundval av att de inte kan garanteras fredlighet och säkerhet. Ratnesar m.fl. (2001) poängterar att motstånd mot våld kan vara en strategi för att behålla stöd från allmänheten, och att det kan kräva att de autonoma miljöerna själva tar tydlig ställning och gör sig av med våldsamma anhängare. Franska ATTAC proklamerar strax efter sommaren 2001 att de aldrig kommer att bli ertappade med att krossa fönster eller utöva våld mot en polisman och att de kommer att göra allt de kan för att marginalisera våldet.

Intern kritik har riktats mot den form av machokultur som omgärdade inledningen av 2000-talet och hur våld används som politisk strategi och de konsekvenser våldet får för utövarna (Wasshede 2010). Det finns diskussioner som pekar mot att även om den vänsterautonoma rörelsen i Sverige inte tagit kategoriskt avstånd från våld, så har fokus förflyttats från våldsutövande till våldsbejakande.

5.1.3.2 BZ-rörelsen och Ungdomshuset i Köpenhamn

I Danmark har händelser kring den så kallade BZ-rörelsen (efter tyskans bezetzt som betyder ungefär besättning eller ockupation) i Köpenhamn lett till liknande utveckling. Rörelsen har gjort sig välkänd för sin beredvillighet att utöva våld. Husockupationer, demonstrationer, blockader och skadegörelse utgjorde under en lång period vardagen i vad som liknades vid ett gerillakrig mellan amerikansk imperialism och socialistisk

revolution (Karpantshof 2015). I en radiodokumentär producerad av P3[68] beskriver René Karpantshof, som vid tiden deltog i rörelsen, men som idag är sociolog och studerar autonoma grupperingars aktivism, att BZ-rörelsen var uttalat militant och mer våldsbenägen än andra rörelser. Syftet och innehållet för organisationens motstånd har förändrats över tid, inledningsvis fokusera på husockupationer i Köpenhamns innerstad till att fokusera mer på kapitalism, fattigdom i tredje världen, miljöfrågor och motstånd mot nynazism (Mikkelsen & Karpantshof 2001; Christensen 2010). Våldsamma sammandrabbningar med polis, där 11 aktivister blev skjutna (samtliga överlevde mirakulöst) har gett miljön en symbolisk status som än i dag lockar unga köpenhamnare att ansluta sig till autonoma rörelser. I en analys av rörelsen, publicerad 2001 innan våldet eskalerar, menar Mikkelsen och Karpantshof (2001) att rörelsen bäst kan förstås som ett samspel mellan ungdomsorganisationer, utvecklandet av radikal medvetenhet och omvärldens reaktioner.

Den autonoma rörelsen kring Ungdomshuset lever ett ganska undanskymt liv fram till 2006 då beslutet att stänga Ungdomshuset tas, vilket leder till våldsamma protester och sammandrabbningar mellan polis och aktivister. Aktivisterna fortsätter att provocera polisen med barrikader och anlagda bränder. Aktivisterna samlas bakom argumentet ”Politiker lyssnar bara när vi ställer till trubbel”. I mars 2007 intas huset av polis och konflikten eskalerar igen. Ungdomar strömmar till från hela Danmark och även från Sverige och Norge och händelserna har kallats för de mest våldsamma dagarna i Danmarks historia. 850 personer anhålls och 200 häktas, mirakulöst nog kommer ingen till allvarlig skada. Konflikten fortsatte fram till 2008 då ungdomarna får ett nytt ungdomshus som ersättning för det hus som revs i mars 2007. Karpantshof (2015) resonerar kring hur en sådan långdragen konflikt som den om Ungdomshuset, illustrerar hur fredliga protester som visar sig otillräckliga i kombination med utsikten att ändå lyckas få sin vilja igenom leder till en form av utmaning av en fryst situation. Genom iscensättning av ett våldsamt drama som bedöms vara värd ansträngningen i relation till vad det kan komma att kosta, i jämförelse med att inte göra någonting ges aktivismen och våldet en mening. Vidare menar författaren att exemplet också kan lära oss något om

[68] P3 Dokumentär, 7 augusti 2011. *Ungdomshuset i Köpenhamn*. [hämtad 2018-05-06 från https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/56873?programid=2519]

radikalisering. Externa faktorer som hot, möjlighet, interaktion och transnationalism är aspekter som avgör när och hur radikalisering möjliggörs.

Enligt polisens dokumentation var hälften av de 2 500 individer som gripits under den långdragna konflikten om Ungdomshuset, vanliga Köpenhamnsbor mellan 15 och 30 år från alla möjliga yrken och samhällsklasser. Många hade aldrig förut varit en del av några oroligheter och en del hade aldrig ens besökt Ungdomshuset utan reagerat med ilska på vad de läst i medias rapportering. (Karpantshof 2015).

5.2 Barnets position

Inom vissa delar av den vänsterautonoma miljön finns en kritik mot den heteronormativa kärnfamiljen vars positiva motpol anses vara den öppna stjärnfamiljen[69]. I Wasshedes (2010) studie av utomparlamentariska vänsteraktivister, talar deltagarna i studien om idealt föräldraskap, men inte i någon högre grad om sina barn. I föräldraskapet ingår sådant som en kontroll av vilka normer som överförs på barnet, om att inte erbjuda allt för explicit könade leksaker som Barbiedockor eller prinsessklänningar. Det kan också handla om en medvetenhet om att uppmuntra busighet och tuffhet hos små flickor.

Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen (2009) presenterar den autonoma miljön som varande en ungdomsrörelse. De senaste årens nedtonande av våld och risk till förmån för långsiktigt politiskt arbete menar Lundstedt (2016) kan ha förändrat långvarigheten i engagemanget och lett till att medelåldern ökat till runt 25 år. Genom att jämföra data från olika studier visar Wennerhag (2017) hur de som är rörelseaktiva eller kan tänka sig att bli det, eller de facto deltar i freds-, antikärnkrafts-, miljö-, kvinnor- eller husockupationsrörelsen, är yngre, högre utbildade och tillhör en högre social samhällsklass än befolkningsgenomsnittet i ett flertal studerade länder (bl.a. Nederländerna, USA och Sverige). Samtidigt, poängterar Wennerberg är det viktigt att vara medveten om att överrepresentationen av socialt resursstarka grupper också präglar mer konventionellt präglade former av politiskt deltagande. Det som skiljer ut just sociala

[69] Stjärnfamilj, är en omskrivning av ordet kärnfamilj och är menat att illustrera att familjekonstellationer inte nödvändigtvis är sammansatta av mamma, pappa, barn (Nordén, kommande 2018)

rörelser är att de i större utsträckning attraherar unga människor. I en amerikansk avhandling om ”ungdomlighet” i vänsteraktivism, visar Holly Scott (2013) hur idéer om ungdomars radikalitet har med föreställningar om ungdomsåren att göra och att dessa föreställningar kan vara en produkt av mediabilder snarare än av ungdom.

Den autonoma miljön attraherar fler kvinnor och unga tjejer än vad vit makt- eller den islamistiska miljön förefaller göra även om den vänsterextremistiska miljön liksom de andra våldsextremistiska miljöerna domineras av män. En stor skillnad ligger dock i att den vänsterextrema miljön i stor utsträckning präglas av jämställdhetsmål och feministiska ideal och aktivism mot främlingsfientlighet och homofobi (Carlsson 2016). Trots det visar studier att våldsanvändningen inom miljön är könad, det är männen som främst utövar våld, och att det också handlar om internt våld mot kvinnor i miljön (Christensen 2010). I politiska aktioner med våldsinslag är det, trots att kvinnor är överrepresenterade vid sådana händelser, främst männen som ägnar sig åt skadegörelse och olaga hot (Brå & Säkerhetspolisen 2009).

Enligt Säkerhetspolisen och Brå (2009) är fördelningen 75 procent män och 25 procent kvinnor, dessa siffror baseras dock på brottsstatistik, enligt MUCF (2016c) är fördelningen något mer jämn och det verkar som om kvinnorna bara är marginellt färre än männen i miljön. I en studie av hur våld och maskulinitet konstrueras bland män i den radikala vänstern visar Christensen (2010) att maskulinitet och hypermaskulinitet inte inverkar på samma vis i den autonoma miljön som den gör i vit makt-miljön. Det heterosexuellt färgade språk och den heteronormativa hållning som råder i de andra miljöerna saknas i den vänsterautonoma miljön som också förefaller vara mer heterogent sammansatt och kvinnor och flickor anses inte vara i något särskilt behov av stöd och beskydd (MUCF 2016c). Unga män i den autonoma miljön sympatiserar i regel med den feministiska kritiken och med etniska minoriteters situation. Strukturella positioner och trassliga uppväxtförhållande verkar således inte fungera som förklaringsmodell för våldsutövande i den autonoma miljön. Enligt Christensen (2010) handlar det istället om politiska socialisations- och lärprocesser inom de organisationer som de unga männen agerar i. Den kollektiva identiteten inbegriper således en hyper-maskulinitet som främst används inom miljön, där ett mer känslomässigt symboliskt våld används för att skapa interna hierarkier. Vidare visar Christensen hur våldsanvändning legitimeras av deltagarna som en form av självförsvar. Unga aktivisters erfarenheter av våldsamma konfrontationer med

nynazister, fascister och polis fungerar enlig deltagarna som en motor för och som ett legitimerande av våldshandlingar. Radikalisering blir därmed en reaktion och ett försvar mot de upplevda motståndarnas hot och våld.

Problematiserandet av heteronormativa mönster utgör en central fråga för den vänsterautonoma miljön. I studier av utomparlamentariska vänsteraktivister visar Wasshede (2010) hur den antinormativa hållningen inom miljön handlar om motstånd mot dominerande normer om kön och sexualitet och vad dessa utestänger. I detta motståndsarbete upprättas andra normer och gränssättningar. Dessa berör hur individer kan vara, se ut och agera och ändå höra till ”de normbrytande”. Det innebär att det också finns normer för hur normbrott kan se ut. Wasshede menar att könsmaktsordningen är den mest accepterade tolkningsramen för att förstå sina erfarenheter inom rörelsen.

5.2.1 Vänsterextremistisk anslutning och legitimering av våld

Det finns förstås en mängd olika orsaker till att unga människor ansluter sig till en våldsbejakande autonom gruppering. Schils och Verhage (2017) visar i en intervjustudie med unga extremister att i frågan om vänsterextremism, beskriver respondenterna att det börjar med insikter i generella sociala problem och orättvisor som gör minoriteter till systemets förlorare. De uttrycker besvikelse över ett kapitalistiskt system och ifrågasätter varför allmänheten inte förstår hur ytliga deras liv är. Aktivt engagemang i en grupp är beroende av vad som finns tillgängligt och om tillgängliga grupperingar kan ge svar eller erbjuda lösningar på missnöjet.

Liksom inom vit makt-miljön finns det element av viktimisering i den autonoma retoriken kring våldsanvändandet och vikten av att genomföra aktioner, demonstrationer och motdemonstrationer. Som tidigare nämnts kan det handla om erfarenheten av att vara utsatt för hot eller våld från antagonister (nynazister, fascister) eller från den strukturella makten (representerad av polis) som gör att en offerposition motiverar våld som en form av självförsvar. Det är i de här fallen fråga om en individuell viktimisering som används för att förstärka budskap i t.ex. YouTube-filmer från aktioner där polis filmas när de hårdhänt avlägsnar tillsynes fredliga demonstranter. Budskapet anspelar då både på vikten av en antifascistisk kamp för att stötta fredliga offer samtidigt som det visar på

motståndarens övervåld. I en studie av autonoma miljöers användande av internet som interaktiv arena visar Andersson (2013) hur självförsvar används som tema för de autonomas nätaktivism. Så som det uttrycks i en av de filmer som analyseras: ”Anitfascism är alltid självförsvar.”[70]

Således kan självförsvar och offeridentiteter användas för att ge våld en mening. Karpanthshof (2015) skriver att genom kognitiv och symbolisk aktivitet konstrueras idéer om orättvisa motståndare och berättelser om kamp där våldet legitimeras och görs till något nödvändigt för att försvara och bevara gruppens identitet.

I en dansk studie av individers bevekelsegrunder för att delta i våldsutövande miljöer och hur de understundom byter miljö resonerar Wilchen Christensen och Lerche Mørk (2017) om hur vänsteraktivistiska ”alternativa rum” (exempelvis Ungdomshuset i Köpenhamn eller Blitzhuset i Olso) erbjuder deltagande i en slags politiserad ungdomskultur som attraherar unga från 15 års ålder av olika bakgrunder. De som intervjuas i studien ger uttryck för att politisk indignation, tillgängligheten till den aktuella miljön i kombination med utsikten att göra skillnad och möjligheten till social tillhörighet inledningsvis spelade roll för att de anslutit sig till miljön.

5.2.2 Vänsterradikalitet och familj

Liksom inom de andra definierade grupperingarna, är sociala nätverk avgörande för huruvida individer engagerar sig i autonoma aktivistiska miljöer eller rörelser. Det är som Wennerhag (2017) formulerar det ”långt mer sannolikt att man engagerar sig i rörelser om man sympatiserar med dess krav, vilket är mer vanligt om man ingår i sociala nätverk där vissa politiska uppfattningar är vanligare” (s. 309). I dessa sociala nätverk inkluderas familj. Wennerhag hänvisar till en retroaktivt genomförd enkätstudie av studenter i Oslo åren kring 1968-rörelsen, där den enskilt mest avgörande faktorn för deltagande i leninistiska eller andra vänstergrupper var föräldrarnas politiska åsikter. Dock räcker det inte med sympatier för rörelsens ideologiska eller politiska ståndpunkter, sociala nätverk är nödvändiga för att tanke ska övergå i handling. Precis som inom de andra miljöerna

[70] I det material Andersson (2013) analyserar nämns självförsvar för: invandrare, flator och bögar, kämpande arbetare, arbetslösa och studenter samt alla som har något att vinna på att förändra den rådande ordningen.

handlar det sedan om att när individen knyts närmare ett nätverk, förstärks också den politiska identifikationen, vilket i sin tur stärker åsiktsgemenskapen och bandet till andra aktivister i rörelsen.

Christensen (2010) argumenterar för att uppväxt och socialisering in i vänstermiljön har stor betydelse för aktivisters politiska engagemang. Uppväxt inom exempelvis kommunistiskt influerade miljöer bidrar till förståelsen av samhället som dikotomt uppdelat mellan ”vi” och ”dem” och uppfattningen att staten främst företräder de styrandes intressen. I intervjuer anger aktivister i danska AFA att uppväxten inom kommunistiska miljöer har varit positiva i termer av identifikation med politisk aktivism och tillhörighet till arbetarklassen. Politiska möten och demonstrationer har varit en central del av deras barndom och de har tidigt själva blivit politiskt aktiva. Bland de intervjuade finns exempel på unga flickor och pojkar som varit med om konfrontationer med polis och blivit gripna redan vid 14 års ålder. Här är det främst de unga pojkarna som varit inblandade i polisiära ingripanden.

5.3 Barns erfarenheter av våldsbejakande vänsterextremism

I en amerikansk doktorsavhandling i historia studerar Elise McCurties (2011) hur barn till aktivister från den amerikanska medborgarrättsrörelsen s.k. Red Diaper Babies[71], ofta fortsätter i sina föräldrars fotspår. Genom studier av barns berättelser i dagboksanteckningar och brev från den aktuella perioden i barnens liv studeras kopplingar mellan den ”gamla” och den ”nya” vänstern i USA. Under den period som kommit att kallas för ”McCarthy-perioden” under 1950-talet då individer med kommunistiska sympatier förföljs, trakasseras och interneras, visar McCurties hur också barnen förföljs i skolan och hur de attackeras på lekplatser av FBI-agenter. Barnen vittnar om en ständigt närvarande rädsla för att deras föräldrar skulle fängslas och utsättas för

[71] Red Diaper Babies inbegriper barn till medlemmar i kommunistpartier, fackföreningsledare och andra prominenta personer som tillskrivs betydelse inom nya och gamla amerikanska vänstern. Se t.ex. Shapiro, L. & Kaplan, J. (1998). *Red Diapers: Growing up in the communist left.* University of Illinois Press.

våld. Sammantaget visar avhandlingen barndomar som präglas av traumatiserande rädsla för vedergällning mot dem själva eller deras familjer, kombinerat med familjeaktivism och motstånd mot medelklassvärderingar som skiljer sig från andra barndomar på samma plats och i samma tid. Trots att dessa barndomar präglas av traumatiska erfarenheter visar avhandlingen att de barn vars uppväxt studeras, ofta själva sedan engagerat sig i organisationer som ägnar sig åt liknande frågeställningar som dem deras föräldrar arbetat för. Vid en konferens anordnad för Red Diaper Babies 1982, sammanfattar Linna Shapiro de gemensamma dragen som RDB och andra vänsteraktiva delar.

> We were raised in opposition to – at best, in ambivalence to – a central tenet of American society: accumulation for private profit and personal upward mobility. We were raised to support a somewhat mystical and vast international brotherhood in a society which said primary allegiance was to biological family and no more...We were raised to value diversity in a sacred and ethically-bound society. We were raised to value ideas in a society that is anti-intellectual. We were raised to value collective action in a society that is desperately individualistic. We knew that our family had already made history by creating the first revolutionary socialist society. We had impact far beyond our small numbers if we acted together). We were raised as fighters in a passive society. (Born into a culture of struggle, our definition of being alive, adult, whole, is linked to fighting for social change. (Linn Shapiro 1982, i McCurties 2011, s. 5).

Det Shapiro ger uttryck för är en position i utanförskap gentemot den gängse amerikanska kulturen, där utanförskapet och förföljelsen skapar en kollektiv gemenskap. McCurties (2011) menar att barnens politiska ställningstagande vittnar om ett aktörskap genom deras fortsatta aktivism och övertagande av föräldrarnas politiska ideal och deras användande av strategier och metoder de lärt sig under sin uppväxt.

Samtidigt finns vittnesmål från ”Red Diaper Babies” om att barnen känt sig annorlunda från andra barn, att de lever två separata liv: ett tillsammans med sina vänner i skolan och ett inom den kommunistiska rörelsen. Barnen bär erfarenheten av att ständigt bära på en

hemlighet, att de levde i en familj med kommunistiska sympatier (Kaplan & Shapiro 1998). Detta speglar erfarenheter i de barndomar som Helene Lööw tidigare i denna översikt talar om i fråga om barn inom högerextremistiska miljöer. En del av barnen i Kaplan och Shapiros (1998) samlade berättelser ger uttryck för att deras föräldrar haft ett djupt engagemang för mänskligheten, men att de inte visat något större engagemang för sina barn. Å andra sidan ger vittnesmålen också uttryck för en stolthet över att delta i ett sammanhang där människor var pionjärer i en mängd frågor som berörde jämlikhet och lika värde.

5.4 Propaganda

Den autonoma vänstern är relativt osynlig på sociala nätverkssajter och utnyttjar i ytterst liten grad internet som kommunikationskälla i jämförelse med islamistiska och högerextremistiska grupperingar, således är det inte heller rimligt att anta att propaganda från vänsterextremistiska miljöer utgör någon verklig rekryteringsbas (Statens Medieråd 2013). Samma slutsats dras av Alava m.fl. (2017) som i sin forskningsöversikt inte finner någon internationell forskning som intresserar sig för vänsterextremistisk närvaro på internet. Intervjuade unga vänsterextremister i Schils och Verhages (2017) studie ger uttryck för att internet inte är ett särskilt effektivt sätt att nå ut eller för att mobilisera nya medlemmar. Som en av de intervjuade uttrycker det är exempelvis Facebook en arena för att nå ut, men begränsas av att budskap för det mesta enbart når dem som redan är engagerade eller intresserade.

Vänsterautonoma våldsutövande grupperingar som till exempel Antifascistisk aktion (AFA), Revolutionära fronten (RF) och Djurens befrielsefront (DBF) använder webbsidor, men för envägskommunikation som i regel är svårbegriplig för allmänheten (Andersson 2013; 2016a). Sidorna präglas av avsaknad av politiska visioner och utopiska bilder av framtiden ”efter revolutionen”, det finns enligt Andersson (2016a) inga egentliga beskrivningar av vad grupperna står för, förutom vaga spridda referenser till ett framtida socialistiskt samhälle. Inte heller erbjuder sidorna någon form av gemenskap eller grupptillhörighet, snarare avråder sidorna understundom från att kontakta organisationen i fråga. Betraktat som propaganda framstår den autonoma vänstermiljön

på nätet som relativt tandlös. Dock kan det finnas individer som attraheras av hemlighetsmakeriet i enlighet med logiken att medlemskap i hemliga slutna sällskap är exklusiva och attraktiva. Mediepraktiker kan förstås i relation till ideologi och i enlighet med den logiken kan den aktiva icke-närvaron på internet markera den politiska ambitionen att vara autonom i det sociala rummet (Andersson, 2016b). Detta relateras i sin tur till den autonoma miljöns ställningstagande om att istället för att bygga ”digitala luftslott” online, ägna sig åt aktivism i ”det verkliga livet”.

5.5 Att lämna våldsbejakande vänsterextremism

De studier som finns om utträden visar också att det är sällan som någon inom den autonoma miljön söker stöd av exitorganisationer för att lämna. En slutsats som dras utifrån detta är att det inte förefaller finnas några egentliga svårigheter att lämna den autonoma miljön (förutom i de fall det finns registrerad brottslighet), dels på grund av att den består av löst sammansatta nätverk fokuserade på sakfrågor, dels på grund av att registrering och formell anslutning sällan krävs. Carlsson (2016) menar också att det generellt inte är särskilt stigmatiserande i omvärldens ögon att ha tillhört en autonom gruppering, dessutom verkar det som om individer inom den autonoma miljön har fler och bättre etablerade sociala resurser ”på utsidan”.

5.6 Fortsatta utmaningar

I Säkerhetspolisens årsbok (2016) bedöms inte vänsterextrema grupperingar utgöra något reellt hot mot det demokratiska systemet i Sverige, däremot kan de utgöra ett hot mot grundläggande fri- och rättigheter, då brottslighet från vänsterextremistiska grupperingar kan få myndighetspersoner och politiker att avstå från att uttrycka sina åsikter eller engagera sig i politiska frågor. Valåret 2018 medför att NTC (2018) gör särskilda hotbedömningar baserade på att valet tenderar att väcka slumrande aktivister till liv. Vänstermiljön brukar öka sin aktivitet inför val och förväntas ägna sig åt skadegörelse i syfte att försvåra för sina motståndare (främst högerextremister och polis),

något direkt terrorhot anges inte, däremot förväntas direkta konfrontationer i samband med demonstrationer och andra typer av opinionsyttringar.

Del 6. Prevention och stöd

Inclusive, good-quality education is a foundation for dynamic and equitable societies. (Desmond Tutu)

6.1 Introduktion

I grund och botten handlar det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism och terrorism om att förhindra att individer kan komma till skada, antingen av att de själva är inblandade i våldsutövande verksamheter eller att de utsätts för våld. I en händelseutveckling som innefattar radikalisering i riktning mot extremistiska attityder och våldsutövning som kan komma att utmynna i terrorism finns i stort sett enbart förlorare. I arbetet med att skydda samhället och individer finns olika vägar att gå och olika insatser som tar sin utgångspunkt i vilket perspektiv vi antar i fråga om vem och vad som skall skyddas från vem och från vad.

6.2 Prevention mot radikalisering, våldsbejakande extremism och terrorism

Preventivt arbete mot våldsbejakande extremism och terrorism förkortas internationellt i akronymerna CVE (Countering Violent Extremism) och PVE (Preventing Violent Extremism); etymologiskt är det senare en mer förebyggande ansats som kommit att förespråkas vad gäller arbete med barn och unga (Sivenbring 2017). Så som Borum (2011b) uttrycker det är studier av terrorismens processer och mekanismer inte enbart en fråga om akademiska övningar, de ger också bakgrunden till nya studier av hur terrorism och extremism kan motverkas genom målinriktat preventivt arbete. Skillnaden mellan CVE och PVE är att det tidigare främst fokuserar på reaktiva åtgärder tillhörande juridiska, militära och straffande instanser medan det senare fokuserar proaktiva åtgärder som kan sättas in i människovårdande instanser som skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. Det finns gott stöd från forskning att båda perspektiven är nödvändiga och att

tvärdisciplinär samverkan mellan samhällsvetenskaper, humanvetenskaper, policymakare och andra relevanta aktörer är nödvändigt för att kunna förstå problemet med våldsbejakande extremism och för att kunna förhindra dess uppkomst och upprinnelse i terrorism (Kepel & Rougier 2016). I denna text används PVE för att beteckna att preventivt arbete med fokus på barn och unga i huvudsak är en fråga om att just proaktivt främja och förebygga snarare än att (re)aktivt förhindra.

Det finns en avsaknad av empiriska studier av vilka preventiva åtgärder och insatser som faktiskt fungerar för att motverka extremism och terrorism. Ett problem är att det finns uppenbara svårigheter att studera huruvida någon inte radikaliseras eller om någon på grundval av preventiva insatser låter bli att bruka våld (Kepler & Rougier 2016; Romaniuk 2015). Däremot finns det en hel del studier som visar att de modeller och insatser som generellt används inte fungerar tillfredsställande, utan att de istället leder till oavsedda och ofta oönskade konsekvenser.

6.3 Samhällets stöd till barn och unga (i Norden)

I de fall barn i Sverige misstänks fara illa, har vuxenvärlden enligt Socialtjänstlagen (14 kap. 1c § SoL) ett särskilt ansvar att göra en orosanmälan och anställda vid offentliga institutioner har särskild skyldighet att göra det. Detta torde således även gälla då barn misstänks vara involverade i extremistiska grupperingar. Anmälningsskyldigheten gäller till exempel personal i hälso- och sjukvården, förskolan, skolan och socialtjänsten. Anmälningsskyldighet gäller också personal som arbetar med barn och unga i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet eller i annan sådan verksamhet på hälso- och sjukvårdens eller socialtjänstens område.

I Socialstyrelsens rapport (2016) Våldsbejakande extremism. Stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna, presenteras en enkätundersökning från socialtjänsten i Sveriges 290 kommuner. Undersökningen visar att socialtjänsten i 11 procent av Sveriges kommuner under det senaste året (2015) varit i kontakt med barn under 18 år som på ett eller annat vis varit involverade, eller riskerat att involveras i (främst religiöst motiverad) våldbejakande extremism. Samma undersökning visar att det är ovanligt att

socialtjänsten ger insatser till barn och unga vuxna på grund av just våldsbejakande extremism; istället är det vanligare att stöd ges till anhöriga.

När kartläggningen upprepas påföljande år har antalet kontakter i ärendet ökat (Socialstyrelsen 2017)[72] dessutom har kontakter med berörda barn ökat. Det handlar främst om barn med syskon, släktningar eller andra anhöriga som involverats i extremistiska miljöer. Flest orosanmälningar eller påtalanden kommer från skola eller fritidsverksamhet, följt av polis. Den religiösa extremismen är fortfarande vanligast förekommande, men förekomsten av den politiska extremismen i det aktuella materialet har fördubblats.

Det är enligt Socialstyrelsen (2018) främst närstående som tar kontakt med socialtjänsten när de känner oro för att barn och unga frestas av våldsextremistiska miljöer. Dryden (2018) menar att det ibland finns en slags övertro på att professionella aktörer har bättre kunskaper och kan göra mer för att skydda och stötta utsatta individer, än vad vänner, föräldrar och andra familjemedlemmar kan. Studier visar dock att förståelsen av radikalisering och extremism som något särskilt och annorlunda än det vanliga omsorgsarbetet gör att professionella aktörer kan uppleva att de inte har tillräckligt med kunskaper och kompetens för att kunna stötta barn och unga eller deras anhöriga.

Enligt Koehler (2015) finns det viktiga metodologiska skillnader mellan familjestöd och individuella de-radikaliseringsprogram. De senare förutsätter att individen själv har en vilja att lämna en extremistisk rörelse eller gruppering, medan familjestöd ges till individer som är mitt i en annan närståendes process. Aasgard (2017) skriver att stöd från myndigheter och sociala strukturer i lokalsamhället är helt nödvändiga och avgörande för att hjälpa föräldrar och närstående att hantera svårigheter eller att agera när deras barn håller på att råka illa ut, samma studie visar dock att många familjer erfar att de övergivits av samhället. Det är dock viktigt att poängtera att stöd till anhöriga för att de skall kunna hantera situationen och eventuellt samtalsstöd för att de ska kunna bistå individer att inte ansluta sig till, eller att lämna våldsutövande miljöer är av största vikt.

Statens institutionsstyrelse (SiS) är huvudman för särskilda ungdomshem runt om i landet. På hemmen vårdas ungdomar med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om

[72] Det bör dock uppmärksammas att denna enkät gått ut till fler verksamheter än föregående år.

vård av unga (LVU), socialtjänstlagen (SoL) eller enligt lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) vilket är en straffrättslig påföljd. Enligt Statens institutionsstyrelses (2016) kartläggning har ungdomar med högerextrema åsikter som begått brott med politiska motiv vårdats genom åren och under senare år har även ungdomar med våldsbejakande islamistiska engagemang och någon enskild pojke som har erfarenhet av att strida för Islamska staten vårdats vid SiS ungdomshem. Därtill finns fall där flickor omhändertagits efter det att de haft intentionen att ansluta sig till IS. Något enstaka fall av ungdom med våldsbejakande vänsterextremistisk tillhörighet har förekommit. I en enkätundersökning ställd till personal vid ungdomshemmen anges att ett fåtal ungdomar placerats på grund av våldsbejakande extremism, men att personalen i många fall uppmärksammar att pojkar som vårdas på hemmen ger uttryck för våldsbejakande extremistiska åsikter. I vidare samtal med personal framkommer att det dock inte är särskilt ovanligt att pojkar som är placerade i SiS har en generellt våldsförhärligande attityd. I rapporten (SiS 2016) poängteras att ungdomar som finns inskrivna vid de särskilda ungdomshemmen söker identitet och gemenskap och att våldet, gemenskapen och äventyret som erbjuds av extremistiska organisationer kan vara lockande.

Förutom statliga och kommunala insatser, finns det en mängd olika projekt och intiativ som bedrivs av föreningsliv och organisationer som vänder sig till den uppväxande generationen. Exempelvis MUCF kan ge projektbidrag till föreningar och frivilligorganisationer som bedriver projekt för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Föreningar och organisationer med bas i idrott, religion, etnicitet, kultur eller intresse använder helt enkelt sin föreningsidé som bas för att arbeta demokratiserande i sitt vardagliga möte med ungdomar, anhöriga eller andra för ungdomar viktiga personer (Sivenbring 2016b).

Därtill finns stöd och supportstrukturer som tillhandahålls av organisationer i syfte att stötta och hjälpa presumtiva avhoppare, eller individer som är vilsna eller oroliga på grundval av terrorism och extremism. Ett exempel är Rädda Barnen som sedan våren 2017 på initiativ av dåvarande nationella samordnaren mot extremism bedriver Orostelefonen om radikalisering. Verksamheten syftar främst till att verka som ett samtalsstöd för anhöriga och närstående, men också för individer som själva erfar att de är på väg att dras in i något de inte själva kan hantera (Rädda Barnen 2017). I uppdraget att driva Orostelefonen ingår förutom att erbjuda direkt råd och stöd att hänvisa den som ringt till

rätt hjälp i den kommun den det berör är folkbokförd. Även professionella aktörer som arbetar med individer som det finns oro kring kan kontakta Orostelefonen. I bemärkelsen att anhöriga och närstående kan ha ett stort inflytande över huruvida individer avstår från att ansluta sig till eller tar steget att lämna extremistiska rörelser kan likande initiativ anses vara en preventiv insats som kan stötta närstående och ge råd om var ytterligare stöd och närmare insatser finns att tillgå (SOU 2017:110).

6.4 Betydelsen av skola och utbildning

När barn lever under svåra omständigheter, när de far illa eller när olika typer av trauman inträffar framhäver studier och rapporter från internationella organ vikten av att barn får tillgång till fungerande förskola och skola (Gurwitch m.fl. 2002; Brandenburg m.fl. 2007; Williams 2007; Betancourt m.fl. 2010; Unicef 2016; Andersson Malmros & Mattsson 2017; Svensson 2017). Utbildningsinstitutioner och de som arbetar med att ta hand om barn och barns utveckling och utbildning är särskilt viktiga i uppgiften att vara en vardaglig plats med fungerande rutiner och trygga vuxna. Denna bild bekräftas av asylsökande barn i Malin Svenssons (2017) avhandling där barn tydligt uttrycker att skolan kan vara en vardaglig och trygg plats som erbjuder normalitet och stöd, och som också kan ge hopp om en framtid. För att utbildning skall fungera som en säker och positiv plats behövs välutbildade förberedda lärare (Unicef 2016).

Barnkonventionen tillskriver alla barn rätt till utbildning, trots det har antalet barn som inte går i skolan världen över ökat sedan 2011 (Unicef 2016). Kriser, katastrofer, krig och konflikter kan störa avbryta eller förstöra barns möjligheter att gå i skolan. För att bara nämna några exempel har utbildning för barn som flytt inom Syrien mer eller mindre upphört att existera, för en del av de barn som flytt till Libanon finns möjligheten att delta i ett slags två-skifts-system där barnen får halvtidsundervisning. I Gaza var runt en halv miljon barn förhindrade från att återvända till sina klassrum under läsåret 2014/15 då utbildningssystemets infrastruktur kollapsat (Unicef 2016).

I rekommendationer för EU:s medlemsstater över hur de ska hantera återvändande krigsresande och deras barn (RAN 2017), skrivs förskola och skola fram som en viktig plats för normalisering. RAN förespråkar dock att en riskbedömning görs innan barnet placeras.

Denna riskbedömning handlar om att försäkra sig om barnets fysiska och psykiska välmående, men också om att skydda de andra barnen från skada som det återvändande barnet eventuellt kan åsamka [sic]. I rekommendationerna diskuteras också vikten av informationsöverlämning och huruvida alla inblandade behöver ta del av information och vilken risk som barnet kan utsättas för om det till exempel exponeras i media.

6.4.1 Utbildningssystemets uppgift

Förskola, skola och andra typer av utbildningsinstitutioner som riktar sig till barn och unga, tillskrivs även ett särskilt ansvar för att förebygga och intervenera mot radikalisering av barn- och unga och för att "identifiera riskindivider" och ingripa om saker och ting verkar gå snett (Andersson Malmros & Mattsson 2017; Ragazzi 2017; Sivenbring 2017). Med utgångspunkt i att individer som ansluter sig till våldsutövande grupperingar i regel är relativt unga, kan en hel del preventivt arbete för att motverka anslutning till våldsutövande ideologier fokuseras på barn och unga. Det är både i Sverige och internationellt ett vanligt tillvägagångssätt att skola och utbildning får utgöra medel för att lösa samhälleliga utmaningar och utöka statens möjligheter till social kontroll (Ragazzi 2017; Lunneblad, Odenbring & Johansson 2016). Utbildning har ett transformativt normerande uppdrag som avser att fostra framtida medborgare och som Aly, Taylor och Karnovsky (2014) uttrycker det spelar utbildning stor roll för socialisering och moralisk utveckling bland unga.

Det är förstås förmånligt att kunna använda en institution där många barn och unga samlas och där det finns vuxna som har särskild kunskap för att förstå barn och unga för att verka för positiv utveckling. Dessa vuxna har ofta stor inverkan och betydelse för de unga människor de möter och har i uppdrag att undervisa och fostra (Glaser 2006). I en forskningsöversikt framtagen av UNESCO (Alava m.fl. 2017) anges att en av de mest uppenbara lösningarna på problemet med våldsbejakande extremism ligger i de möjligheter som finns i utbildning:

> It is clear that the strategic solution to violent extremism lies, inter alia, in education. Recognizing the need for such long term solutions. This implies that in the short term, we must

> findpolicies of prevention and positive communication that protect expressions of identity while eschewing violent extremism (ibid:3).

I Sverige har förskolans och skolans uppgift förändrats gällande synen på fostran kontra kunskap under det senaste decenniet. Forskare menar att vi ersatt ett moraliskt paradigm med ett vetenskapligt i skolans ansvar i samhällets tjänst för att dana framtida medborgare. ”Fostran av kommande generationer ska lösas med hjälp av vetenskapen” (Lunneblad m.fl. 2016). Genom vetenskapligt säkerställda kunskaper och identifikationsredskap som syftar till att upptäcka riskindivider kan skolan bidra till att upptäcka och korrigera svårigheter bland elever som av en eller annan anledning uppfattas vara i riskzonen för att råka illa ut.

I en analys av kommunala handlingsplaner mot våldsbejakande extremism visar Andersson Malmros och Mattsson (2017) att skolan i många fall ges stort ansvar för att arbeta mot våldsbejakande extremism. I detta arbete ska skolans personal bland annat identifiera och rapportera och understundom intervenera mot elever som bedöms vara i riskzonen för att radikaliseras. Samtidigt visar analysen att åtgärder, metoder och verktyg som rekommenderas är undermåligt förankrade i vetenskap, sällan är de anpassade efter pedagogiska verksamheter och skolans personal har begränsade eller inga möjligheter att utveckla de kunskaper som behövs. Dessutom finns det i de analyserade planerna endast en lokal samordnare bland svenska kommuner som har koppling till skolan.

I nordiska handlingsplaner och i svenska kommuners handlingsplaner mot radikalisering och våldsbejakande extremism återkommer också skolan som en arena för preventivt arbete. En fråga som då uppkommer är huruvida skolor är rustade för att ta sig an uppgiften och huruvida detta arbete främst ska syfta till att motverka våld eller till att främja demokratisering (Andersson Malmros & Mattsson 2017; Sivenbring 2017; Thomas 2016)? Denna diskussion, om insatser ska vara proaktiva, aktiva eller reaktiva återkommer i forskning och rekommendationer för hur våldsbejakande extremism och terrorism ska motverkas. En vanlig uppgift som åläggs skolor och förskolor genom policy och handlingsplaner, är att identifiera riskindivider, eller att söka efter tecken på att barn och unga håller på att radikaliseras och att rapportera dessa vidare till säkerhetsansvariga instanser.

6.4.1.1 Identifiera riskindivider

Forskare är allt mer överens om att det inte finns några egentligt säkerställda tecken som kan visa att någon håller på att radikaliseras (Gill m.fl. 2017; Ragazzi 2017; Borum 2011; O'Donnell 2015 m.fl.). Trots det är identifierandet av riskindivider mer eller mindre etablerat i PVE-arbete i västvärlden. I Storbritannien är lärare enligt lag tvungna att identifiera och rapportera elever som de bedömer löper risk att radikaliseras (s.k. prevent duty). Initiativet är en del av det som benämns Prevent. I dagstidningen The Guardian rapporteras att under 2015 anmäls 3 995 individer i England och i Wales av lärare till Channel, den instans där de utreds vidare och varifrån ungefär en femtedel skickas vidare till deradikaliserings samtal eller mentorsprogram. Av dessa anmälningar var 415 barn under 10 år och 1 424 anmälningar gällde barn mellan 11 och 15 års ålder[73]. Professor Erin Saltman citeras i artikeln och säger att den signifikanta ökningen av anmälningar handlar om en ökad medvetenhet om radikalisering i relation till ökad rädsla för terrordåd. Saltman menar också att det finns brister i tydligheten i de rekommendationer och den utbildning skolpersonal får för att finna tecken på begynnande radikalisering. Många av de tecken som anges i anvisningar och manualer, är sådant som tidigare har uppfattats som "normalt tonårsbeteende". Det kan handla om sådant som förändringar i klädstil, och förändringar i ungas beredvillighet att tala med föräldrar och lärare. Den här typen av identifieringsinsatser återfinns i andra europeiska länder och även om det inte alltid är en juridisk skyldighet för skolpersonal att anmäla (så som det är i Storbritannien) finns listor med tecken som lärare skall hålla utkik efter. Bland annat Norge, Sverige, Frankrike, Belgien, Nederländerna, Finland, Österrike, Cypern och Spanien har manualer med exempel på tecken att hålla utkik efter (Ragazzi 2017). Exempel på sådana tecken kan vara att den unge börjar engagera sig i religiösa frågeställningar, att den skaffar tatueringar, eller för den delen gör motstånd mot tatueringar, skaffar ansiktsbehåring, förändrar sin kost, byter socialt umgänge, börjar bära symboler och slutar eller börja röka.

Idén om att skolans personal ska arbeta som säkerhetstjänsternas "ögon och öron" möter mycket kritik från olika håll. Lärarfackförbund och studentorganisationer har reagerat

[73] The Guardian 20 mars 2016. Almost 4,000 people referred to UK deradicalisation scheme last year. [hämtad 2017-11-17 från: https://www.theguardian.com/uk-news/2016/mar/20/almost-4000-people-were-referred-to-uk-deradicalisation-scheme-channel-last-year]

starkt i exempelvis Frankrike, Spanien och Storbritannien (Ragazzi 2017) och kritiken från forskare mot initiativen att låta skolpersonal agera i polisiära eller säkerhetsbetonade ärenden är massiv (se. T.ex. Bjørgo & Horgan 2009; Copprock & McGovern 2014; Kundnani 2014; O'Donnell 2015; Sieckelinck m.fl. 2015; Thomas 2016; Ragazzi 2017; Mattsson 2018). En vanlig kritik som lyfts är att ett primärt fokus på säkerhet framför frihet är en falsk lösning som framför allt leder till mer osäkerhet. Ingrid Helmius (2017) gjort en genomgång av de rättsliga problem som aktualiseras i en svensk kontext om skolan får dessa uppgifter.

Ett element av denna osäkerhet kan relateras till lärares anmälningsskyldighet. I vissa länder anges att lärare har skyldighet att anmäla till polis eller socialtjänsten. Om preventiva policy-rekommendationer som beskriver att lärare ska hålla utkik efter tecken på radikalisering används på ett otydligt sätt, kan det leda till att barn och unga i skolan inte vågar yttra sig i kontroversiella frågor i rädslan för att bli åsiktsregistrerade eller anmälda till polisen. Det finns också indikationer på att unga upplever att de är tvingade att göra avbön från vissa element av sin trostillhörighet, eller att de öppet behöver erkänna sin trohet eller anslutning till majoritetssamhällets värderingar. De åtgärder som syftar till att värna demokratin kan därmed snarare utmana demokratins grundvalar i principer som yttrandefrihet, åsiktsfrihet, religionsfrihet och så vidare (Ragazzi 2017; Sivenbring 2017)

6.4.1.2 Media och informationskritiska kompetenser

En återkommande åtgärd i arbetet med att värna demokratin mot våldsbejakande extremism och att stärka ungas motståndskraft mot våldsbejakande ideologier, är att utrusta deras medie- och informationskritiska kompetenser (MIK) (Sivenbring 2017). I internationell litteratur benämns det ofta för media and information literacy (MIL). Neumann (2013) skriver fram MIK som ett sätt att reducera behovet av extremistiskt innehåll, genom att öka medvetenheten om demokrati, pluralism och fredliga idéer för att nå framgång. Det framhålls också av europeiska aktörer att MIK/MIL bör ingå i utbildningssystemens kärninnehåll, samtidigt som media behöver ta ett större ansvar för vad som är möjligt att sprida. Media och informationskritiska kompetenser kan därmed också förstås som ett politiskt medborgarfostrande projekt. Det är menat att utveckla

ungas motståndskraft mot propaganda och extremistiska idéer samtidigt som det ska öka deras demokratiska deltagande och medvetenhet om nödvändigheten med yttrandefrihet kombinerat med ansvar. De ungdomar som ingår i MUCF (2016c) samtalsstudie ger själva uttryck för att kritiska kompetenser och förhållningssätt är av stor vikt och att utvecklande av media- och informationskunnighet kan vara sätt att stärka motståndskraft mot svart-vita ideologier, samtidigt som de talar om att de själva inte getts möjlighet i skolan att diskutera hur de kan möta propagandabudskap eller hantera dikotoma framställningar av världen.

Morris (2016) poängterar att det finns ett särskilt ansvar hos dem som äger och administrerar plattformar och forum på internet att övervaka vilka möjligheter som dessa ger, därtill behöver både skola och vuxenvärld vara medveten om och ha verktyg för att hantera det innehåll barn tar del av på nätet. MIK inbegriper således även informationskritiska kompetenser hos vuxna. Alava m.fl. (2017) belyser att de metoder som utarbetats för användning i skolor har fokuserat på elevers förmåga att genomskåda konspirationsteorier och propaganda på internet. Vidare tränas de i att avslöja falska rykten och nyheter och uppmuntras till källkritik online. Således adresseras inte våldsbejakande extremism specifikt, istället fokuseras på kompetenser som kan upptäcka extremistiskt innehåll.

6.5 Preventivt arbete som kan fungera

Även inom det preventiva fältet av extremismstudier finns det en avsaknad av empiriska bevis för vilken form av prevention det är som fungerar. En del av svårigheten är att prevention ofta ställs i relation till radikalisering som ett allt för trubbigt redskap som bygger på idéen om att extremistiskt våld går att förutspå. En väg att förstå prevention mot våldsbejakande extremism och terrorism är att utgå från vad det är som generellt verkar som skyddande faktorer i barns och ungas uppväxt och utbildningsmiljö.

Inom barn- och ungdomsforskning och studier av uppväxt är ungdom ofta betraktat som en tid av identitetssökande och identitetskonstruktioner och som en tid då vänner och sociala relationer spelar stor roll för vilka vägar unga tar. Tillhörighet och meningsfullhet är element som ofta lyfts som avgörande aspekter av vilka vägar unga tar i livet. Dessa

teorier och kritiska punkter används genomgående för att förklara varför barn och unga hamnar i våldsutövande grupperingar (Carlsson 2016; Grimm & Pilkington 2015; Moghaddam 2005). Därmed erbjuder de också kritiska punkter som kan användas i preventivt arbete för att bygga motståndskraft. Ofta understryks också vikten av att unga erbjuds demokratiska arenor och plattformar för att driva sina frågor. Med dessa utgångspunkter är det ett rimligt antagande att tidigt och väl genomfört arbete med tillhörighet, demokratisering, moralutveckling och medborgarkompetenser kan vara vägar att gå för att stärka ungas motståndskraft mot våldsbejakande extremism. I detta resonemang kan det dock enligt Herz (2016) finnas anledning att fundera över vad det är som gör att vissa individer till att börja med tycks sakna tillgång till demokratiska forum och plattformar – möjligen är det i den änden vi måste börja.

6.5.1 Demokratisering

En proaktiv insats som förordas i exempelvis nordiska handlingsplaner mot radikalisering och våldsbejakande extremism är främjandet och värnandet av demokratin (Sivenbring 2017). Logiken grundar sig i att en stark och livaktig demokrati mer eller mindre vaccinerar samhället och dess medborgare mot våldsutövande ideologier och miljöer och sedermera terrordåd. Trots att detta utifrån denna grundläggande förutsättning torde ligga i förgrunden finns också element i planerna som syftar till första linjens yrkesverksammas ansvar för att identifiera, kartlägga och rapportera riskindivider. På senare tid har pedagogiska strategier som inbegriper mänskliga rättigheter och medborgarskap allt oftare förordats som verktyg och inte enbart som kunskapsinnehåll (Ragazzi 2017; Sivenbring 2017; Thomas 2016). Det innebär att utbildningens transformativa potential används för att elever inte enbart ska förstå principer för mänskliga rättigheter utan att de också ska praktisera dem.

Vid Europarådets (CoE) konferens för europeiska utbildningsministrar får 2016 års möte titeln Securing democracy through education. Huvudpunkterna för det som kommit att benämnas för Brysseldeklarationen är att stärka skolors och andra utbildningsinstitutioners demokratiserande uppdrag. Utbildning för demokratiskt medborgarskap (EDC) och utbildning i mänskliga rättigheter (EHR) är två teman som skall

genomsyra arbetet i europeiska utbildningssystem fram till 2021[74]. I publikationen Competences for democratic culture (CoE 2016) beskrivs senare tids terrordåd i Europa, som en konsekvens av misslyckad demokratisering. Växande migration, ökade skillnader, den snabba utvecklingen av informationsteknologi och globalisering som inverkar på människors identiteter och som utmanar gemensamma värden att organisera oss kring.

> The danger of avoiding these questions, however, has been brought sharply into focus by the recent surge in foreign terrorist fighters: young, radicalised Europeans who have been brainwashed into turning their back on democratic life and waging war on their fellow citizens (CoE 2016:7).

Andemeningen är att extremism uppstår när unga människor inte getts möjlighet att förstå och acceptera olikheter snarare än att frukta och hata dem. I linje med detta har Europarådet utvecklat ett antal kompetenser som skall stötta lärare att lära elever att leva tillsammans som demokratiska medborgare.

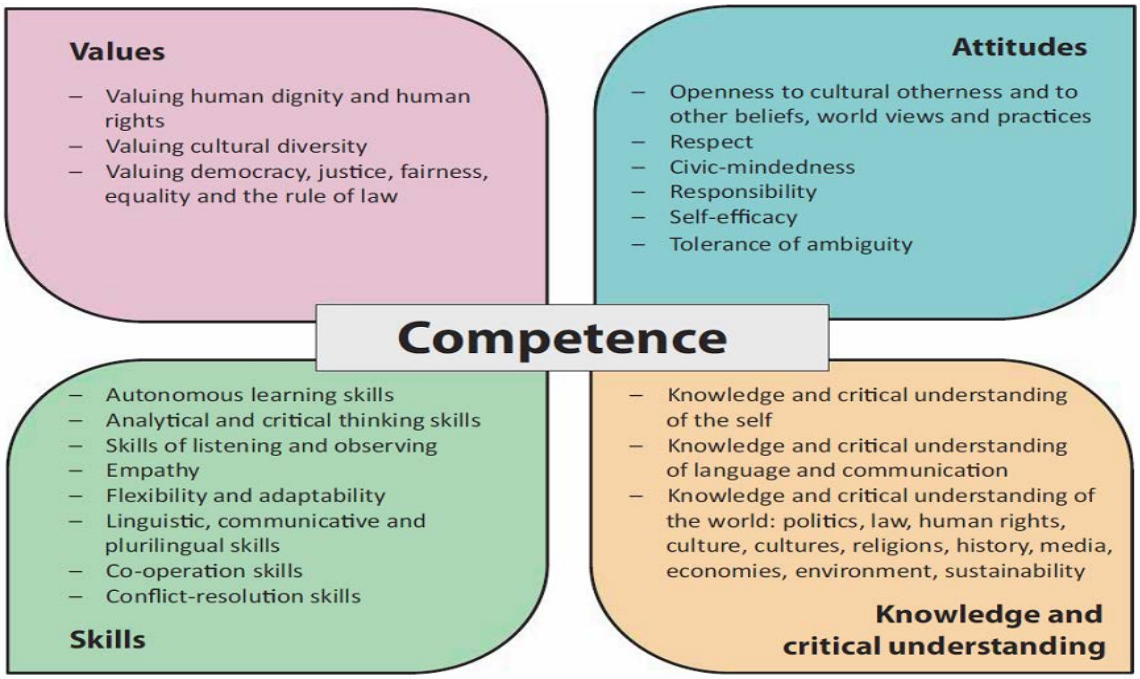

[74] Council of Europe. 25th session of Europé standing conference of ministers of education [hämtad 2017-11-17 från https://www.coe.int/en/web/education-minister-conference]

Figur 1. ”CDC butterfly”: The 20 competences enabling an individual to participate effectively and appropriatly in a culture of democracy.[75]

Ett nyckelkoncept för kompetenserna är användandet av begreppet demokratiska kulturer för att understryka att demokrati enbart kan fungera genom demokratiska processer. Dokumentet (CoE 2016) kan således fungera som en form av demokratiserande ramverk som listar vilka typer av kompetenser som behöver utvecklas genom utbildning i den europeiska unionen, snarare än som en metodhandbok. Kompetenserna får sedermera utgöra bas för det paneuropeiska projektet Free to speak, safe to learn. Democratic schools for all som lanseras av Europarådet under 2018 och som syftar till att sprida och utveckla demokratiska medborgarkompetenser och mänskliga rättigheter i europeiska skolor.

6.5.1.1 Kontroversiella frågeställningar som pedagogisk resurs

En relativt ny, eller snarare nygammal idé som alltmer kräver utrymme i det offentliga samtalet är nödvändigheten att hantera kontroversiella frågor i undervisning. Som Leeman och Wardekker (2013) skriver, är en emotionellt och fysiskt säker lärmiljö en miljö som främjar tillit där kunskaper och tankar är av personligt värde för eleven. Det är då fråga om en form av undervisning som erkänner kontroversiella frågors pedagogiska potential som samtalsunderlag för politiska, religiösa och andra brännande frågeställningar. För att skolan skall kunna fortsätta ha och utveckla sitt demokratiserande uppdrag, krävs att det socialpolitiska och pedagogiska uppdraget ges förtur och att elever i första hand har en säker och trygg plats att utveckla sina åsikter och attityder, framför det säkerhetspolitiska uppdraget. Detta är ett ytterst relevant pedagogiskt ställningstagande då ett antal studier de facto visar att ungdomar i extremistiska miljöer, eller individer som lämnat desamma, vittnar om erfarenheter av att ha blivit nedtystade både i skolan och av sina närstående i hemmet (Grimm & Pilkington 2015; van San m.fl. 2013; Sikkens m.fl. 2017). Därtill visar det sig att det kan finnas direkt

[75] Council of Europe. *The CDC butterfly*. Bild hämtad 2017-11-27 från https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/a-conceptual-model

ovilja hos föräldrar att samtala om politiska eller religiösa frågeställningar eftersom det kan leda till konflikt och dålig stämning, en motvilja som får den unge att söka svar och stöd i andra sammanhang (Sikkens m.fl. 2017). Motsättningar och oviljan att tala om kontroversiella frågor kan i sin tur leda till att den unge tar avstånd till föräldern som får mindre insyn i vad som pågår i den unges liv. I vidare studier av hur familjer hanterar pågående radikalisering hos närstående menar Sikkens m.fl. (2018) att föräldrar ofta känner sig maktlösa när deras barn uttrycker extrema åsikter, och att de saknar verktyg för att bemöta extrema påståenden och inte heller vet till vem de skall vända sig med sin oro. Det leder understundom till att den unge förskjuts eller till att attityder och åsikter tystas ner eller ignoreras. Författarna föreslår ett utökat stöd till föräldrar, med fokus på hur de kan hantera sina barns moraliska sökande och kunna stötta dem i detta, samtidigt som kan behålla föräldraansvar och insyn.

Det innebär således att det finns anledning att ge tankar och attityder utrymme och låta dem vara tillåtna att diskuteras trots att de kan förefalla kontroversiella i den mening att de politiskt, religiöst eller moraliskt avviker från de förväntningar och värderingar som råder inom utbildningsmiljön (Sieckelinck m.fl. 2015). Särskilt då många unga inom våldsutövande miljöer ger uttryck för att deras tankar och åsikter tystats ner, blir det viktigt att skolan kan använda pedagogiska metoder, ställningstaganden och demokratiserande värderingar för att inkludera även avvikande åsikter. ”When students practice hate speech they are better approached, not as villains or victims, but as political agents in spiritual and educational need” (Sieckelinck m.fl. 2015:38). När åsikter och attityder får ta plats, kan de också diskuteras, bemötas, ifrågasättas och övervägas. Detta innebär inte att extremistiska åsikter respekteras och accepteras – det bör understrykas. Tvärtom innebär det att extrema åsikter och attityder är på fullt allvar och bör adresseras på grundval av detta allvar, men att skolans och lärares uppgift inte inbegriper att rapportera misstänkt aktivitet till polisen, däremot – i svensk kontext – till socialtjänsten om skolan misstänker att ett barn far illa. Som O’Donnell uttrycker det ”If alienation, disaffection and enstrangement are some of the reasons that young people may turn to terrorism and violent extremism, it would seem wiser that schools create the space for sensitive questioning and exploration of issues affecting students’ lives”(O’Donnell 2015: 58)

Det är också viktigt att poängtera att en pedagogik som tillåter kontroversiella frågeställningar baserad på deliberativ demokrati kräver medvetenhet och reflektion och en vilja och beredvillighet att skapa lite turbulens i klassrummet (Davies 2014). Därtill behöver unga stöttning i att skapa horisontella nätverk där de tillsammans kan arbeta för förändring genom parlamentariska medel.

I linje med Europarådets satsning på demokratiska kulturer i skolan, utvecklas ett material kring undervisning i kontroversiella frågor[76]. Materialet Living with constroversy, Teaching controversial issues through Education for Democratic Citizenship and Human Rights (CoE 2017), innehåller exempel på teman och lektionsplaneringar och även uppföljning i syfte att skapa trygga inramningar för att låta elever diskutera brännande frågor. Sedan hösten 2017 finns materialet också att ladda ner på svenska från Europarådets hemsida.

6.5.2 Verkningsfulla mekanismer

I en analys av forskningsläget över preventionsarbete mot våldsbejakande extremism, utförd på uppdrag av danska Ministeriet for børn, undervisning og likestilling, visar Rambøll (2016i genom att sammanställa ett antal studiers resultat, på ett antal verkningsfulla mekanismer. Dessa anges i termer av olika instanser som behöver aktiveras och utgörs av: tillitsfulla relationer, kritiskt tänkande, nya handlingssätt, tillhörighet till samhället och tolerans och respekt för andra. I en rapport författad för Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet gör Herz (2016) en liknande sammanfattning över verksamma komponenter i arbete som utförs av personal i första linjen för att motverka rekrytering, uppmärksamma risker och skapa möjligheter att lämna våldsbejakande miljöer. I detta fall anges komponenterna innefatta en aktivering av: samverkan mellan myndigheter, lokal förankring, involverandet av anhöriga och av civilsamhället, tillgodoseendet av demokratiska rättigheter, mänskliga rättigheter och tillgång till välfärd samt fokus på individen framför ideologin. Med utgångspunkt i dessa

[76] Council of Europe Teaching controversial issues. [Finns att hämta 2017-11-27 http://pjp-eu.coe.int/en/web/charter-edc-hre-pilot-projects/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teachers-and-school-leaders]

mekanismer och med de rekommendationer som annan forskning bidrar med, finns således ett antal åtgärder som kan betecknas som stärkande, demokratiserande och främjande för unga människor och som kan bidra till att värna unga från våldsbejakande ideologier och miljöer.

6.5.2.1 Toleransprojektet/Kungälvsmodellen

Efter mordet på John Hron i Kungälv 1995, inleddes ett långvarigt arbete i Kungälvs kommun för att motverka rasism och intolerans. Inledningsvis designades modellen efter aktörer som fanns inom vit makt-miljön och i möte med ungdomar inom våldsutövande miljöer. Fokus för modellen som numer benämns för Toleransprojektet och administreras av Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet, är att förebygga och motverka antidemokratiska idéer och värderingar bland unga människor och att elever ska inse värdet av att ingå i en demokratisk gemenskap. Modellen bygger på svenska Läroplanens (Lgr 11) värdegrund och inkorporerar centrala innehåll i skolans ämnen, vilket gör att innehållet i kursen också blir betygsgrundande och kan införlivas i den ordinarie undervisningen. Deltagande i projektet är frivilligt och elever får själva anmäla sitt intresse för att delta. Pedagogiken i Toleransprojektet baseras på socialpedagogisk emancipatorisk kunskapsgrund och är normkritiskt baserad. Eleverna får goda möjligheter att använda sig av sina egna erfarenheter och arbetet handlar om att möjliggöra systematiskt problematiserande av elevernas normer i mötet med konkreta berättelser, uppgifter och diskussioner. Genom samtal och övningar görs individen medveten om alternativa sätt att handla. Under en termins tid arbetar grupperna en heldag varannan vecka med t.ex. narrativ kring förintelsen. Kursen avslutas med en exkursionsresa till förintelsens minnesplatser i Polen[77]. Nilsson Lundmark och Nilsson (2013) har genomfört en socioekonomiskt driven analys av effekterna av Kungälvsmodellen och drar slutsatserna att vinsterna av att implementera modellen är tillräckligt stora för att betraktas som en betydande social investering[78].

I en studie av Toleransprojektets genomförande i en svensk kommun, studerar Aida Skiple (2018) motiven för att införa Tp i just den kommunen och finner att generationsburen rasism, ökat mandat för Sverigedemokraterna, normalisering av rasistiskt språkbruk och förekomsten av vanliga riskindivider är motiverande. Vidare argumenterar Skiple (2018) för att modellen med en särskilt tränad grupp professionella som arbetar med en särskilt

[77] Segerstedtinstitutet (2017) Toleransprojektet. [Hämtad 2017-12-03 från http://segerstedtinstitutet.gu.se/samverkan/toleransprojektet]

[78] Med olika variabler i åtanke och med hjälp av konkreta beräkningsmodeller, kommer författarna fram till att Kungälvsmodellen under en 15-årsperiod har involverat 450 elever och kostat 13 mkr. I jämförelse med att ett ”vit makt gäng” under 15 år enligt samma konkreta beräkningsmodell kostar runt 290 mkr.

utvald och blandad grupp elever är väl anpassad för att motverka alla former av radikalisering och inte bara rasism och högerextremism.

6.6 Att lämna extremistiska miljöer – nordiska perspektiv

De flesta som på något sätt engageras i våldsbejakande grupper, lämnar dem efter en relativt kort tid (Bjørgo 2011; Carlsson 2016). Brå och Säkerhetspolisen (2009) visar hur politisk brottslighet eskalerar i brant uppåtgående kurva i åldrarna 15–18 år (den analys som görs avser vit makt- samt den autonoma miljön) för att i de flesta fall avta helt innan 23 års ålder. Dessa siffror stämmer väl överens med kriminalitet i övrigt. Att individer slutar begå brott behöver förstås inte överensstämma med att de lämnar extremistiska miljöer.

De push- and pullmetaforer som används för att förklara varför unga människor attraheras av extremistiska grupperingar eller gängmiljöer, används understundom också för att förklara utträde. Carson och Esbensen (2016) menar att pushfaktorer i detta fall kan vara både individuella och kollektiva då de pushar individer ut ur gänget (även Bjørgo 2002). Pullfaktorer är i denna mening externa och kan bestå av gäng med mer attraktiva alternativ, eller en vardag som erbjuder en annan form av meningsfullhet.

Det förefaller också som om det finns relativt liknande mekanismer bakom logiker att lämna olika extremistiska miljöer (Dalgaard-Nielsen 2013). EXIT arbetar t.ex. efter grundantagandet att våldsbejakande extremistiska grupperingar liksom andra extrema grupper alla är sprungna ur samma eller liknande individuella och samhälleliga processer och att de därmed kan använda sig av samma etablerade metod oavsett miljö (Mattsson, Lebedinski Arfvidson & Johansson 2016). Det kan dock finnas betydande skillnader och likheter som återigen främst skiljer ut den autonoma miljön från vit makt och den islamistiska miljön. Studier visar att det generellt är mindre problematiskt att lämna en autonom miljö, på grund av att den är just autonom och sällan kräver registrerat medlemskap eller deltagande. Dessutom förefaller det vara mindre stigmatiserande i omvärldens ögon, att ha tillhört en autonom miljö än att ha varit deltagare i en vit makt-organisation eller en islamistisk miljö. Stigmat kan i sig försvåra individers möjlighet och

kraft att lämna en extremistisk miljö och risken för ”återfall” – alltså ett återgående till eller engagemang i brottslighet eller till den miljö som lämnats (Carlsson 2016).

I kunskapsöversikten Att lämna våldsbejakande extremism belyser Carlsson (2016) forskningsläget vad gäller individers anledningar att lämna extremistiska miljöer. Carlson resonerar i termer av subjektiva och sociala faktorer och menar att de subjektiva faktorerna (det som får individen att vilja lämna) snarast är en förutsättning för att utträde skall bli möjligt. Samtidigt är viljan att lämna inte synonymt med förmåga eller möjlighet att lämna. Individens resurser (ekonomiska, sociala, materiella) är centrala i fråga om möjligheter att lämna den aktuella miljön, särskilt om det finns personliga investeringar och engagemang i det som sker inom miljön (Bjørgo & Horgan 2009). Ålder förefaller vara en avgörande faktor för att individer tar steget ut ur extremism, i den ålder många individer i enlighet med normativa livsmönster etablerar sig på arbetsmarknaden och bildar familj är det många som redan lämnat. Brå (2016b) nämner liknande mekanismer men lägger också till hotet om våld från den egna miljön som en avgörande faktor för ett utträde. Det kan handla om hot som en följd av obetalda skulder men också hot relaterade till individens önskan att lämna miljön. Carson och Esbensen (2016) menar att känsligheten för våld tenderar att öka med åldern, och de menar att forskning visar att äldre individer ofta anger våld eller dissociation till våld som avgörande orsak att lämna. I den studie författarna genomfört med yngre gängdeltagare (från 11 års ålder) framträder flytt eller byte av umgänge eller skola som en avgörande faktor – vilket indikerar att sociala relationer har stor betydelse för ungdomar både för att de ansluter sig eller lämnar. Det är sällsynt eller understuderat huruvida kvinnors utträdesprocesser är annorlunda. Det är endast En annan sida av Sverige (EASAS) som i Brås (2016b) kartläggning anger att de någon gång arbetat med att stötta en kvinnas utträde.

I vuxen ålder kan deltagande i extremistiska miljöer komma att betraktas som ett stigma som medför uteslutning från sociala sammanhang eller exkludering från arbete. Ofta är också dessa ovanstående aspekter avgörande anledningar till att lämnandet sker. Andra faktorer som ökar sannolikheten för utträde är: desillusion av miljöns organisering och strategi, missnöje och disidentifikation med andra medlemmar, ovilja att engagera sig i våldsutövande eller rädsla att själv bli utsatt samt tvivel eller ifrågasättande av ideologi. Därutöver finns möjligheten till fast anställning, romantiska relationer, nya religiösa övertygelser och engagemang, föräldraskap, flytt, och byte av skola med bland orsaker att

lämna våldsbejakande miljöer eller gäng (Bjørgo 2002; Carson & Esbensen 2016; Carlsson 2016).

Säkerhetspolisen (2010) menar att längtan efter ”ett normalt liv” verkar vara den största dragningskraften och att det konkret handlar om längtan efter familj, barn och arbete. Det som förefaller vara allra mest betydelsefullt för viljan och möjligheten att lämna en extremistisk miljö är det sociala stödet ”utanför”. Stödet eller relationen kan vara i form av en mentor med egna erfarenheter av att ha lämnat en extremistisk miljö, sådana mentorer bidrar till trovärdigheten vilket är en vetskap som organisationer som En annan sida av Sverige (EASAS) och EXIT baserar sina verksamheter på. EXIT arbetar också utifrån tanken att inte döma individen utan istället fördöma handlingar (Odén 2009). En annan aspekt som möjliggör utträde är att det finns möjligheter till sysselsättning, att det engagemang som den extremistiska miljön bjudit på, kan ersättas av ett annat engagemang. Vetskapen om betydelsefulla faktorer kan således som Carlsson (2016) skriver, användas för att individer skall kunna träda ut ur extremistiska miljöer.

6.6.1 Intervention

Med utgångspunkt i den forskningsöversikt Carlsson (2016) belyser, visar rapporten på olika interventioner och de förutsättningar som kan vara gynnsamma, eller i alla fall viktiga att beakta. Carlsson menar att de flesta deradikaliseringsprogram fokuserar på att åstadkomma beteendeförändringar, vilka ska föregås av kognitiva förändringar hos målgruppen. Samtidigt finns det få empiriska bevis på att programmen och interventionerna fungerar, dessutom ser de radikalt annorlunda ut beroende på lokal kontext och diskursiv utgångspunkt och de utvärderingar som gjorts är ofta baserade på osäkra kvantitativa data[79]. Med utgångspunkt i kända kunskaper ger Carlsson (2016: 118-f.f.) ändå följande riktlinjer och förutsättningar för framgångsrik intervention, där de flesta påkallar aktiverandet av sociala mekanismer och relationer:

- ✓ Interventionens ram: inbegriper ett tydligt syfte med vad som skall uppnås, hur interventionens verktyg och metoder skall användas för att uppnå syftet. Därtill

[79] En utvärdering av EXIT, utförd av Brottsförebyggande rådet - Brå (2001) visar dock att av de 133 personer som fått hjälp av EXIT under 2001 hade 125 personer lämnat den vit-maktmiljö de varit anslutna till.

behövs ett tydliggörande av vilka sociala mekanismer som skall aktiveras och hur den omgivande kontexten kan tänkas inverka på interventionens framgång. Interventionen behöver också ta hänsyn till hur den skall utvärderas och vilka resultat som kan vara mätbara.

- ✓ Ett realistiskt mått på interventionens utfall: Här handlar det om att definiera vad framgång i interventionen egentligen innebär och att utgå från realistiska, ibland kortsiktiga mål. Att en individ trots att den tillfälligt återvänder till miljön i fråga, lyckas hålla sig borta under en längre period kan då betraktas som en framgång snarare än enbart bakslaget att den återvände.
- ✓ Det konkreta genomförandet: Praktiska aspekter har stor betydelse för framgång i program som syftar till utträde. Sådant som struktur och infrastruktur spelar stor roll, att de inblandade har kunskap och välfungerande intern kommunikation och samarbete är avgörande. Aspekter som tillit och förtroende mellan individer och behandlare, mentorer och respekt för individers rättigheter och integritet är också mycket avgörande för huruvida interventioner lyckas.
- ✓ Betydelsen av sociala och praktiska faktorer: För att ett utträde skall lyckas behövs medvetenhet om individens praktiska förutsättningar, situation, behov och motivation. Ett ensidigt fokus på kognitiva förändringar är inte nog, den faktiska integrationen i samhället spelar stor roll, det är till och med så att social, kulturell och samhällelig inkludering spelar större roll än kognitiv förändring. Barelle (2015) menar att engagemanget i andra sammanhang är viktigare än att oengagera sig i den våldsamma miljön. Det är så att säga viktigt att ha någonstans att ta vägen. I den danska Århusmodellen används t.ex. en utgångspunkt i individens behov kombinerat med resurspersoner som redan finns i individens närhet (skolpersonal, familj, arbetskamrater etcetera).

Carlsson (2016) poängterar att effektiviteten i program som arbetar med utträden, är empiriskt oklar, det vill säga att de inte är utvärderade. Han menar dock att interventioner som inbegriper individer som tidigare själva varit aktiva inom miljön (s.k. credible messengers), kan vara relevant då dessa kan anses vara trovärdiga och legitima på basis av sina egna erfarenheter, dessutom kan tidigare stigmatisering i de här fallen snarare

fungera som en resurs. Däremot bör inte interventioner genomföras med enbart dessa individer.

DEL 7. Diskussion

Kunskapsöversikten belyser forskning och litteratur som berör barns erfarenheter av våldsbejakande extremism inom tre olika områden: våldsbejakande islamistisk extremism (VBI), våldsbejakande högerextremism (VBH) samt våldsbejakande vänsterextremism (VBV). Underlaget består av ett omfattande antal vetenskapliga publikationer inom varierande discipliner som psykologi, sociologi, medicin, pedagogik och kriminologi.

Här följer en sammanfattande diskussion om likheter och skillnader mellan de tre olika områdena. Slutligen diskuteras rekommendationer avseende fortsatta kunskapsbehov.

7.1 Likheter och skillnader

I forskning om barns direkta och indirekta erfarenheter av våldsutövande extremism är det den vänsterautonoma miljön som forskningsmässigt mest avviker från de två andra, men detta gäller också i andra aspekter där VBI och VBH är mer lika varandra. Även om den islamistiska extremismen oftast identifieras som en religiöst orienterad form av extremism, har den i huvudsak politiska incitament och samstämmer understundom i sina konservativa ideal och antipatier med högerextremismen. Trots att högerextremismen är vänsterextremismens metaforiska motpol, delar ideologierna historia och löper där parallellt med varandra över tid, åtminstone i en europeisk kontext. Säkerställda likheter och skillnader i forskning om barn är dock svåra att finna då forskning som behandlar barn i relation till höger- och vänsterextremism i princip är obefintlig, här koncentrerar sig forkningen istället på ungdomar – det är också här de största skillnaderna återfinns.

Den kanske största skillnaden mellan vänstermiljön och de två övriga som lyfts fram i forskningen är att vänsterextremismen (teoretiskt) bekänner sig till alla människors lika värde, vilket de båda andra inriktningarna inte gör (Sarnecki 2017). Det kan också argumenteras för att barn i autonoma miljöer mer eller mindre ”flyger under radarn” medan barn i islamistiska miljöer är ett (för västvärlden) nytt fenomen som behöver ges begriplighet och därför studeras mer utförligt.

7.1.1 Barnperspektiv och teoretiska utgångspunkter

Den forskning som representeras i denna översikt, har till största del en västerländsk syn på barn och barndom, trots medvetenheten om att detta perspektiv genomsyrar den kunskap som återges är det svårt att vrida sig ur det perspektivet. Därtill uppmärksammar undertecknad ett dilemma i hur diskurser om barn som offer och/eller förövare inverkar på forskningens bilder av barn och barndom i forskning och publicerad kunskap om barn i relation till extremism och terrorism. Det är en diskussion som behöver tas om hand och ytterligare problematiseras.

7.1.2 Våldsbejakande islamistisk extremism

Forskning som relaterar till barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism lutar sig överlag mot psykologi och kriminologi. Den diskursiva kopplingen mellan islamistisk extremism till terrorism och konsekvenserna av terrorattentat och konflikter med islamistiska motiv riktar forskningsinsatser mot preventivt, ingripande arbete för att förhindra terrorattentat. Konsekvenserna för barn av krig och terror riktar i sin tur forskningen mot fysiska och psykiska svårigheter som drabbar barn i kölvattnet av trauman varpå att teorier om risk och resiliens dominerar forskningen tillsammans med studier av posttraumatiska stressyndrom (PTSD).

Barnperspektivet finns i forskningen främst representerat genom vuxnas ögon och narrativ. Barns perspektiv är sällsynt, näst intill obefintligt, särskilt när det gäller barns direkta erfarenheter.

7.1.3 Våldsbejakande högerextremism

Forskning om högerextremism lutar sig ofta mot sociologiska förklaringar samt psykologiska identitetsteoretiseringar. Det lilla barnet är till synes osynligt i forskningen där den vita mannen både ideologiskt och i studier av olika aspekter dominerar. Däremot finns en del forskning som utgår från barnoch unga vuxna. Forskning om ungas

erfarenheter av våldsbejakande högerextremism domineras av studier av rekrytering och faktorer som kan vara tilldragande, så kallade pull-faktorer. De teorier om resiliens som återfinns i VBI-forskning saknas, där emot finns det gott om berättelser om riskfaktorer i uppväxter som är gemensamma för individer som attraheras av VBH. Auktoritarism och strain- samt anomie[80]- teorier är vanliga för att förklara varför unga attraheras av högerextremism. Därutöver finns en del forskning av dem som på olika vis drabbas av högerextremistiskt våld och hat, särskilt av barn och ungdomar som kategoriseras som ”icke-vita”.

7.1.4 Våldsbejakande vänsterextremism

Forskningen om vänsterextremism har ofta sociologisk utgångspunkt och är liksom miljön fragmenterad och fokuserar snarare ögonblicksbilder och tendenser än stora berättelser. Det förefaller som om att det inte heller finns några egentliga svårigheter att gå in eller ut ur miljön. I forskningen om vänsterautonoma grupperingar är barndom inget som adresseras, inte heller vet vi särskilt mycket om synen på barn och barndom inom miljön. Däremot finns ett fåtal studier som berör unga vuxna.

7.1.5 Konsekvenser för barndomar

De konservativa familjeidealen återfinns inom både islamistisk och högerextremistiska miljöer och tillskriver särskilt barn och mödrar liknande roller. Barnen är nationens eller statens framtid och skall fostras till att bli trogna saken. I vår samtid skiljer sig barndomar markant åt i relation till olika kontexter (beroende på plats och livsvillkor). Det kan därför vara av vikt att resonera kring huruvida det går att tala barndomar som ett universellt fenomen.

Barndomar i exempelvis Islamska staten inbegriper enligt forskning understundom förväntningar på patriotism och studerandet av ideologi och kunskaper i att hantera vapen och att slåss för statens framväxt och överlevnad. Barndomar kan därmed ur ett nordiskt perspektiv förstås som längre utsträckta i tid och rum. Det är i vår samtid

[80] Strain = glappet mellan upplevda förväntningar och faktiska möjligheter. Anomie = en form av misströstan inför framtiden och upplevelser av felaktiga moralsystem.

sällsynt att barn i Norden tvingas delta i väpnad konflikt, eller att de utsätts för systematisk ideologisk indoktrinering. Barndomar kan således ge olika stort utrymme för lek och lärande som kan betraktas som mer fritt. Men inte heller här kan vi tala om barndomar som enhetliga koncept.

Anslutandet till högerextremistiska miljöer är en fråga som understundom fokuseras till tidiga tonår och ungdom. Där emot visar forskningen att många barndomar anstryks av högerextremistiska ideal inom familjen. Vårdnadshavare och släktingar som talar om vit arisk överlägsenhet och genom en rasistisk retorik är en god jordmån för att ideologiska frön ska börja gro. Därtill finns en hel del gemensamma drag i ungdomars berättelser av uppväxter. Det betyder inte att dessa gemensamma drag och riskfaktorer är determinerande för att unga ska dras in i våldsbejakande extremism. Det finns många unga som lever under liknande förhållanden och som aldrig ansluter sig till eller legitimerar våldsutövande ideologier. Det samma återfinns inom vänsterextremistiska miljöer där familjens roll skrivs fram som en politisk eller ideologisk katalysator för att den unge skall attraheras av aktivism för en autonom gruppering. Det som är särskilt intressant är att ytterligare studera är VAD det är som gör att individer faktiskt tar steget över gränsen, att de faktiskt utövar våld. Ett sätt att göra detta skulle kunna vara att använda sig av mer tvärdisciplinärt inriktad forskning.

7.1.6 Stigmatiserade barndomar

Det finns studier relaterade till de tre miljöerna som på olika sätt talar om hur relationer till våldsutövande miljöer kan leda till stigmatisering av barndom. I rekommendationer från RAN (2017) för återvändares barn poängteras att barn som anländer eller återvänder från Syrien kan vara traumatiserade och att de kan utgöra en potentiell risk för samhället och för de barn som blir deras klasskamrater eller kompisar på förskolan. Detta är bara ett exempel bland många där barn stigmatiseras på grundval av ursprung, tillhörighet och möjlig erfarenhet. Forskningen visar också på en mängd exempel där muslimska barn och unga misstänkliggörs och övervakas på grund av sin religiösa tillhörighet.

I retrospektiva eller sekundära berättelser om barndomar i både höger- och vänsterextremistiska miljöer beskrivs ett stigma som barnen själva uppfattar i relation till

sina jämnåriga. Det medför att barnen tycker sig leva parallella liv; ett i skolan och med kamrater i ”den vanliga världen” och ett i relation till familjen och miljön.

7.1.7 Social tillhörighet

Sociala relationer och behovet av dessa framträder som betydande i de tre miljöerna, särskilt när det handlar om anslutning. Det är främst genom sociala relationer som unga får tillträde och kunskap om att grupperingar och miljöer finns, ideologi och tro förefaller ha sekundär (men därmed inte ringa) betydelse för att unga attraheras och ansluts till våldsutövande miljöer. Grupptillhörigheten förefaller i många fall komma före ideologin som senare, inom ramarna för den aktuella gruppen kan komma att utvecklas och bli mer cementerad. För unga som ansluter sig till islamistisk extremism är det tydligt i geografiska data som visar att de som reser för att ansluta sig till religiöst orienterade konflikter ofta tillhört samma bekantskapskrets eller är släktingar som rekryteras från samma område s.k. hotspots. För unga i vit makt-miljöer anges sociala relationer få sin betydelse i identifikation och tillhörighet till något gemensamt och större än dem själva. Den vänsterautonoma miljöns slutenhet kräver i det närmaste att sociala relationer finns för att tillträde skall ges.

7.1.8 Auktoritarism

Auktoritarism (authoritarism) inbegriper konservatism och beredvillighet att följa auktoritära ledare och viljan att straffa dem som inte gör det (Reiger, Frishlich & Bente 2017). Auktoritarism återfinns i forskning om anslutning till högerextremism. Med hänsyftning till de ideal och tilltro till starka ledare som råder inom den våldsutövande islamistiska extremismen, finns också drag av auktoritarism inom denna miljö. När världen framstår som osäker och farlig finns helt enkelt goda anledningar att lita till auktoriteter och social dominans. För vänsterextremismen finns snarare ett disidentifierande med auktoritarism och en idé om att revolution är nödvändig för att folket skall befrias. Detta kan också ses som att rigiditeten i motståndet mot auktorieteter utgör en form av hegemonisk ordning som i sig själv fungerar som en auktoritet eller i alla fall som en auktoritativ ordning att förhålla sig till.

Auktoritarism och tron på en stark ledare som erbjuder fasta ramar och normer och som säger sig kunna lösa stora individuella och kollektiva problem kan användas i ett mer positivt syfte. Ungdomars tillit till andra, till myndigheter, till framtid och samtid kan således erbjudas av andra auktoriteter eller individer och institutioner än våldsutövande miljöer.

7.1.9 Risk och resiliens

Risk och resiliens, eller risk- och friskfaktorer, används som förklaringsmodeller för att unga ansluter sig till våldsutövande miljöer eller som ett sätt att bygga motstånd mot propaganda och extremisering. I forskningen finns risk och resiliens främst representerad inom fält som intresserar sig för barn i islamistisk extremism eller i relation till terrorism. I studier av unga i högerextremistiska miljöer handlar det främst om risk. Risk och resiliens saknas som teoretiska förklaringsmodeller eller lösningar i forskning om våldsutövande vänstermiljöer, att vetenskapliga analyser av detta saknas, betyder inte att de inte behövs.

Riskfaktorer är ett välanvänt begrepp inom kriminologi för att förutspå och minimera risker för brottslighet och våld i generella ordalag. Riskfaktorer för barn och unga inbegriper riskfyllda familjeförhållanden, våld, sexuellt utnyttjande, försummelse och instabilitet som skapar låg tilltro till samtid och framtid. Resiliens inbegriper förmågan till fysisk och emotionell anpassning till omständigheter. Avgörande för utvecklande och bibehållandet av resiliens är nära relationer, pålitliga vuxna, trygg och stabil barnomsorg och utbildning, säkra närområden och tron på att livet har en mening.

7.1.10 Kön och jämlikhet

Våldsutövande extremism och våld är generellt maskulint kodat. I data från Säkerhetspolisen (2016) och i rapporter och studier framgår att den som ägnar sig åt våldsutövande extremism i huvudsak är en ung man. I de tre miljöerna finns ideal och föreställningar om hur män och kvinnor eller flickor och pojkar skall vara. Stereotypa uppfattningar om kön hos unga visar sig också sammanfalla med positiva inställningar

till att utöva våld (jfr. Vestel & Bakken 2016). Studier visar att det främst är män som (i de flesta sammanhang) utövar våld och att kvinnor och barn (främst flickor) som fysiskt och psykiskt drabbas av våldet.

Den islamistiska och den högerorienterade extremismen delar på flera sätt ett maskulinitetsideal som positionerar mannen som nationens eller statens beskyddare och bevarare. Mannen är överhuvud och båda miljöerna förespråkar ett hypermaskulint krigarideal (Kimmel 2007; Ekman 2014) och gör motstånd mot annan än heterosexuella familjebildningar, mot feminism, jämställdhet och jämlikhet. Båda miljöerna företräder ett feminint ideal som symboliseras av moderskap, en feminin uppgift är att föda och uppfostra barn i syfte att garantera statens eller folkets överlevnad och framtida försvar. Det skulle å ena sidan kunna betyda att flickor och kvinnor inte finner en plats eller att de inte kan identifiera sig med de ideal som råder inom miljöerna, å andra sidan kan en konservativ, traditionell kvinnoroll vara lockande för den som söker stabilitet och tydliga förväntningar på femininitet. Detta visar sig också vara fallet för tjejer och kvinnor som ansluter sig till dessa miljöer. Unga flickor som till exempel ansluter sig till Islamska staten vittnar om en önskan om att leva hustru och mamma med de förväntningar som finns på denna roll och att slippa identifiera sig med en mer liberal kvinnlighet. Inom vänsterextremismen är jämlikhet och jämställdhet en del av ”den stora berättelsen” och den feministiska kampen attraherar både unga män och kvinnor, även inom denna miljö är det dock främst unga män som utövar våld.

7.1.11 Propaganda och sociala nätverkssajter

Propaganda är medvetet utformade budskap som syftar till att påverka mottagarens uppfattning i en viss riktning. Forskning är överlag överens om att innehållet i propaganda inte på egen hand kan radikalisera individer till att börja utöva våld, däremot kan propagandan influera emotioner, kognitioner, kunskaper och beteenden (Rieger m.fl. 2013).

Barn och barns uppväxtvillkor har ett starkt symboliskt värde och barn används i propaganda både inom våldsbejakande islamistisk extremism och våldsbejakande högerextremism, men är sällan målgrupp. I stället får barnen symbolisera lyckliga barndomar inom miljön, eller det motsatta – det som kan drabba barnet i en annan miljö.

Barn kan således användas som en motiverande konfliktyta för att ansluta sig till respektive miljö. Både de islamistiskt extrema och högerextrema miljöerna är aktiva i att producera och publicera filmer på t.ex. YouTube och får där en stor spridning.

Den autonoma miljön lever en undanskymd tillvaro på internet, den antikapitalistiska hållningen innebär också att miljön inte önskar bidra till den ekonomiserade marknad som internet och sociala nätverkssajter anses utgöra. I de fall hemsidor är aktiva, är de inriktade på envägskommunikation i form av nyhetsförmedling eller information om kommande aktioner. Det finns sällan en enskild avsändare för de budskap som sänds av VBV, och barn är osynliga i den sparsamma kommunikationen på internet.

Både den islamistiska miljön och vit makt-miljön använder sig i stor utsträckning av internet och sociala medier för att sprida information, budskap och för att försöka locka till sig nya sympatisörer och anhängare. Därtill menar Säkerhetspolisen (2015) att internet är en vanlig plattform för radikalisering. Medveten användning av propaganda på nätet syns i hur miljöerna använder sig av tilldragande faktorer och utopiska budskap för att locka nya anhängare, här spelar social identifikation med miljöns budskap en stor roll (Rieger m.fl. 2013).

Sociala medier anges också vara en arena för att attrahera aspirerande krigsresande från Norden. Möjligheten att sprida digitala bilder och underlättandet att lämna information och upprätta kommunikation anges ha ökat möjligheter att resa.

Ytterligare en aspekt är hur massmedia och sociala media inverkar på barns upplevelser av att världen är en farlig plats. Barn i vårt samtida samhälle erfar terror och våld i realtid medierad genom medias nyhetsrapportering och vuxnas samtal och oro. Forskningen visar att denna exponering inverkar på barns erfarenheter av att leva i otrygghet och rädsla, det finns även exempel på att barn drabbas av posttraumatiska stressyndrom genom att uppleva skrämmande bilder om och om igen.

7.1.12 Stöd och prevention

Efter 9 september 2001 och terrordåden i New York har länder i västvärlden initierat och implementerat en uppsjö av olika program, modeller, rekommendationer, metoder och insatser för att motverka att människor begår terrorbrott, men också för att förebygga att

unga männsikor attraheras av extremistiska miljöer och idéer som kan inverka menligt på demokratiska samhällen. Initiativen har varit av olika kvalitet och i många fall har de varit kontraproduktiva och snarare satt demokratiska processer ur spel. Det är av största vikt att barn och unga i preventiva insatser, addresseras som just barn och unga, inte som illvilliga förövare.

Förutom preventiva insatser och stöd som hanteras av myndigheter och institutioner, görs en hel del arbete av föreningar och frivilligorganisationer. När det gäller prevention och stöd för barn och unga, är det relevant att stödet ges av trygga välkända närstående vuxna under trygga säkra omständigheter.

7.1.13 Skola och förskola

I studier anges utbildning, kunskap, förskola och skola som i det närmaste vaccinerande eller kurerande mot de faror barn och unga utsätts för i kontakt med våld, extremism och terrorism. Samtidigt finns skolmisslyckanden, brist på tillhörighet och avsaknad av utbildning och trygg skolgång med som en gemensam nämnare i barns och ungas erfarenheter. Högerextremism har exempelvis enligt forskning ofta konnotationer till skolk och skolmisslyckanden. Islamistisk extremism har kopplingar till avbruten eller ensidigt indoktrinerande utbildning. Barn i konflikter och krig eller i flyktingläger berövas skolgång och utbildning och barnsoldater kan ha svårt att ta igen förlorad utbildning. Skolan kan vara en plats där rutiner och vardaglighet skänker trygghet och en känsla av normalitet för barn vars liv av olika anledningar är i gungning.

I planer och policy (t.ex. RAN 2017) poängteras vikten av att i första hand förskollärare och lärare i skola och fritidshem samt andra yrkesverksamma som möter barn med okonventionella erfarenheter, får kunskap om hur situationen ser ut i de områden barnen kommer ifrån. Det anmodas också att yrkesverksamma får kunskaper om barns reaktioner och hur lärare skall hantera och bemöta barn. De flesta förskollärare och lärare i Sverige är redan välutbildade i just att hantera och bemöta barn och bygga tillitsfulla relationer med dem – och det är också den uppgift de i allra första hand bör ha. Skolans och förskolans personal gynnas inte av förväntningar på att observera, identifiera och rapportera misstänkt aktivitet. De bör i stället fortsätta enligt rutinen att i enlighet med

kap. 14 socialtjänstlagen, anmäla till socialtjänsten i de fall de oroar sig för att ett barn på något sätt far illa.

7.2 Reflektioner över fortsatt kunskapsbehov

När det gäller barn och barns erfarenheter är forskning om extremism och terrorism generellt fattig i termer av empiriska studier om och med barn. Forskning om våldsbejakande extremism är i hög grad teoretisk, filosofisk och bestående av re-analyser av forskning från närliggande fält. Ofta extrapoleras den från små populationer eller från generaliserade teorier som om den vore icke kontextuell. Därmed används understundom teorier om barndom och uppväxt för att begripliggöra barndomar i relation till extremism och terrorism utan att det finns empiri som understödjer teoretiska antaganden. För att kunna stötta och hjälpa barn med svåra erfarenheter, behövs mer studier som de facto inbegriper barn och som tar barns perspektiv inom samtliga extremistiska miljöer.

För att finna vägar att möta barn med olika/annorlunda barndomar behövs mer kunskap om barnens erfarenheter och upplevelser i olika kontexter och verkligheter. Särskilt forskning där barn är subjekt behövs. Det handlar då om studier där barn och unga får utrymme att ge röst åt sina erfarenheter och funderingar. Det finns emellertid en hel del etiska dilemman att ta hänsyn till i forskning som inbegriper barn, ännu mer prekärt blir det då det gäller forskning med barn som kan anses vara särskilt utsatta. Att göra barn till subjekt innefattar i enlighet med barndomssociologiskt perspektiv, att låta barn berätta fritt utifrån det som berör dem, först då vet vi med någorlunda säkerhet mer om barns perspektiv. Det handlar då om forskning där barns erfarenheter och upplevelser får styra innehållet i hög grad. Etnografiska studier med barn och studier där barn får använda kreativa uttrycksformer för att själva styra sitt berättande kan vara en väg att gå (se Oppenheimer & Mandemaker 2008; Oppenheimer 2010; Svensson 2017). Viktigt är dock att vara medveten om att forskning med barn måste få ta tid och ha en ansats som tillåter relation mellan barnet och forskaren och som tar hänsyn till etiska frågeställningar.

Den forskning som finns tar ofta sin utgångspunkt i retrospektiva beskrivningar hämtade från individer som lämnat våldsutövande extremism. Denna forskning är viktig, den ger oss verktyg och kunskaper att förstå hur meningsskapande ser ut för individer som på olika vis attraheras av våldsutövande miljöer. Det finns då anledning att undersöka huruvida tvärdisciplinär forskning skulle kunna bidra till att utöka möjligheter till mer empirisk forskning om våldsbejakande extremism. Långsiktiga processer som leder till att individer ansluter sig till våldsbejakande extremism kan studeras tvärvetenskapligt utifrån kriminologi, sociologi, psykologi etcetera. Som bland andra Sarnecki (2017) konstaterar korsar extremistkarriären ofta brottskarriären – korsningar som är intressanta att studera vidare för att få mer kunskap om motiv och logiker till anslutning och våldsam aktivism. Därtill kan jämförelser mellan olika livsförlopp bidra med kunskaper om varför vissa väljer andra livsvägar. Som Kaati (2017b) skriver, innebär det också ”att arbeta tvärvetenskapligt är en stor utmaning som kräver att forskare vågar arbeta med metoder som ligger utanför den egna kompetensen” (ibid:369).

Följande avsnitt är exempel på kunskaper som saknas eller på frågor som i dagsläget kan anses vara understuderade:

7.2.1 Barn i extremistiska miljöer

Studier med särskilt fokus på barn i de tre utpekade extremistiska miljöerna har fått lite utrymme i forskning. Barn inom islamistiskt extremistiska miljöer förefaller under senare år fått större utrymme än barn inom höger- eller vänsterextrema miljöer där det främst är ungdomar och unga vuxna som står i fokus och då främst i egenskap av aktivister, utövare av våld eller förövare. Hur det kommer sig att forskningsläget ser ut på det viset kan vi i nuläget enbart spekulera i. En aspekt är kopplingen till terrorism och rädslan för att främmande makter skall rekrytera och utbilda barn till framtida terrorister, forskning kan då ses bidra till att avtäcka och förbereda inför en sådan framtid. Rädslan för det okända har helt enkelt drivit på och utvecklat viljan att förstå och veta mer. Ytterligare förklaringar kan relateras till en form av postkolonial analys där västvärlden strävar efter att förstå ”den andre”. Både vänsterextremism och högerextremism kan i ljuset av en sådan analys betraktas som tillhörande västvärlden och vem som helst av ”oss” kan vara höger eller vänsterorienterad och barnen ”går under radarn” fram till det att de själva

börjar ägna sig åt aktivism. Men som sagt – dessa utläggningar är enbart författarens spekulationer.

Som Lööw (2017) skriver har de tre miljöer som definieras under begreppet våldsbejakande extremism kommit att utgöra någon slags enhet, ”de våldsbejakande extremisterna” (s. 38), det är en enhet som suddar ut ideologiska och taktiska skillnader vilka i debatten blir utbytbara och allt för lika varandra, kategoriseringen har en alltför stor spännvidd och inbegriper allt för många aspekter, orsaker, konsekvenser och olikheter. Kunskapsöversikten visar att barndomar i de tre miljöerna inte tidigare har och inte heller kanske kan studeras på samma vis och utifrån samma förutsättningar. Tillträde till de olika miljöerna kräver olika tillvägagångssätt, barn från de olika miljöerna möts sällan, utan kan endast studeras var och en för sig. Någon forskning som särskilt tar tillvara barns röster och erfarenheter av våldsbejakande/våldsutövande extremism står i dagsläget inte att finna.

Barn i familjer till islamistiska extremister i den bemärkelsen att de rest till eller deltagit i strider för grupperingar som exempelvis Boko Haram eller Islamska staten, finns i svensk förskola och skola. Barnens position och deras erfarenheter av att ha föräldrar som rest till t.ex. Islamska staten finns i nuläget inte dokumenterad. Inte heller har vi någon egentlig kunskap om hur barn som själva varit i konfliktområden och återvänt erfar sin vardag. RAN (2017) skriver att mottagande institutioner bör förbereda sig på att alla barn som återvänder på ett eller annat vis kan vara traumatiserade. Kunskaper om hur vi kan möta återvändande barn och hur vi kan ta tillvara på barnens erfarenheter och bereda för deras tilltro till samtid och framtid saknas i hög grad, om detta behövs mer kunskap.

Barns relation till högerextremistiska miljöer handlar i forskningssammanhang främst om ungdomars anslutning och om riskfaktorer i barns uppväxtmiljö. Det är i hög grad fråga om studier som tar en retrospektiv utgångspunkt och som baseras på vuxnas berättelser om barndom och ungdom, forskningen försöker så att säga fånga skeenden in media res, när radikaliseringen redan är ett faktum. Dessa berättelser ger oss ledtrådar om vad vi kan göra för att motverka anslutning till våldsutövande miljöer. För att få tillräcklig kunskap behövs dock fler studier som tar barns perspektiv.

Det förefaller generellt som att det också saknas forskning om yngre barns relation till den vänsterautonoma miljön. Vad gäller dessa barn finns det frågetecken om hur och i

vilken utsträckning de berörs då miljöerna är löst sammanslutna, främst bestående av löst organiserade individer som utövar aktivism ofta på grundval av särskilda sakfrågor.

7.2.2 Återvändares barn och barn med erfarenheter av krig

Inledningsvis bör den direkta relationen mellan extremism och terrorism utredas. I diskursen om terrorism, tenderar islamistisk extermism att vara den direkt och förenklade linjen att följa. Det är en diskurs som riskerar att, om den inte luckras upp, ytterligare stigmatisera muslimsk befolkning och muslimska barn. Kopplingen syns bland annat i internationella och nationella policydokument där exempelvis återvändare och återvändares barn skrivs fram i gränslandet mellan att ses som offer och förövare. Den syns också i hur särskilda insatser ska inbegripa moskéer, imamer och muslimska samfund som utmålar muslimer som särskilt sårbara och öppna för radikalisering. Detta syns i forskning som visar på tydliga tendenser att muslimsk befolkning och därmed också muslimska barn och ungdomar misstänkliggörs på grundval av religionstillhörighet. Detta är ytterst problematiskt i sig, och blir än mer problematiskt i relation till barnkonventionens artikel två där konventionsstaternas särskilda ansvar att vidta lämpliga åtgärder för att säkerställa att barn skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av anhörigas ställning, verksamhet, åsikter eller tro.

I planer och policy (t.ex. RAN 2017) poängteras vikten av att i första hand förskollärare och lärare i skola och fritidshem samt andra yrkesverksamma som möter barn med okonventionella erfarenheter, får kunskap om hur situationen ser ut i de områden barnen kommer ifrån. Det anmodas också att yrkesverksamma får kunskaper om barns reaktioner och hur lärare skall hantera och bemöta barn. Barnets position då de kan vara flyktingar eller återvändare från konfliktområden i Syrien och Irak kan omgärdas av skuld, skam och misstänkliggörande från vårt samfund. I bland annat RAN:s (2017) rekommendationer för återvändare, finns utvärdering, kartläggning och övervakning av barn med bland åtgärderna. Mer kunskap behövs om hur dessa barns erfarenheter ser ut, men främst behövs kunskap om hur barnen kan tas emot och bemötas i förskola och skola, särskilt då dessa institutioner anses vara av avgörande betydelse för barns trygghet och förankring i samhället.

7.2.3 Barns erfarenheter av passiv terrorism

Barn i vårt samtida samhälle erfar terror och våld i realtid medierad genom medias nyhetsrapportering och vuxnas samtal och oro. Den passiva terrorismen inverkar på barns vardag oavsett om de befinner sig i närheten av eller långt bort ifrån händelsernas centrum Forskningen visar att passiv terrorism inverkar på barns erfarenheter av att leva i otrygghet och rädsla, något som i sin tur utgör en av faktorerna som kan leda till att unga söker sig till miljöer som säger sig kunna erbjuda detsamma. Det finns även i forskningen exempel på att barn drabbas av posttraumatiska stressyndrom genom att uppleva skrämmande bilder i media och nyhetsrapportering om och om igen. För att möta barns vardagsrädsla behövs mer kunskap om hur barn förstår och begripliggör passiv terrorism och hur vuxna i barns närhet kan arbeta för att erbjuda barn trygga uppväxter.

7.2.4 Barn, unga och (sociala) medier

Barn används i propagandabudskap på internet, även om de själva sällan är direkta mottagare. Huruvida barns åsikter och attityder påverkas av budskap, eller om de desensibiliseras för våld genom att betrakta budskap, bilder och propaganda de utsätts för frivilligt eller ofrivilligt på internet är en outforskad fråga. Terrororganisationer och extremistiska grupperingar använder sig av internet och sociala medier för att tilltala den uppväxande generationen, det är uppenbart. Mindre uppenbart är huruvida och i vilken omfattning det faktiskt påverkar individer som mottagare. Som Askanius (2017) påpekar i en översikt av digitala medier, motoffentligheter och våldsbejakande extremism, ur ett medie- och kommunikationsvetenskapsperspektiv, kan vi inte utan empiriska bevis uttala oss om vilken påverkan extremistiska budskap har på mottagaren, mer studier av påverkan behövs – särskilt med fokus på barn och unga.

Studier av extremistiska budskap på internet kan enligt Kaati (2017b) bidra till att vi kan bilda en uppfattning om hur budskapen är uppbyggda och vilka uppfattningar om mottagarens begär och fantasier de söker appellera. Kunskap om dessa budskap ökar möjligheten att utveckla strategier för bemötande och motstånd.

7.2.5 Förskola och skola

I studier anges utbildning, kunskap, förskola och skola som i det närmaste vaccinerande eller kurerande mot de faror barn och unga utsätts för i kontakt med våld, extremism och terrorism. Samtidigt finns skolmisslyckanden, brist på tillhörighet och avsaknad av utbildning och trygg skolgång med som en gemensam nämnare i barns och ungas erfarenheter. Högerextremism har exempelvis enligt forskning ofta konnotationer till skolk och skolmisslyckanden. Islamistisk extremism har kopplingar till avbruten eller ensidigt indoktrinerande utbildning. Barn i konflikter och krig eller i flyktingläger berövas skolgång och utbildning och barnsoldater kan ha svårt att ta igen förlorad utbildning. Utbildningens betydelse och uppgift kan bättre belysas för att motivera dess status och behov av resurser både nationellt och internationellt.

I handlingsplaner och åtgärder mot radikalisering och våldsutövande extremism får skolan en särskild uppgift att motverka och förhindra att unga ansluter sig till våldsutövande miljöer. Samtidigt har skolans demokratiserande fostransuppdrag fått allt mindre utrymme till förmån för mätbara kunskaper. För att möta barn och unga och för att kunna arbeta preventivt och stärkande behöver vi mer kunskap om vad personal i första linjen behöver för att kunna genomföra uppdraget. Förskolan och skolan kan aldrig vara den enda lösningen, men det finns ingen lösning som inte inbegriper förskola och skola.

7.3 Slutligen

Slutligen vet vi med utgångspunkt i väl utprövade erfarenheter och med forskningens hjälp ändå en hel del om vad det är som gör att barn växer upp till trygga vuxna. Vi vet vad det är som utgör risk- och friskfaktorer i barns samtid. Vi vet att det krävs närvaro, empati, utbildning, omsorg och säkra strukturer som stöttar barn i deras uppväxt och utveckling. Det vi inte vet, eller inte klarar av är att alltid tillgodose att barn får det vi vet att de behöver.

8. Referenser

Aasgard, A: (2017). Scandinavias's Daughters in the Syrian Civil War: What can we Learn från their Family Members' Lived Experiences? Journal for Deradicalization. Winter 2017/18, Nr.13, 243-274.

Alava, S., Frau-Meigs, D. & Hassan, G. (2017). Youth and Violent Extremism on Social Media. Mapping the Research. UNESCO.

Alexander, D.A. & Klein, S. (2003). Biochemical terrorism: Too awful to contemplate. Too serious to ignore. British Journal of Psychiatry, 183, 491-497.

Aly, A., Taylor, E. & Karnovsky, S. (2014). Moral disengagement and Building Resilience to Violent Extremism: AN Education Intervention. Studies in Conflict and Terrorism. 37:4, 369-385

Andersson, L. (2013). Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på Internet. I Statens Medieråd (2013). Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på Internet. Stockholm: Statens Medieråd.

Andersson, L. (2016a). What's left of the radical left online? Absence of communication, political vision, and community in autonomist web mileus in Sweden. New media & Society 1-15.

Andersson, L. (2016b). No Digital "Castels in the Air": Online Non-Participation and the Radical Left. Media and communication 4, (4). 53-62.

Andersson Malmros, R. & Mattsson, C. (2017). Från ord till handlingsplan – En analys av kommunala handlingsplaner mot våldsbejakande extremism. Göteborg: Segerstedtinstitutet.

Andre, V., Mansouri, F. & Lobo, M. (2015). A Fragmented Discourse of Religious Leadership in France: Muslim Youth between Citizenship and Radicalization. Journal of Muslim Minority Affairs, Vol. 35, (2), 296-313.

Askanius, T. (2017). Digitala medier, motoffentligheter och våldsbejakande extremism. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers

Awan, I. (2014). Operation 'Trojan Horse': Islamophobia or Extremism? Political Insight, september 2014. 38-39.

Bandura, A. (1990). Mechanism of Moral disengagement. In W. Reich (red), Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind (s. 165-176). New York: Cambridge University Press.

Barelle, K. (2014). Pro-integration: Disengagement and life after extremism. Monash: Monash University.

Benotman, N. & Malik, N. (2016). The Children of the Islamic State. London: Quilliam.

Betancourt, T., Borisova, I., Williams, T., Whitifield, T., Williamson, J., Brennan, R., de la Sourdiere, M. & Gilman, S. (2010). Sierra Leone's Former Child Soldiers: A Follow-Up Study of Psychosocial Adjustment and Community Reintegration. Child Development, Vol 81. Nr.4, 1077-1095.

Biberman,Y. & Zahid, F. (2016). Why terrorists target children: Outbidding, desperation, and extremism in the Peshawar and Beslan school massacres. Terrorism and Political Violence. DOI: 10.1080/09546553.2015.1135425

Bjørgo, T. (2002). Exit Neo-Nazism: Reducing recruitment and promoting disengagement from racist groups. Paper 627. Norweigan Institute of International Affairs.

Bjørgo, T. (2005). Conflict Processes between Youth Groups in a Norwegian City: Polarisation and Revenge. European Journal of Criminal Law and Criminal Justice. Vol 13/1, 44-74.

Bjørgo, T. & Horgan, J. (red). (2009). Leaving Terrorism Behind. Individual and collective disangagement. New York: Routledge.

Bjørgo, T. (2015). Forebyggning av kriminalitet. Oslo: Universitetsforlaget.

Bjørgo, T. & Gjelsvik, I.M. (2015). Forskning på forebyggning av radikalisering og voldelig ekstremisme. En kunskapsstatus. Politihøgskolen. PHS Forskning 2015:2.

Blazak, R. (2001). White Boys to Terrorist Men. Target Recruitment of Nazi Skinheads. The American Behavioral Scientist, Feb 2001; 44, 6. 982-1000.

Blombäck, S. (2017). Intoleranta platser? Rasideologisk aktivitet i svenska kommuner. Göteborgs universitet: Segerstedtinstitutet.

Bloom, M. (2017). Constructing Expertise: Terrorist Recruitment and "Talent Spotting" in the PIRA, Al Qaeda, and ISIS. Studies in Conflict and Terrorism, 40:7, 603-623.

Borum, R. (2011a). Rathinking Radicalization. Journal of Strategic Security 4. Vol 4. Perspectives on Radicalization and Involvement in Terrorism, 1-6.

Borum, R. (2011b). Radcalization into Violent Extremism I: A Review of Social ScienceTheories. Journal of Strategic Security 4. Vol 4. Perspectives on Radicalization and Involvement in Terrorism, 7-36.

Brachman, J., & Levine, A. (2011). You Too Can Be Awlaki. The Fletcher Forum of World Affairs. Vol 35:1. Winter. 25-46.

Brandenburg, Mark & Ragens, James L. (2007). Terrorist Attacks against Children: Vulnerabilities, Management, Principles and Capability Gaps. Oklahoma State Department of Health.

Braunthal, G. (2010). Right-wing extremism i Germany. German politics and society 97(28). Nr. 4. 41-68.

Brittain, V. (2009). 'Besieged in Brittain'. Race & Class, 50(3). 1-29.

Brottsförebyggande rådet Brå & Säkerhetspolisen. (2009). Våldsam politisk extremism – antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten. Rapport 2009:15. Västerås: Edita, Norstedts

Brottsförebyggande rådet (Brå). (2012). Brottslighet och trygghet i Malmö, Stockholm och Göteborg: En kartläggning, 2012.

Brottsförebyggande rådet (Brå). (2016a). Hatbrott 2015: statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott (Rapport 2016:15). Stockholm: Brå.

Brottsförebyggande rådet (Brå). (2016b). Stöd till avhoppare från kriminella grupperingar. En nationell kartläggning. (Rapport 2016:6) Stockholm: Brå.

Cantor, J. & Nathanson, A. (1996). Children's Fright Reactions to Television News. Journal of Communication. Vol 46(4). 139-152.

Carson, D.C. & Esbensen, F-A. Motivations for Leaving Gangs in USA: A qualitative Comparison of Leaving Processes Across Gang Definitions. I Maxson, C. & Esbensen, F-

A. (2016). (Red.). Gang Transitions and Transformations in an International Context. Springer.

Cardeña,E., Dennis, M., Winkel, M. & Skitka, L. (2005). A Snapshot of Terror: Acute Posttraumatic Responses to the September 11 Attack. Journal of Trauma & Dissociation, 6:2, 69-84.

Carlsson, C. (2016). Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt. Institutet för Framtidsstudier. Forskningsrapport 2016/1. Stockholm: Elanders.

Carlsson, Y. (2006) Violent right wing extremism in Norway: Community based prevention and intervention. I Rieker, M., Glaser, M. & Schuster(red.). Prevention of Right-Wing Extremism Xenophobia amd Racism in European Perspective. Halle: Deutsches Jugendinstitut.

Cater, Å.K. & Överlien, C. (2015) Etiska dilemman i forskning. I Eriksson, M; Cater, Å.K. & Näsman, E. (red) Barns röster om våld, att lyssna, tolka och förstå. 2 uppl. Malmö: Gleerups.

Christensen, A-D. (2010). Resistance and violence: Constructions of masculinities in radical left-wing movements in Danmark. Norma. Nordic Journal for Masculinity Studies. Vol. 05 (2), 151-168.

Cohen, K., Hartshorne, E. och Kaati, L. (2017). Kvinnor, barn och ungdomar i IS. I Kaati (red.). Det digitala kalifatet. En studie av islamistiska statens propaganda. Totalförsvarets Forskningsinstitut. FOI-R—4429—SE. 64-74.

Comer, J. & Kendall, P. (2007). Terrorism: The psychological Impact on Youth. Clinical Psychology: Scienceand Practice, Vol. 14, Nr. 3. 179-212.

COM 2016:397. Communication from the Commission to the European parliament, the council, the European economic and social committe and the committee of the regions. Supporting the prevention of radicalisation leading to violent extremism. Bryssel: Europeiska kommissionen.

Coppock, V. & McGovern, M. (2014). 'Dangerous Minds'? Counter-Terrorism Discourse, Radicalisation and the 'Psychological Vulnarability' of Muslim Children and Young People in Britiain. Children & Society Vol. 28, 242-256.

Corsaro, W. (2015). The Sociology of Childhood. Los Angeles: Sage.

Council of Europe (CoE). (2016). Competences for democratic culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Strasbourg: Council of Europé.

Council of Europé (CoE). (2017). Living with controversy, teaching controversial issues through Education for democratic citizenship and human rights (EDC/HRE). Strasbourg: Council of Europe.

CTA. (2016). Assessment of the terror threat to Denmark. Köpenhamn: The center for terror analysis.

Daalgard-Nielsen, A. (2013). Promoting Exit from Violent Extremism: Themes and Approaches. Studies in Conflict & Terrorism. Vol 36(2). 99-115.

Dardagan, H. & Salama, H. (2013). Stolen Futures. The hidden toll of child casualities in Syria. Oxford Researchgroup. [hämtad 2017-06-21 från: http://www.everycasualty.org/downloads/reports/Stolen-Futures.pdf]

Davies, L. (2014). Interrupting Extremism by Creating Educative Turbulence. Curriculum Inquiry, 44:4, 450-468.

Dryden, M. (2018). Radicalisation: The Last Taboo in Safeguarding and Child Protection? Assessing Practitioner Preparedness in Preventing the Radicalisation of Looked-After Children. Journal For Deradicalization. Winter 17/18, Nr.13, 101-136.

DS 2014:4. Våldsbejakande extremism i Sverige – nuläge och tendenser. Stockholm: Justitiedepartementet.

Dyb, G., Jensen, T., Nygaard, E., Ekeberg, ø., Diseth, T. & Wentzel-Larsen. (2014). Post-traumatic stress reactions in survivors of the 2011 massacre on Utøya Island, Norway. The British Journal of Psychiatry, 204, 361-367.

Ekman, M. (2013). Våldsbejakande och antidemokratiska högerextrema budskap på Internet. I Statens Medieråd (2013). Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på Internet. Stockholm: Statens Medieråd.

Ekman, M. (2014) The dark side of online activism: Swedish right-wing extremist video activism on YouTube. MedieKultur. Journal of media and communication research, 56. 79-99.

Epstein, G. (2006). Extremism within the family. J Popul Econ 20:707-715.

Edleson, J.(1999). Children's Witnessing of Adult Domestic Violence, I Journal of Interpersonal Violence, (8)14, 1999.

Eriksson, M. (2016). Berättelser om Breivik. Affektiva läsningar av våld och terrorism. [Doktorsavhandling]. Göteborg: Makadam Förlag.

Expo & Kvinna till Kvinna (2014). Folk, familj och fosterland. Nationalismens konsekvenser för jämställdhet. Stockholm: Kvinna till Kvinna.

Expo (2017). Robotens slutsats: Män som hatar män. Nr 4. Årgång 22.

Fazlhashemi, M. (2017). Takfirism. I I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Fitzgerald, J. (2016). "Frontline perspectives on preventing violent extremism – An interview with Alyas Karmani (STREET UK)", Critical Studies on Terrorism, 9 (1), 139-149.

Flyghed, J. (2013). "Vi vill ha mer demokrati!" Politiskt motiverad brottslighet bland unga. I Estrada, F & Flyghed, J.(red.), Den svenska ungdomsbrottsligheten. Lund: Studentlitteratur.

Forkby, T. & Turner, R. (2016) Collaboration as Usual? The Swedish Approach to Prevention and Intervention with Troublesome Youth Groups. I Maxson, C. & Esbensen, F-A. (2016). (Red.). Gang Transitions and Transformations in an International Context. Springer.

Futrell, R., Simi, P. & Gottshalk, S. (2006). Understanding music in movements. The white power music scene. The sociological quarterley, 47. 275-304.

Garbarino, J., Governale, A., Henry, P. & Nesi, D. (2015) Children and Terrorism. Social Policy Report. Sharing child and youth development knowledge vol.29, nr.2. 2015.

Gardell, M., Lööw, H. & Dahlberg-Grundberg. (2017). Den ensamme terroristen. Om lone wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar. Stockholm: Ordfront.

Gardell, M. (2017). Lone wolves – hotet från ensamagerande politiska våldsbrottslingar. I Gardell, M., Lööw, H. & Dahlberg-Grundberg. (2017). Den ensamme terroristen. Om lone wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar. Stockholm: Ordfront.

Gill, P., Horgan, J. & Deckert, P. (2014). Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone Actor Terrorists. Journal of Forensic Scienses, Vol.59, No.2, 425-435.

Gilligan, C. (2009). 'Highly Vulnarable'? Political Violence and the Social Construction of Traumatized Children. Journal of Peace Research, vol.46, no 1, 2009. 119-134

Glaser, M. (2006). Right- wing extremism, xenophobia and social counter-strategies in present-day Europé. I Rieker, M., Glaser, M. & Schuster(red.). Prevention of Right-Wing Extremism Xenophobia amd Racism in European Perspective. Halle: Deutsches Jugendinstitut.

Grimm, R. & Pilkington, H. (2015). 'Loud and proud': Yout hand the politics of silencing. The Sociological Review, 63:2, 206-230.

Grip, L. & Anthony, I. Våldets polarisering i svenska städer. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Guiora, A. (2010). Protecting the unprotected: Religious extremism and child endangerment. I Guiora, A. (2010). Freedom from religion: rights and national security. Oxford University Press.

Gurwitch, R., Kees, M. & Becker, S. (2002a). In the Face of Tragedy: Placing Children's Reactions to Trauma in a New Context. Cognitive and Behavioral Practice 9, 286-295.

Gurwitch, R., Pfefferbaum, B. & Leftwich, M. (2002b). The Impact of Terrorism on Children. Journal of Trauma Practice, 1:3-4. 101-124.

Guru, S. (2012). Under Siege: Families of Counter- Terrorism. Brittish Journal of Social Work (2012) 42, 1151-1173.

Gustafsson, L. & Ranstorp, M. (2017) Swedish Foreign Fighters in Syria and Iraq. AN analysis of open-source Intelligence and Statistical Data. CATS. Stockholm: Hafez, M. & Mullins, C. (2015). The Radicalization Puzzle: A Theoretical Synthesis of Empirical Approaches to Homegrown Extremism. Studies in Conflict & Terrorism. 38:11, 958-975.

Hafez, M. & Mullins, C. (2015). The Radicalization Puzzle: A Theoretical Synthesis of Empirical Approaches to Homegrown Extremism. Studies in Conflict & Terrorism. 38:11, 958-975.

Heaven, P., Ciarrochi, J. & Leeson, P. (2011). Cognitive ability, right-wing authoritarianism, and social dominance orientation: A five-year longitudinal study amongst adolescents. Intelligence 39 (2011) 15-21.

Heath-Kelly. C. (2013). Counter- Terrorism and the Counterfactual: Producing the 'Radicalisation' Discourse and the UK PREVENT Strategy. The British Journal of Politics and International Relations. VOL 15, 394-415.

Heggehammer, T. (2013). 'Should I stay or should I go? Explaining variation in Western jihadists' choice between Domestic and Foreign Fighting.' American Political Science Review, 107 (1):1-15.

Heggehammer, T. (2014). Norske fremmendekrigere i går og i dag. Kommentar. Norsk Statsveitenskaplig tidsskrift. Nr 4. 2014, 277-288.

Helmius, I. (2017) Skolans arbete mot våldsbejakande extremism, i Scheutz, Sverker (red) Likvärdig utbildning. Uppsala: Iustus förlag AB.

Herz, M. (2016). Socialt arbete, pedagogik och arbete mot så kallad våldsbejakande extremism. Göteborg: Segerstedtinstitutet.

Hodges, A. (2011). The "War on Terror" Narrative. Discourse and intertextuality in the construction and contestation of sociopolitical reality. Oxford: University Press.

Holmquist, E. & Kaati, L. (2017). Kraften i bilder. I Kaati (red.). Det digitala kalifatet. En studie av islamistiska statens propaganda. Totalförsvarets Forskningsinstitut. FOI-R—4429—SE. 75-92.

Horgan, J., Taylor, M., Bloom, M. & Winter, C. (2017). From Cubs to Lions: A Six Stage Model of Child Socialization into the Islamic state. Studies in Conflict & Terrorism, 40:7, 645-664.

Human Rights Council. (2016). "They came to destroy": ISIS Crime Against the Yazidis. United Nations. [hämtad 2017-06-26 från: http://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf&action=default&DefaultItemOpen=1]

Human Rights Council. (2017). Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, 21 July 2016 – 28 February 2017. United Nations.

[Hämtad 2017-06-26 från: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/IICISyria/Pages/IndependentInternationalCommission.aspx]

Human Rights Watch (UK). (2016). Preventing Education! Human Rights and UK Counter-TerrorismPpolicy in School. Human Rights Watch (UK). [Hämtad 2017-07-07 från http://rwuk.org/wp-content/uploads/2016/07/preventing-education-final-to-print-3.compressed-1.pdf]

Johansson, S. & Arvidsson, M. (2016). Att bekämpa det onda eller främja det goda: Fyra verksamhetsperspektiv på individer I I våldsbejakande miljöer samt preventionsarbete runt dessa. Sociologisk forskning, 53 (2). 345-370.

Johansson, S. (2017). Socialt arbete och våldsbejakande extremism. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Johansson. T. (2000). Moral panics revisited, Young 8:1,

Johansson, T. & Lalander, P. (2013). Vardagslivets socialpsykologi. Stockholm: Liber.

Johansson, t. & Lalander, P. (2017). Ungdomsgrupper i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.

Joshi, P., Deborah, A & O'Donnell, R. (2003). Consequences of Child Exposure to War and Terrorism. Clinical Child and Family Psychology Review, Vol 6, No. 4. 275-292.

Jämte, J. (2013). Antirasismens många ansikten. [Doktorsavhandling. Statsvetenskap] Statvetenskapliga institutionens skriftserie 2013:6. Umeå.

Kaati, L. (red.). (2017a). Det digitala kalifatet. En studie av islamistiska statens propaganda. Totalförsvarets Forskningsinstitut. FOI-R—4429—SE.

Kaati, L. (2017b). Datorstödda analyser av digitala miljöer och fenomen. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Kaati, L. (red.). (2017c). Det vita hatet: radikal nationalism i digitala miljöer. Totalförsvarets Forskningsinstitut. FOI-R- 4463- SE.

Katz, J. (2015). Svenska kvinnor i Islamska staten, ett underskattat hot? Stockholm: Frivärld.

Kaplan, J. & Shapiro, L. (1998). Red Diapers: Growing Up in the Communist Left. Urbana: University of Illinois Press.

Karpantschof, R. (2015). Violence that matters! Radicalization and deracilaization of leftist, urban movements – Denmark 1981-2011. Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression. Vol.7, no 1, 35-52.

Kepel, G. & Rougier, B. (2016). Adressing Terrorism. European Research in Social Sciences and the humanities in support to policies for Inclusion and Security. Bryssel: Europeiska kommissionen.

Kimmel, M. (2007). Racism as Adolescent Male Rite of Passage. Ex-Nazis in Scandinavia. Journal of Contemporary Ethnography - Vol.36 nr. 2. 202-218.

Koehler, D. (2015a). Family Counselling, De-radicalization and Counter Terrorism: The Danish and German programs in context. I Zieger, S. & Aly, A. (red). (2015). Countering Violent Extremism: Developing Evidence-base for policy and practice. Hedayah & Curtin University.

Kühle, L. & Lindekilde, L. (2012). Radicalisation and the Limits of Tolerance: A Danish Case-Study. Journal of Ethnic and Migration Studies Vol.38, No.10. 1607-1623.

Kundnani, A. (2014). Radicalisation. The journey of a concept. In Baker -Beall, C. Heath-Kelly, C. & Jarvis, L. (Red). Counter-Radicalisation: Critical perspectives. Hoboken: Taylor & Francis.

Kundnani, A. (2015). The muslims are coming! Islamophobia, extremism and the domestic war on terror. New York: Verso.

Larsson, G. & Björk, M. (2015). Globala konflikter, lokala konsekvenser. Översikt om utresandeproblematiken. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Laufer, A. & Solomon, Z. (2006). Posttraumatic symptoms and posttraumatic growth among Israeli youth exposed to terror incidents. Journal of Social and Clinical Psychology, 25, 429-447.

Leeman, Y. & Wardekker, W. The contested professionalism of teachers meeting radicalising youth in their classrooms. International Journal of Inclusive Education, 17:10, 1053-1066.

Levy, B. & Sidel, V. (2008). War and Public Health. European Journal of Public Health. Vol 18(3. 348-349.

Lhotzky, S. (2001). Will Kai Become a Skinhead? Cultures of Hate in Germany and the New Europe. Reclaiming children and youth 10:2. 86-90.

Lindekilde, L. & Bertelsen, P. (2015). Voldelig transnational aktivisme: Islamisk stat, foreign fighters og radikalisering. Dansk Sociologi. Nr.4/26.

Lunneblad, J., Odenbring, Y. & Johansson, T. (2016). Brottsplats skolan. Göteborg: Daidalos.

Lööw, H. (2015). Nazismen i Sverige 2000-2014. Stockholm: Ordfront.

Lööw, H. (2017). I gränslandet – symbiosen mellan det organiserade och det oorganiserade. I Gardell, M., Lööw, H. & Dahlberg-Grundberg. (2017). Den ensamme terroristen. Om lone wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar. Stockholm: Ordfront.

MacDermid Wadsworth, S. (2010). Family Risk and Resilience in the Context of War and Terrorism. Journal of Marriage and Family 72:537-556.

Masten, A. & Narayan, A. Child development in the Context of Disaster, War and Terrorism: Pathways of Risk and Resilience. Annual Review of Psychology. 2012:63. 227-257.

Mattsson, C., Lebedinski Arfvidson, C. & Johansson, T. (2016). Mellan det angelägna och det svårfångade. En studie av pågående utvecklingsarbete för att förhindra att unga männsikor rekryteras till miljöer som utövar våld i islams namn. Göteborg: Segerstedtinstitutet.

Mattsson, C., Hammarén, N. & Odenbring, Y. (2016). 'Youth at risk': A Critical Discourse Analysis of the European Commission's Radicalization Awareness Network Collection of Approaches and Practices used in Education. Power & Education. Vol. 8 (3) 251-265.

Matsson, C. (2018). Extremisten i klassrummet. [doktorsavhandling i pedagogiskt arbete]. Göteborgs universitet.

Mattsson, T. & Persson, V. (2017). Rätten som ram vid myndighetsåtgärder i syfte att motverka våldsbejakande extremism. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Maxson, C. & Esbensen, F-A. (2016). (Red.). Gang Transitions and Transformations in an International Context. Springer.

McClosky, H. & Chong, D. (1985). Similarities and differences between lef-wing and right-wing radicals. Brittish Journal of Political Studies. 15.329-363.

McCants, W. (2015).Islamic scripture is not the problem: and funding Muslim reformers is not the solution. Foreign Affairs. Vol 94(4). 46-52.

McCauley, C. & Moskalenko, S. (2011). Friction: How radicalization happens to them and us. Oxford: Oxford University press

McCurties, E. (2011). Red roots, radical fruit: Children of the old left in the civil rights movement and the new left. [doktorsavhnadling i historia]. An Arbor: Michigan State University.

Mikkelsen, F. & Karpantshof, R. (2001). Yoth as a Political Movement: Development of the Squatters' and Autonomous Movement in Copenhagen, 1981-95. International Journal of Urban and Regional Research. Vol.25.3, 609-628.

Moghaddam, F.M. (2005). The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. American Psychologist. Vol.60, no.2, 161-169.

Morris, Emma (2016). Children: extremism and online radicalization. Journal of Children and Media, 10:4, 508-514.

Moscardino, U., Axia, G., Scrimin, S. & Capello, F. (2007) Narratives from Caregivers of children surviving the terrorist attack in Beslan: Issues of health, culture and resilience.

MUCF (2016a). Främmande är skrämmande – ungas röster om våldsbejakande extremism. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. Social science and medicine, 64 (2997) 1776-1787.

MUCF (2016b). Ung och extrem – om våldsbejakande islamistisk extremism. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

MUCF (2016c). Ung och extrem – om våldsbejakande höger extremism. Stockholm: Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor.

MUCF (2016d). Ung och extrem – om våldsbejakande vänster extremism. Stockholm: Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor.

Myer-Walls, Judith A. (2004). Children as Victims of War and Terrorism. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 8:1-2, 41-62.

Nationalencyklopedin. (2016). Radikal. [hämtad 2016-09-28 från: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/radikal

Neumann, P. (2013.) The trouble with radicalization. International affairs 89(4). 873-893.

Neumann, P. (2015). Victims, Perpertrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors. London: ICSR.

Nilsson Lundmark, E. & Nilsson, I. (2013). Intoleransens pris. En socioekonomisk analys av vit makt-rörelsen och Kungälvsmodellen. Stiftelsen Teskedsorden, Stiftelsen Expo & Kungälvs kommun.

Näsman, E; Eriksson, M. & Cater, Å.K. (2015) Perspektiv på barns röster om våld. I Eriksson, M; Cater, Å.K. & Näsman, E. (red) Barns röster om våld, att lyssna, tolka och förstå. 2 uppl. Malmö: Gleerups.

Odén, N. (2009). Vägen ut – en handbok i hur man förstår och bemöter extrema rörelser. Katarina tryck AB.

O'Donnell, A. (2015). Securitisation, Counterterrorism and the silencing of dissent: the educational implications of Prevent. British Journal of Educational Studies, 64 (1), 53-67.

Olidort, J. (2016). Inside the Caliphate's classroom: Textbooks, Guidance literature and Indoctriantion Methods of the Islamic State, Policy Focus 147.

Oppenheimer, L. & Mandemaker, E. (2008). Children's conceptions of Terrorists: Exploratory Studies. Peace and Conflict,

O'Reilly.Tim. (2009). What is Web 2.0?. O'Reilly Media, Inc.

Patel, P. & Bard, J. (2010). 'From Multiculuralism to multifaithism? A panel debate'. Studies in Ethnicity and Nationalism, 10(2), 310-314.

Pels, T. & de Ruyter, D.J. (2012). The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumtions and Empirical Research. Child Youth Care Forum. 41:311-325.

Pfefferbaum, B., Noffsinger, M., Wind, L. & Allen, J. (2014). Children's Coping with Disasters and Terrorism. Journal of Loss and Trauma, 19:1, 78-97.

Pierce, W. (1978). The Turner Diaries. Barricade Books.

Pisoiu, D. (2015). Subcultural Theory Applied to Jihadi and Right-Wing Radicalization in Germany. Terrorism and Political Violence, 27:9-28.

Pisou, D. & Lang, F. (2015). The porous border of extremism: Autonomous Nationalists at the crossroad with the extreme left. Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression, 7:1, 69-83.

Pollard, J. (2016). Skinhead culture: the ideologies, mythologies, religion and conspiracy theories of racist skinheads. Patterns of Predjudice. Vol.50, Nr. 4-5, 398-419.

Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants". On the Horizon. 9 (5): 1–6.

PST. (2016). National threat assessment 2016. Oslo: Politiets Sikkerhetetjenste Norge.

Qvortrup, J. (1994). Childhood matters: An introduction. I Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G. & Wintersberger, H. (red.), Childhood matters: Social theory, practice, and politics. 1-23. Brookfield:Avebury.

Ragazzi, F. (2017). Students as suspects. The challanges of counter radicalisation policies in education in the Council of Europé member states. Strasbourg: Council of Europé.

Rambøll. (2016). Litteraturstudie om forebyggelse af radikalisering i skolregi. København: Rambøll Management Consulting.

RAN (2017). Responses to returnees: foreign terrorist fighters and their families. EU: Radicalisation Awareness Network.

Ranstorp, Magnus (2015). Förebyggande av våldsbejakande extremism på lokal nivå. Exempel och lärdomar från Sverige och Europa. Försvarshögskolan

Ratnesar, R., Burke, G., Carassava, A., Frank, S., Gyulai, L., Harding, G., Stojaspal, J. & Wosnitza, R. (2001). Chaos incorporated. Time International (Canada Edition). 7/23/2001, Vol. 158. Nr. 3.

Regeringen (2016). Regeringsbeslut Ku2016/02294/D. Uppdrag till Barnombudsmannen att öka kunskapen om barns upplevelser av våldsbejakande extremism och terrorism. Stockholm: Kulturdepartementet.

Regeringens skrivelse (2014/15:144). Åtgärder för att göra samhället mer motståndskraftigt mot våldsbejakande extremism.

Rieger, D., Frischlish, L. & Bente, G. (2017). Propaganda in an insecure, unstructured world: How psychological uncertainty and autohritatian attitudes shapet the evaluation of right-wing extremist Internet propaganda. Journal for deradicalization. Spring/2017 Nr. 10. 203-229.

Rieker, M., Glaser, M. & Schuster(red.). (2006). Prevention of Right-Wing Extremism Xenophobia amd Racism in European Perspective. Halle: Deutsches Jugendinstitut.

Roy, O. (2017). Jihad and Death. The Global Appeal of Islamic State. London: Hurst & Company.

Rädda Barnen (2017). Orostelefonen 2017. Lärdomar från ett pilotprojekt. Stockholm: Åtta45.

Sagberg, S. (2014). Altruistic values in children's spirituality: a study of children's responses to the terror attacks in Oslo and on Utøya and issues of education. Journal of Beliefs & Values, 35:2, 200-213.

Saltman, E. & Smith, M. (2015). 'Til Martyrdom Do Us Part' Gender and the ISIS Phenomenon. London: ICSR.

Sandelin, M. (2016). Svenska IS-krigare från al-Qaida till Jihad cool. Fri tanke förlag.

Scott, H. (2013). People of this generation: the meaning of youth in the new left [doktorsavhandling i historia]. An Arbor. Michigan State University.

Sandelin, M. (2016). Svenska IS-krigare från al-Qaida till Jihad cool. Fri tanke förlag.

Sarnecki, J. (2017). Från traditionelll till ideologiskt motiverad brottslighet. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Schafer, J., Mullins, C. & Box, S. (2014). Awakenings: The emergance of white supremacist ideologies. Deviant behavior, 35: 173-196.

Schils, N. & Verhage, A. (2017). Understanding How and Why Young People Enter Radical or Violent Extremist Groups. International Journal of Conflict and Violence. Vol.11, Nr.2, 1-16.

Sedgewick, M. (2010). The Concept of Radicalization as a Source of Confusion. Terrorism and Political Violence. Vol 22:4, 479-494.

Sela-Shayovitz, R. (2012). The impact of Globalization, Migration, and Social Group Processes on Neo-Nazi Youth Gangs. I Esbensen, F. & Maxson C.L. (red.), Youth gangs in

international perspective: Results from the Eurogang Program of Research. Springer Science.

Sewell, A. & Halusi, H. (2016). Preventing radicalisation to extreme positions in children and young people. What does the literature tell us and should educational psychology respond? Educational Psychologi in Practice, 2016.

Shapiro, L. & Kaplan, J. (1998). Red Diapers: Growing up in the communist left. University of Illinois Press.

Sieckelinck, S., Kaulingfeks, F. & De Winter, M. (2015). Neither Villains Nor Victims: Towards an Educational Perspective on Radicalisation. British Journal of Educational Studies. 63:3, 329-343.

Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S. & de Winter, M. (2017). Parental Influence on Radicalization and De-radicalization according to the Lived Experiences of Former Extremists and their Famillies. Journal for Deradicalization. Fall 2017, Nr.12, 192-226.

Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S. & de Winter, M. (2018). Parents' Perspectives on Radicalization: A Qualitative Study. Journal of Child and Family Studies (2018). https://doi.org/10.1007/s10826-018-1048-x

Simi, P., Sporer, K. & Bubolz, B. (2016). Narratives of Childhood Adversity and Adolescent Misconduct as Precursors to Violent Extremism: A Life-Course Criminological Approach. Journal of Research in Crime and Delinquency. Vol.53(4), 536-563.

Simi, P. (2010). Why study white supremacist terror? A research note. Deviant Behavior, 31: 251-273.

Sivenbring, J. (2016a). Man vill skrika det ut över världen, jag kan lika gärna skriva det på Facebook. Ungdomar och vänskap on-line. EDUCARE, 20(1). 42-63.

Sivenbring, J. (2016b). Värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Utvärdering av projekt som beviljats bidrag 2015 av myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. Stockholm: MUCF.

Sivenbring, J. (2017). Demokratiseringens dilemman i de nordiska handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism. Göteborgs universitet: Segerstedtinstitutet.

Skiple, A. (2018). Youth Delinquency or Everyday Racism? Front-line Proffessionals' Perspectives on Preventing Racism and Tolerance in Sweden. Journal for deradicalization. Spring 2018, Nr. 14, 52–78.

Socialstyrelsen. (2016). Våldsbejakande extremism. Stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna. [hämtad från: https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20163/2016-5-2.pdf]

Socialstyrelsen (2017). Socialtjänstens erfarenheter av våldsbejakande extremism Resultatet av 2016-års kartläggning. [hämtad 2017-06-13 från: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20609/2017-5-4.pdf]

Socialstyrelsen (2018). Våldsbejakande extremism, stöd till socialtjänstens arbete med återvändare och andra personer involverade i våldsbejakande extremistiska miljöer. Socialstyrelsen. 2018-2-6.

Solomon, Z. & Laufer, A. (2005). Israeli Youth cope with terror: Vaulnarability and resilience. I Ungar, M. (red.), Handbook for working with children and youth: Pathways to resilience across cultures and contexts. S. 229-245. Thousand Oaks, CA: Sage.

SOU 2016:92. (2016). Värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Nationell samordning och kommunens ansvar. Delbetänkande av utredningen En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Stockholm: Wolters Kluwers.

SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Soumalainen, L., Haravouri, H., Berg, N., Kiviruusu, O. & Marttunen, M. (2011). A controlled follow-up study of adolescents exposed to a school shooting – Psychological consequenses after four months. European Psychiatry 26 (2011) 490-497.

Spalek, B. (2016). Radicalistion, de-radicalisation and counter-radicalisation in relation tio families: Key challanges for resarch, policy and practice. Security Journal, Vol 29, 39-52.

Statens institutionsstyrelse SiS (2016). Kartläggning av metoder och arbetssätt som kan användas i arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism på SiS särskilda ungdomshem. SiS.

Statens Medieråd (2013). Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på Internet. Stockholm: Statens Medieråd.

Stevens, T. & Neumann P. (2009). Countering online radicalisation. A strategy for Action. The international Centre for the study of radicalisation and Political Violence. [hämtad 2016-09-23 från: http://icsr.info/wp content/uploads/2012/10/1236768491ICSROnlineRadicalisationReport.pdf]

Sturup, J. & Långström, N. (2017). Individuella riskfaktorer och riskbedömningar för våldsbejakande radikalisering: en översikt av forskningsläge och metoder. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Sturup, J. & Rostami, A. (2017). Organiserad antagonism: Överlappningen mellan våldsbejakande extremism och organiserad brottslighet. I SOU 2017:67. (2017). Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers.

Svensson, M. (2017). Hoppet om en framtidsplats. [doktorsavhandling]. Gotehnburg studies in education. Nr. 403. Göteborg: Göteborgs universitet.

Säkerhetspolisen. (2016). Säkerhetpolisens årsbok 2016. Stockholm: m.

Tamas, G. (2016). Det svenska hatet. Stockholm: Natur och Kultur.

Tilly, C., & Tarrow, S. G. (2007). Contentious politics. Boulder: Paradigm.

Thomas, P. (2016). Youth, Terrorism and Education: Britain's Prevent programme. International Journal of Life long Education, 35:2, 171-187.

Tonheim, M. (2014). Reintegrering av tidigare barnesoldater: Fra teori til praksis. Internasjonal Politikk. Årgang 72, Nr.4, 2014. 524-536.

Trondman, M. (2013). Att förstå barndom. Till frågan om barndom som tillblivelse (becoming) eller vara (being). Utbildning & Demokrati 2013, Vol 22 nr, 2. 7-35.

UNHCR. (2013). 4th Report of Commission of Inquiry on Syria - A/HRC/22/59. New York. United Nations.

UNHCR. (2017). A child is a child. Protecting children on the move from violence, abuse and explotion. New York: United Nations.

UNICEF. (1989). Barnkonventionen. FN:s konvention om barnets rättigheter. Stockholm: Unicef Sverige.

UNICEF. (2013). Patterns in conflict: Civilians are now the target. Information: Impact on armed conflict on children. New York: Unicef.

UNICEF. (2014a). Hidden in plain sight. A statistical analysis of violence against children. New York: Unicef.

UNICEF. (2014b). Ending violence against children. Six strategies for action. New York: Unicef.

UNICEF. (2016). The state of the world's children 2016. A fair chance for every child. New York: Unicef.

United Nations. (2015) General Assembly. Report of the Indipendent International Commission of Inqury on the Syrian Arab Republic. A/HRC/30/48. New York: United Nations.

Valkenburg, P., Cantor, J. & Peeters, A. (2000). Fright Reactions to Television. Communication Research. Vol 27(1). 82-99.

van San, M., Sieckelinck,S & de Winter, M. (2013). Ideals adrift: an educational approach to radicalization. Ethics and Education. Vol. 8, No. 3, 276-289.

Vestel, V. & Bakken, A. (2016). Holdninger til ekstremisme. Resultat fra Ung i Oslo 2015. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA rapport 4/2016. Høgskolen i Oslo og Akersus.

Vindevogel, S., DeSchryver, M., Derluyn, I. & Broekaert, E. (2013). Challanges Faced by Former Child Soldiers in the Aftermath of War in Uganda. Journal of Adolescent Health. Vol 52(6). 757-764.

Visser, M., Lubbers, M., Kraaykamp, G. & Jaspers, E. (2014). Support for radical left ideologies in Europé. European Journal of Political Research 53: 541-558.

Wallman, F. (2006). Oordningens dynamik. En jämförelse av demonstrationerna i Prag, Nice, Göteborg och Genua. Försvarshögskolan.

Wasshede, C. (2010). Passionerad politik. Om motstånd mot heteronormativ könsmakt. Malmö: Bokbox förlag.

Wennerghag, M. (2017) Sociala rörelser, protester och politiskt våld – en forskningsöversikt. I SOU 2017:67. Våldsbejakande extremism. En forskarantologi. Stockholm: Wolters Kluwers

Wigerfelt, A. & Wigerfelt, B. (2014). A Challange to Multiculturalism: Everyday Racism and Hate Crime in a Small Swedish Town. OMNES: The Journal of Multicultural Society. Vol.5 No.1, 48-75.

Wilchen Christensen, T. (2015). How extremismt experiences become valuable knowledge in EXIT programmes. Journal for deradicalization. Summer/15. Nr.3. 92-134.

Wilchen Christensen, T. & Lerche Mørck. (2017). Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet. En kritisk undersøgelse og diskussion af "cross-over". Aarhus: DPU Aarhus univeristet.

Williams, R. (2007). The psychosocial consequences for children of mass violence, terrorism and disasters. International Review of Psychiatry, 19:3, 263-277.

Elektroniska källor:

Aftonbladet 27 september 2017. Aftonbladet/SvD granskar: 58 av nazisterna dömda för brott [hämtad 2017-11-08 från: https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/mOBe1/aftonbladet-svd-granskar-58-av-nazisterna-domda-for-brott]

Aftenposten 8 maj 2015. Anne Birgitta Nilsen Facebook som verktøy for å forstå kvinners radikalisering. [hämtad 2017-07-21 från: https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Kronikk-Facebook-som-verktoy-for-a-forsta-kvinners-radikalisering-40907b.html]

Al-Naba #71, ej översatt [Hämtad 2017-07-11 från https://azelin.files.wordpress.com/2017/03/the-islamic-state-al-nabacc84_-newsletter-7d9a1.pdf]

Antifa.se (2017) Presentation. [hämtad 2017-09-05 från: https://antifa.se/presentation/]

Bloom, M. & Horgan, J. (2015). How the Islamic State Manufactures Child Militants. Vice News 8 juli 2015. [hämtad 2017-07-21 från: https://news.vice.com/article/this-is-how-the-islamic-state-manufactures-child-militants]

Brennan, K. (2014). Children of the Caliphate. The Islamic state is raising an army of child soldiers, and the west could be fighting them for generations to come. [Hämtad 2017-07-11 från: http://foreignpolicy.com/2014/10/24/children-of-the-caliphate/]

Child Soldiers International (2016). Children, ”violent extremism”, and the justice system. [hämtad 2017-07-10 från: https://www.child-soldiers.org/news/conference-report-children-violent-extremism-and-the-justice-system]

Central Asia News 4 april 2017. ISIL children: a generation with no official identity. [hämtad 2017-07-11 frrån: http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2017/04/28/feature-01]

Council of Europe. 25th session of Europé standing conference of ministers of education [hämtad 2017-11-17 från https://www.coe.int/en/web/education-minister-conference

Council of Europe Teaching controversial issues. [Finns att hämta 2017-11-27 http://pjp-eu.coe.int/en/web/charter-edc-hre-pilot-projects/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teachers-and-school-leaders]

Dagens Nyheter 2 februari 2017. Sprängdåden i Göteborg liknar terrorism. [hämtad 2017-08-03 från: http://www.dn.se/nyheter/sverige/sprangdaden-i-goteborg-liknar-terrorism /]

Dagens Nyheter 8 april 2017. Människor strömmar till platsen för lastbilsattentatet på Drottninggatan. [hämtad 2017-08-01 från http://www.dn.se/sthlm/manniskor-strommar-till-attentatsplatsen/]

Dagens Nyheter 12 april 2017. Blommorna får ligga kvar tills vidare vid Åhléns och Sergels torg. [hämtad 2017-08-01 från http://www.dn.se/sthlm/blommorna-far-ligga-kvar-tills-vidare/]

Expo (2016). Nordisk ungdom. [Hämtad 2017-08-02 från http://skola.expo.se/nordisk-ungdom_117.html]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017). Lägesbild 2017. [Hämtad 2017-08-01 från http://www.samordnarenmotextremism.se/wp-content/uploads/2016/12/L%C3%A4gebild-v%C3%A5ren-2017.pdf]

Expo. 2 maj 2016. De slöt upp till nazisternas demonstration i Borlänge. [Hämtad 2017-08-08 från http://expo.se/2016/de-slot-upp-till-nazisternas-demonstration-i-borlange_7085.html]

Hammerskins.net. Swedish hammerskins. Hämtad 2017-08-08 från https://www.hammerskins.net/svhs/index.html]

Independent 16 augusti 2016. Leaked Isis documents revealrecruits have poor grasp of islamic faith. [hämtad 2017-10-30 från http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-documents-leak-recruits-islam-sharia-religion-faith-syria-iraq-a7193086.html]

Kit. 27 oktober 2017. Så uppfostras barn till nazister. Tre avhoppade föräldrar berättar. [hämtad 2017-11-08 från: https://kit.se/2017/10/27/94901/sa-uppfostras-barn-till-nazister-tre-avhoppade-foraldrar-berattar/?ksid=a086c5f0-bc1d-11e7-ae40-714c97fe0a87]

Magasinet Arena 14 augusti 2001, Prolog: Per Wirtén ser nya uppgifter för vänstern. [hämtad 2017-09-05från: http://www.magasinetarena.se/2001/08/27/ledare-_per_wirten_ser_nya_uppgifter_for_vanstern/]

Migrationsinfo.se 13 april 2016. Högerpopulistiska partier. [hämtad 2017 från: https://www.migrationsinfo.se/attityder/framlingsfientliga-partier/]

Myndigheten för beredskap och samhällsskydd MSB (2015) [hämtad 2017-06-21 från http://www.sakerhetspolitik.se/Hot-och-risker/Terrorism/Vad-ar-terrorism/]

Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC. (2018). Bedömning av terrorhotet mot Sverige 2018.[tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.43eb507e1617a765e5d1f6/1519986833607/NCT-helarsbedomning-2018.pdf]

Nordfront.se. 2016- 04-18. Motståndsrörelsen utförde sopfördelningsaktion. [Hämtad 2017-10-30 från: https://www.nordfront.se/motstandsrorelsen-utforde-sopfordelningsaktion.smr]

Nordfront. 2 maj 2016. 1 maj Borlänge: mot folkförrädare och storfinans. [Hämtad 2017-08-08 från: https://www.nordfront.se/just-nu-1-maj-borlange-mot-folkforradare-och-storfinans.smr

Nordiska motståndsrörelsen (2017). Vår politik. Nordiska motståndsrörelsen. Norden reser sig. [hämtad 2017-08-02 från https://www.nordfront.se/var-politik.smr .

Nordisk ungdom (2016). Idégrund. Drömmen om Skandinavien. [hämtad 2017-08-02 från: http://nordiskungdom.com/idegrund/]

Nordiskungdom.com. Aktivism Huddinge 19/10. [Hämtad 2017-11-05 från https://nordiskungdom.com/aktivism-huddinge-1910/]

Segerstedtinstitutet (2017) Toleransprojektet. [Hämtad 2017-12-03 från http://segerstedtinstitutet.gu.se/samverkan/toleransprojektet]

Sveriges Radio. P3 Dokumentär 1 november 2017. Alt-right, den virala vitmaktrörelsen. [hämtad 2017-12-20, från http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/983728?programid=1646]

Sveriges Radio P1 dokumentär. 19 november 2017. De svenska Ukrainakrigarna. [hämtad 2017-11-27 från http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/977674?programid=909]

Sveriges radio P1 dokumentär 4 mars 2018. Barnen i Nordiska motståndsrörelsen. [hämtad 2018-05-05 från https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/1026574?programid=909]

Sveriges Radio P3 Dokumentär, 7 augusti 2011. Ungdomshuset i Köpenhamn. [hämtad 2018-05-06 från https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/56873?programid=2519]

SVT nyheter. 22 april 2017. Kritik mot att bombdåd i Göteborg inte kallas terrorbrott. [hämtad 2017-08-03 från: https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/kritik-mot-att-bombdad-i-goteborg-inte-kallas-terrorbrott]

SVT Nyheter. 30 juni 2017. Forskare: ”Nordiska motståndsrörelsen är en våldsam sekt” [hämtad 2017-08-23 från: https://www.svt.se/nyheter/inrikes/forskare-nordiska-motstandsrorelsen-ar-en-valdsam-sekt]

Syrian Observatory for Human Rights (2015). John Lee Varghese 16 juli 2015. Syria Report: 52 Isis Child Soldiers Died Fighting in 2015; 19 Under-16 Jihadists Used as Suicide Bombers. [hämtad 2017-07-23 från http://www.syriahr.com/en/?p=25985]

Council of Europe. The CDC butterfly. Bild hämtad 2017-11-27 från https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/a-conceptual-model

The New York Times. 11 december 2017. The Alt-Right Created a Parallel Internet – It's an Unholy Mess. [hämtad 2017-12-17 från: https://www.nytimes.com/2017/12/11/technology/alt-right-internet.html]

The Guardian 9 mars 2016. Isis document leak reportedly reveals identities of 22,000 recruits. [hämtad 2017-10-30 från: https://www.theguardian.com/world/2016/mar/09/isis-document-leak-reportedly-reveals-identities-syria-22000-fighters

The Guardian 20 mars 2016. Almost 4,000 people referred to UK deradicalisation scheme last year. [hämtad 2017-11-17 från: https://www.theguardian.com/uk-news/2016/mar/20/almost-4000-people-were-referred-to-uk-deradicalisation-scheme-channel-last-year]

The Lancet 4 december 2004. Tom Parfitt (2004). How Beslan's children are learning to cope. [Hämtad 2017-07-30 från: http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(04)17532-6/fulltext

UNDOC (2016). Protecting children recruited and exploited by terrorist and violent extremist groups from violence. [hämtad 2017-07-14 från: https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2016/December/protecting-children-recruited-and-exploited-by-terrorist-and-violent-extremist-groups-from-violence.html

UNDOC. (2017). Children, Victims and Women's issues. Justice for children. New York: UNDOC. Hämtad 2017-07-14 från: https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/childrensvictimswomensissues.html

UNHCR. (2016). 25 oktober 2016: Mediterranean death toll soars, 2016 is deadliest year yet. [hämtad 2017-07-25 från : http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2016/10/580f3e684/mediterranean-death-toll-soars-2016-deadliest-year.html

United Nations General Assembly. (2016). Children and youth Affected by Violent Extremism. High-Level Conversation. New York. UN HQ. [hämtad 2017-07-14 från: http://www.un.org/pga/70/wp-content/uploads/sites/10/2015/08/HLTC-on-Children-and-Youth-affected-by-Violent-Extremism.pdf]

United Nations (2016). Child recruitment and use. [Hämtad 2017-07-21 från https://childrenandarmedconflict.un.org/effects-of-conflict/six-grave-violations/child-soldiers/]

United Nations. (2016). Global Counter-Terrorism Strategy. [hämtad 2017-07-14 från: https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy]United nations (2017). Independent International Commission of Inquiry of the Syrian Arabic Republic. Hämtad 2017 08-12 från: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/IICISyria/Pages/IndependentInternationalCommission.aspx

UN News Centre. 1 juli 2017: Recent killings in western Mosul indicative of rising war crimes agains civilians – UN rights arm. [Hämtad 2017-07-12 från: http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56931#.WWYM6Y7xTRA]

Voice of America 6 juli 2017. Steeped in martyrom, cubs of the Caliphate groomed as jihadist legacy. [hämtad 2017-07-11 från: Child Soldiers International (2016). Children, "Violent extremism", and the justice system. [hämtad 2017-07-10 från https://www.voanews.com/a/islamic-state-cubs-of-the-caliphate/3931042.html]

Andra källor:

Di Giovanni, J. (2016). Morgonen de kom för att hämta oss. Reportage från Syrien. Falun: Lind & CO.

Efendić, N. (2016). Jag var precis som du. Stockholm: Natur och Kultur.

Faraj (2016). Henne resa till IS. P1 Dokumentär. [Hämtad 2017-12-03 från: http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/705718?programid=909]

Gardell, M. (2015). Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs. Stockholm: Leopard Förlag.

Palmkvist, Joakim (2015). Äventyr i Svenssonland: Seriemördaren Peter Mangs. Stockholm: Bonnier.

Sundberg, A. & Huor, J. Älskade terrorist. 16 år med militanta islamister. Stockholm: Norstedts.

Seierstad, Å. (2013). En av oss. En berättelse om Norge. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Telefon: 08-692 29 50
info@barnombudsmannen.se
www.barnombudsmannen.se